Ciceron de amicitia

Del Aposento del Ydal.

M. T. CICERO-
nis Lælius, siue de Amicitia

DIALOGVS AD T. POMponium Atticum, cum doctissimi viri [redacted] *commentariis, adiectis Desid. Erasmi, P. Victorij, & Petri Balduini adnotationibus.*

Omnia summa diligentia ad castigatissimorum exemplarium fidem recognita atque emendata.

PARISIIS,

Apud Thomam Richardum, sub Bibliis aureis, ex aduerso Collegij Remensis.

1550.

CVM PRIVILEGIO.

M. Tul. Ciceronis Læ-
LIVS, SIVE DE AMICITIA Dialogus, ad T. Pomponium Atticum.

PRAEFATIO.

Vintus Mutius Augur multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter & iucundè solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem. Ego autem à patre ita eram deductus ad Scæuolam sumpta virili toga, vt quoad possem, & liceret, à senis latere nunquam discederem. Itaque multa ab eo pruden ter disputata, multa etiam breuiter & commodè dicta, memoriæ mandabam, fieríque studebam eius prudentia doctior. Quo mortuo, me ad Pontificem Scæuolam contuli, quem vnum nostræ ciuitatis & ingenio & industria præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc aliás. Nunc redeo ad Augurem. Cùm sæpe multa, tum memini domi in hemicyclo sedentem (vt solebat) quum & ego essem vnà, & pauci admodum familiares, in eum sermonem illũ incidere, qui tũ ferè multis erat in ore. Meministi enim profectò (vt opinor) Attice, & eò magis, quòd P. Sulpitio vtebare multum, quum is Tribunus pleb. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat Consul, dissideret, quicum coniunctissimè & amantissimè vixerat, quanta esset hominum vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scæuola, quum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælij de amicitia habitum ab illo secum, & cum altero genero C. Fannio M. F. pau

Lælius Scæuolæ Auguris & Fannij socer.

Toga virilis mores exigebat.

Scæuola pontifex.

Hemicyclus, cathedra in modũ medij circuli.

Pomponius Atticus.

P. Sulpitius,

Qu. Pompeius, quorum alter tribunus, alter verò consul fuit.

cis diebus post mortem Africani. Eius disputationis sententias memoriæ mandaui, quas in hoc libro exposui meo arbitratu. Quasi enim ipsos induxi loquentes, ne inquam & inquit sæpius interponeretur. atque id eò feci, vt tanquam à præsentibus coràm haberi sermo videretur. Quum enim sæpe mecum ageres, vt de amicitia scriberé aliquid, digna mihi res cum omniũ cognitione, tum nostra familiaritate visa est. Itaq; feci non inuitus, vt prodessem multis tuo rogatu. Sed vt in Catone maiore feci, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm eius qui & diutissimè senex fuisset, & in ipsa senectute præ cæteris floruisset: sic quum accepissemus à patribus maximè memorabilem C. Lælij & P. Scipionis familiaritatem fuisse, C. Lælij persona visa est idonea mihi, quæ de amicitia ea ipsa dissereret, quæ disputata ab eo meminisset Scæuola. Genus autem hoc sermonum positum in hominum veterũ auctoritate, & eorum illustrium, plus, nescio quo pacto, videtur habere grauitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, vt Catonẽ non me loqui existimem. Sed vt tũ ad senẽ senex de senectute, sic hoc libro ad amicũ amicissimus scripsi de amicitia. Tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius, & sapiens (sic enim est habitus) & amicitiæ gloria excellẽs, de amicitia loquitur. Tu velim à me animum parumper auertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius & Q. Mutius ad socerum veniunt post mortem Africani. ab his sermo oritur, respondet Lælius: cuius tota disputatio est de amicitia: quã legens tu ipse cognosces.

Cato maior.

C. Lælij & P. Scipionis familiaritas.

Plus habet grauitatis sermo positus in autorita te veterum & illustrium virorũ.

ERASMVS. Cùm sæpe multa narraret.) Quoties iunguntur hæ duæ voces, cùm & tum, solet conuenire modus verborum: quod mirum est hic non fieri, nisi fortè pro narraret legendum est narrare. P. Sulpitio vtebare multum.) pro, multum fuisti familiaris. Satis noue dictum est: nam vsitatius, multus mihi cum illo fuit vsus. Ne inquam & inquit sæp.in.) Hunc locum subtaxat Valla in præfatione dialogi de libero arbitrio, sed argutè magis quàm grauiter. Nam Cicero non enumerat verba, sed ostendit genus sermonis, quod submolestum esse solet iteratione.

BEDVDBIVS. Fabius Quintilianus libro tertio, multũ referre docens, quæ sit persona suadentis, de Cicerone testatur, tam eum diligentem decori obseruatorem fuisse, vt am-

corum personam induerit, ad quos scribere sit solitus: id quod hinc vel maximè liquet, quòd amicus ipse ad Atticum amicum de Amicitia, atque rursus senex ad senē de Senectute scribens, eius fortunam, dignitatem, & omnem denique vitæ conditionem tam probè intuitus est. Quod vt orationibus multum lucis adfert, si quis intentius obseruet, ita personarum Ethopœiæ, quæ ἐν τοῖς διαλόγοις introducuntur, longè plurimùm autoritatis argumento conciliant. Qua in re Cicero, vt in aliis plerisque, Platonem Academiæ suæ, cui eloquētiam quoque suam acceptam fert, principem felicißimè referens, se totum in Catonem, Læliumq́ue, atque in aliorum personas transformauit, quos vel in Oratoriis libris, vel de Finibus, vel aliis quibúsque disputationibus loquentes fecit. Eorum inquam imagines ita expreßit, vt melius quidem, nec tam antiquè, sed tamen ipsi, si verborum pondus, sententiarumq́ue grauitatem spectes, dicere videantur. Quid, quod titulos quoque librorum ad eius exemplum cōtra quorundam sententiam, effinxit, nominaq́ue à personis in colloquium productis imposuit. Illius tituli sunt ferè in hunc modum: Lysis, seu de Amicitia: Hippias maior, seu de Pulchro: Gorgias, seu de Rhetorica. Huius nostri verò: Lælius, seu de Amicitia: Cato maior, seu de Senectute: Brutus, seu de Claris oratoribus. Quid, quod de Republica, de Legibus, ad eius imitationē scripsit? Hæc dulcißimi pueri, si ea qua debetis, diligentia obseruaueritis, bona vobis recipio fide, non minimam vos partem imitationis, qua in studiis nihil potius, iam propius visuros. Incumbite ergo in eam toto pectore.

QVINTVS MVTIVS AVGVR)

Animaduertere hic in ipso sermonis vestibulo vel maximè est, quàm Cicero cōpositionis studiosus fuerit, qui maluit legitimum propriorū ordinem inuertere, quàm Euphoniæ rationem negligere. Nam si sic posuisset, Q. Mutius Scæuola Augur, duo s s non minùs fœdo stridore colliderent se mutuò, quàm commissa inter se duo a a vastum hiatum erant reddi- tura. Mira autem suauitate aures feriunt, spondæus & dactylus, sibi inuicem succedentes. Licet autem de propriis significatione paßim dictum sit à plurimis affatim, puerorū tamen gratia, quibus hæc paramus, non grauabor iterare. Quintus prænomen est. Sunt autem prænomina, docente Prisciano, quæ nomini præponuntur, vel differentiæ causa, vel quod tempore quo Sabinos Romani asciuere ciuitati, ad confirmandam coniunctionem, & illorum nomina suis præponebant nominibus. Notantur autem vel singulis literis, vt Q. Quintus: vel duabus, vt Sp. Spurius: vel tribus, vt Pub. Publius. Mutius est nomen gētilitium, quod videlicet originem gentis, vel familiæ significat. De prænomine, multa doctè tradit Alexander ab Alexandro, in Genialibus diebus lib. 5 cap. 4. atque rursus de cognomine lib. 1. cap. 9. vbi inter reliqua, Scæuolæ quoque cognomen ex manus vitio, Plutarchi fortaßis autoritate nixus, manasse testatur, ab antiquo inquam euentu, cum C. Mutius Porsenam gladio impeteret, erroreq́ue scribam pro rege obtruncaret, facta per ignem dextræ manus iactura, læuam porrigeret, Scæuolæ cognomen tulit σκαιὸν siquidem Græcis læue & sinistrum significat. Sic enim Plutarchus in Publicola scribit, & meminit Liuius libro secundo ab Vrbe condita, Augur agnomen est, quod hoc loco cognomento præmittitur. Agnomen autem est, quod ab euentu imponitur, vt Africanus: & ab officiis, vt Augur, Cēsorius. Sed de Augure postea suo loco dicetur. De propriorum differentia præter Priscianum, legendus est etiam Curius Lancilotus lib. 3. cap. 37. Thomas Linacer lib. 1. qui se apud eruditi seculi scriptores, agnomen legisse negat: sed pro eo cognomen, multorum testimoniis vsitatum fuisse probat. ex quibus vnum, atque hoc Ciceronis de Senectute, adduxisse satis fuerit. Teq́ue non cognomentum solùm Athe

Legere, sacerdotia inter nomi non ponuntur.

nis deportasse,sed humanitatem & prudentiam intelligo. Studiosus lector hoc verum esse animaduertet. *Memoriter & iucundè.*) Cicero in Bruto, Lælij & Scipionis dicendi genus comparans, Lælio, vt horridius & antiquius, sic etiam illustrius tribuit. Hos vt horridos, ita velut Atticos Romanos, Quintilianus fuisse testatur, lib. 12. *Appellare sapientem.*) Plutarchus in vita Gracchorum ostendit, cur Lælius sapiens habitus sit: nempe qui viderit, se res nouas sine turbatione Reipublicæ moliri non posse, ab incepto destiterit. ἐπιχείρησε μὲν οὖν τῇ διορθώσει Γάϊος Λαίλιος, ὁ Σκιπίωνος ἑταῖρος. ἀντικρουσάντων δὲ τῶν δυνατῶν, φοβηθεὶς τὸν θόρυβον, καὶ παυσάμενος, ἐπεκλήθη σοφὸς, ἢ φρόνιμος. Huius sapientiæ meminit idem Cicero libro Officiorum secundo. Et de Finibus secundo sapientem dictum asserit, quòd non intelligeret, quid esset suauißimum. non quòd sequatur, vt cui cor sapiat, ei non sapiat palatus, sed quia parui id duceret. *Ego autem à patre ita eram deductus.*) Cornelius Tacitus in dialogo de Orat. Apud maiores, inquit, nostros iuuenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur à patre vel à propinquis ad eum oratorem, qui principem locũ in ciuitate tenebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, atque (sic dixerim) pugnare in prælio discere. Ad hunc morem Cato de Senectute differens, sæpe alludit. *Sumpta virili toga.*) posita videlicet prætexta, quam quidem pueri patricij aliquando purpuream induebant. Post pubertatem verò, in septimo & decimo ætatis anno, dimissa prætexta, togam induebant: aliquando puram niuei candoris, quæ virilis dicta est. Hæc, & plura huc facientia, legere potes apud Alexandrum ab Alexandro, Genialium dierum lib. 5. cap. 18. Lazarum Baysium de Re vestiaria: item Beroal. in vitam Augusti. Sumebatur autem in Iouis Capitolini tẽplo, autore Valerio libro quinto, Græcis hoc, δοκιμασθῆναι εἰς ἄνδρας dicitur, καὶ εἰς ἄνδρας ἐγγραφῆναι. Bud. in Pand. *Itaq; multa prudẽter.*) Neque hoc Plutarchus dißimulat, ἅμα δὲ τοῖς περὶ Μούκιον ἀνδράσι συνὼν πολιτικοῖς καὶ πρωτεύουσι τῆς βουλῆς, εἰς ἐμπειρίαν τῶν νόμων ὠφελεῖτο. Et præcipuus encomij locus hic est, maximéque ad laudem pertinet, qui cum quis ætatem egerit. *Breuiter dicta.*) ἀποφθέγματα Græci vocant. ab ἀποφθέγγω, id est, multa paucis complector. *Commodè dicta.*) in loco videlicet: cuiusmodi sunt sententiæ generales, chriæ, parœmiæ, &c. *Memoriæ mandabam.*) Cicero enim occupatus scribebat, reliqua memoriæ mandabat, id quod de eo Fabius circa libri decimi finem testatur, quod licet de causis dicendis dictum sit, locum tamen hic quoque habere posse videtur. *Ad pontificem Scæuolam.*) Hic Pub. Scæuolæ filius fuit, L. Craßi frater. Crassum Cic. in Bruto eloquentium iurisperitißimum, Scæuolam iurisperitorum eloquentißimum appellat. In primo autem de Oratore vtrunque elogium vni Scæuolæ sub persona Craßi tribuit. Fallitur ergo Pomponius, vt rectè Budæus annotauit, qui in l. 2. de Origine iuris, Pub. Scæuolæ hoc ex Cicerone ascribit, licet Holoander eam parenthesin non omnia exemplaria habere admoneat. Lege etiam Gellium lib. 11. cap. 2. *Ingenio.*) Sic Crassus apud Ciceronem de eo pronunciat: Quid verò clarißima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? Quum Q. Scæuola æqualis & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditißimus, prudentiaque acutißimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque vt ego soleo dicere, Iurisperitorum eloquentißimus, eloquẽtium Iuris peritißimus, ex scripto testamentorum iura defenderet, &c. *Iustitia.*) quippe qui summam vim esse dicebat, in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur: Ex fide bona, fideíque bonæ nomen æstimabat manare latißimè. Cicero Officiorum 3. Atque idem rursus eodem libro paulò superius memorabile de eo iustitiæ ponit exemplum: Cùm (inquit) postulasset, vt sibi fundus, cuius emptor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixisset,

quese pluris æstimare, addidit centum millia. Tantos ergo cùm in iure magistros Cicero habuit, mirum non est, quod triduo se iureconsultum fore pollicitus fuerit. *Ad augurem.)* Augurij sacerdotium. τοῦτο δ' ἐστὶν (inquit in Marcelli vita Plutarchus) ἱεροσύνης εἶδος, ᾧ μάλιστα τὴν ἀπ' οἰωνῶν μαντικὴν ἐπιβλέπειν, καὶ παραφυλάττειν νόμος δέδωκεν. Dionysius Halicarn. Augurum, quos οἰωνοπόλους Græcis vocari ait, originem ad Numam referens, omnem cœlestium, sublimium & terrestrium diuinationem penes ipsos esse asserit. Cicero de Diuinatione libro primo Romulum non modò autorem huius ordinis, sed etiam ipsum augurem fuisse testatur. præter Fenestellam & Lætum, vide Polydorum Vrbinatem de Inuentoribus rerum lib. 1. capite vlt. Alexandrum ab Alexandro Genialium dierum lib. 5. cap. 13. & 19. *Domi in hemicyclo)* Hemicyclus quibusdam est cathedra in modum medij circuli. Ambrosius Calepinus τὸ ἡμίκυκλον, & ὁ ἡμίκυκλος discernere videtur. Iulius Pollux lib. 1. cap. 19 in partibus theatri ἡμικύκλιον numerat. Hesychius ἡμικύκλιον τὸ ἡμισφαίριον interpretatur. Phauorinus τὸ ἥμισυ τοῦ κύκλου. Mihi videtur hemicyclus dimidium consedentium prudentum coronam hoc loco significare: id quod orationis series non modò pati, sed etiam exigere videtur. Sic etiam apud Platonem sedes in ordinem dispositi leguntur, de Republica ἔκειντο γὰρ δίφροι τινὲς αὐτόθι κύκλῳ. *Pub. Sulp. vtebare multum.)* vtpute affine. nam Antia Pomponij consobrina nupserat M. Seruio, fratri Sulpitij, autor Cornelius Nepos in vita Attici. *Cùm is trib plebis.)* Orosius lib. 5 cap. 19. Marij collegam facit. Legatus enim etiam tribunatum gerens cum Mario fuit, teste Appiano. Orosius autem cum Plutarcho, Sulpitium non à Pompeio Cos. sed Sylla ipso iubente, per serui proditionem interfectum scribit. Cor. Nepos cum Cicerone consentit. Sylla & Pompeius Coss. fuerunt anno ab Vrbe condita 666 secundum Glareanum. secundum Holoandrum verò, 667. Dissociatis itaque seditione intestina ciuium animis, ne alterutram partem Atticus offenderet, Athenis vitam studiis agere voluit, vnde etiam Attici nomen obtinuit. *Quia nulla videbitur aptior.)* In hanc sententiam, cap. 12. est apud Valerium max. lib. 8. Nec alienũ est prouerbium, Quam quisque norit artem, &c. *Quæ de illa loqueretur.)* vt obseruaret τὸ πρέπον. Et est argumentum à coniugatis significatione magis quàm voce. Caterùm de Catonis senectute suo loco. *Floruisset.)* παράδοξον est, exacta quem ætate florere, quæ ob canos, frigus & pigritiam, hyemi comparatur. Floruit autem, græcas nimirũ literas senex addiscens, quod studium propriè iuuentutis est. *Memorabilem C. Lælij & P. Scipionis familiaritatem.)* Par veræ amicitiæ clarissimum, Scipio & Lælius, tum amoris vinculo, tum etiam omnium virtutum inter se iunctum societate: vt actuosæ vitæ iter æquali gradu exequebántur, ita animi quoque remissioni communiter acquiescebant Constat nãq, eos Caietæ & Laurenti vagos littoribus conchulas & calculos lectitasse, idque se P. Crassus ex socero suo Qu. Scæuola, qui gener Lælij fuit, audisse sæpenumero prædicauit. Hæc Val. Max. lib. 8. cap. de Ocio. & Crassus apud Cic lib. 2. de Orat. Horum opera Terentius suas fabulas scripsisse creditur. *Et eorum illust.)* Emphasis. *Non me loqui.)* Ob gloriosam iactantiam malè Cic. audit. *Sed vt ad senem senex.)* ταυτολογία eiusmodi est vitium, in quod Cicero tam paruæ obseruationis securus, sæpe incidisse notatur. de quo vide Fabium Quintilianum lib. 8. cap. 3. Mihi autem non modò securus, sed etiam amator eius fuisse videtur. Atque ob id non modò schema esse concesserim, sed etiam schema elegans.

BALDVINVS. *Qu. Mutius augur Scæuola.)* Hæc postrema dictio in quodam exemplari D. Victoris non habetur: quæ si hoc loco non expungitur, dictionem augur, rectius præcedet. *Quem vnum nostræ ciuitatis & ingenio & industria præstantissimum,)* In cõdicibus scriptis, quotquot mihi videre contigit, & impressis nonnullis, legitur, iustitia præ-

ſtantiſsimum, à qua alibi quoque hunc Scæuolam commendat Cicero. Cùm ſæpe multa narraret, tum memini.) Narraret in ſcriptis cod. non legitur: in quodam, eius loco, diceret, ſcriptum inuenio: quo fit, vt coniiciam irrepſiſſe hoc verbum, quòd ad complendam ſententiam deſiderari videretur, quod tamen facilè ſubintelligi poterat. Qui tum ferè multis erat in ore.) In quibuſdam exemplaribus legitur, qui tum ferè omnibus &c. Laurentius Valla lib. 2. Elegant. cap. 49. contendit legendum eſſe, qui tum ferè erat in ore, quòd vis huius particulæ ferè, illas dictiones non requirat. quod tamen falſum eſſe, qui in lectione Ciceronis verſatur, cognoſcere poteſt. Quaſi enim ipſos introduxi loquentes, ne inquam & inquit ſæpius interponeretur. Atque ideo feci, vt tanquam à præſentibus &c.) Veteres cod. induxi loquentes: Atque vt tanquam, &c. Hoc autem feciſſe videtur imitatione Platonis, apud quem in initio Theæteti idem ferè dicitur. Quæ diſputata ab eo meminiſſet magiſter meus Scæuola.) Magiſter meus, antiqua exemplaria non habent. quod puto de puerili quadam enarratione in contextum irrepſiſſe, vt pleraque alia.

FANNIVS. Sunt iſta Læli vt dicis. Nec enim melior vir fuit Africano quiſquam, nec clarior. Sed exiſtimare debes omnium oculos in te eſſe coniectos. vnum te ſapientem & appellãt & exiſtimãt. tribuebatur hoc modo M Catoni. Scimus *L. Acilius.* L. Acilium apud patres noſtros appellatum eſſe ſapiẽtem. Sed vterque alio quodam modo. Acilius, quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur: Cato, quia multarum rerum vſum habebat, multaque eius & in ſenatu & in foro vel prouiſa prudenter, vel acta conſtanter, vel reſponſa acutè ferebantur, propterea quaſi cognomen iam habebat in ſenectute, ſapiẽtis. Te autem alio quodam modo, non ſolùm natura & moribus, verùm etiam ſtudio & doctrina eſſe ſapientem: nec ſicut vulgus, ſed vt eruditi ſolent appellare ſapientem, qualem in reliqua Græcia *Septem Græciæ ſapientes.* neminem. Nam qui ſeptem appellantur, eos, qui iſta ſubtilius quærunt, in numero ſapientum nõ habent. Athenis vnum ac*Socrates Apollinis oraculo ſapientiſsimus iudicatus.* cepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimum iudicatum. Hanc eſſe in te ſapientiam exiſtimant, vt omnia tua in te poſita eſſe ducas, humanoſque caſus virtute inferiores putes. Itaque ex me quærunt, credo ex hoc item Scæuola, quonam pacto mortem Africani feras, eoque magis, quòd proximis Nonis cùm in hortos D. Bruti Auguris commen*Commentari* tandi cauſa (vt aſſolet) veniſſemus, tu non affuiſti, qui diligen*Obire.* tiſsimè ſemper illum diem, & illud munus ſolitus eſſes obire.

ORATIONIS DISPOSITIO.

BETV. DE DVS *Thema simplex generis didascalici, Amicitia: vnde ferè tot composita nascuntur, quot locis ista pertractatur. pullulant inde quæstiones infinitæ: vt, Sint'ne noui amici veteribus anteponendi, Sítne πολυφιλία paucorum consuetudini præferenda, Sítne amicorum causa delinquendum. Primum constituit, de qua amicitia futurus sit sermo, ne quis prauorum hominum consortium sibi imaginetur, cùm ea demum vera amicitia sit, quam bonitas conciliauit. Bonitatem autem non secundum Stoicorum rigorem, sed secundum communem vitæ consuetudinem metitur. Diuisionem definitioni præmittit. Huius enim beneficio necessitudines eorum tollit, quas vel gentilitas coniunxit, vel affinitas sponsalibus contracta, quæ cùm sanguinum tantùm vincula sint, animos non semper vinciunt.*

Definitio ergo, cùm definit, quæ animorum consensu diuinas humanasque, hoc est, honestas tantùm res administrat. Causæ. Efficiens τὸ καλὸν amoris causa, ex amore amicitia nascitur. est enim amor princeps beneuolentiæ. Alia item causa principalis, Dij immortales. nihil siquidem à dijs immortalibus melius, &c. Item à natura, non imbecillitate oritur. Causam formalem, Cicero fines appellat: hoc est modum amandi, quatenus progredi debeat. Est ergo modus, honestas: & materia, studia honestatis reciproca: & effectus fructusq́; sunt officia ex honestate fluentia. finis nec voluptas est, nec vtilitas, sed solum honestum, quo amicitia tota consummatur. Effectus, vita vitalis, ita vt nec elementis pluribus locis vtamur. Solem è mundo tollere videtur, qui amorem sustulit. spe enim prælucet in posterum, absentes præsentes reddit, mortuos exhibet viuos, Respub. domesticas, rusticas in vigore seruat, vnus fit è pluribus, beneficia & officia, &c. Cognata. Candor & synceritas, humanitas, id est, φιλανθρωπία sollicitudo & cura pro amicis, & per consequens iustitia, verecundia, & reuerentia, suauitas sermonis, & virtus non dura, nec ferrea, sed tenera & tractabilis. obsequium in rebus honestis, beneficentia liberalis, constantia vera, hoc est, honestas, voluptas. Pugnantia. adulatio, hypocrisis, suspicio, tyrannis, & μισανθρωπία, neglectus, securitas, & ἀστοργία, liuor, rixæ, querelæ, tristitia, & acerbitas morum, difficultas intractabilis, auaritia, amare tanquam aliquando osurus, odium, tædium & satietas. Profuerit hic legisse, quæ scribit eloquentiæ restaurator Sturmius de Ludis rectè aperiendis, cap. de Resolutione oratorum.

Sunt ista vera Læli.) Ex abrupto orditur, more Comicorũ, apud quos antecedẽtia ex sequentibus intelliguntur. Tribuebatur hoc modo Catoni.) Quid Cicero? Nunquid in Officiis Catonem & Lælium eodem sapientiæ gradu locasti? Locaui sanè, inquiet. sed vbi memineris me cum Attico pactum fecisse, vt animum à me paulisper auertat, Læliumq́; & generos, non me loqui existimet. Quod, inquam, si tu quoque feceris, generis hoc pro decoro ascribes, quibus laudi datur, vt amplißimè de socero sentiant. Certè Cato Lælio inferior sapientia censendus hoc nomine non est, qui & ipse Iureconsultus celebris fuit, cuius libros extare suis temporibus testatus est Pomponius de Origine iuris, eiusque filij plurimos. Nec Antonius Catonem iureconsultum fuisse dißimulat, apud Ciceronem de Oratore secundo, qui Catonis & Bruti libros non generalia, sed per singulas personas singula iura cõplecti differit. In libello de Senectute, Cato Scipioni & Lælio suam sapientiam mirantibus respondet, in hoc se sapientem esse, quod naturam optimam ducem, tanquam deum sequatur, eiq́; pareat.

Vsum multarum rerum.) Hinc Sapientia apud Afranium inquit: Vsus me genuit, mater peperit Memoria. Gellius lib. 13. cap. 8. Multa eius in senatu.) Romani eum in quo multarum rerum vsus ac experiẽtia sit, Catonem appellarũt, teste Plutarcho. Huius amplif-

ſimum præconium celebrat Liuius lib. 9 Decad. 4. De hoc alibi plura. Nam qui ſeptem appellantur.) *De ſeptem ſapientibus lege Laërtium in vita Thaletis, lib. 1. Nomina illorum, dictáque, & patriam, hiſce verſibus ex Græco Auſonius complexus eſt:*

Septenis patriam ſapientum, nomina, voces,
Verſibus expediam, ſua quenq; monoſticha dicent:
Chilo, cui patria eſt Lacedæmon, noſcere ſeipſum.
Periander trepidam moderare Corinthius iram.
Et mitylenæis nimium nihil Pittacus oris.
Menſuram optimum ait Cleobulus Lyndius in re.
Expectare Solon finem docet, ortus Athenis.
Plures eſſe Bias prauos, quem clara Priene.
Mileti fugiſſe Thales vadimonia alumnus.

Idem Auſonius proſequitur alibi longius, & Volaterranus lib. Phil. 28. ex Demetrio Phaleræo. Et eos qui ſubtilius quærunt) *Stoicos intelligit, qui mediis officiis contenti non ſunt, ſed* κατορθώματα *fingunt, id eſt, perfecta officia, quibus tantundem à reliquis diſtant, quantum interuallum inter vulgus & doctos relinquitur: quæ res luculentius & pleniori manu ab eodem Cicerone traditur libro Officiorum tertio. Verba eius ſubiungam. Hæc igitur omnia officia de quibus his libris diſputamus, media Stoici appellant, & ea communia ſunt, & latè patent, quæ & ingenij bonitate multi aſſequuntur, & progreſſione diſcendi. Illud autem officium, quod rectum iidem appellant, perfectum atque abſolutum eſt: & (vt iidem dicunt) omnes numeros habet, nec præter ſapientem cadere in quenquam poteſt. Cùm autem aliquid actum eſt, in quo media officia compareant, id cumulatè videtur eſſe perfectum: proptereà quòd vulgus, quid abſit à perfecto, ferè non ex toto intelligit. quatenus autẽ intelligit, nihil putat prætermiſſum. Quòd autem in poëmatibus & in picturis vſu venit, in aliisque compluribus, vt delectentur imperiti laudentque ea quæ laudanda non ſint, ob eam credo cauſam, quod inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui quidem quid in vnaquaque re vitij ſit, nequeant indicare. Itaque cùm ſint docti à peritis, facilè deſiſtunt à ſententia. Hæc igitur officia (de quibus his libris diſſerimus) quaſi ſecunda quædam honeſta dicunt eſſe, non ſapientum modò propria, ſed cum omni hominum genere communia. his omnes in quibus eſt virtutis indoles, commouentur. Nec verò cùm duo Decij, aut duo Scipiones, fortes viri, commemorantur, aut cùm Fabricius aut Ariſtides iuſti nominantur, aut ab illis fortitudinis, aut ab his iuſtitiæ tanquan à ſapientibus petitur exemplum Nemo enim horum ſic ſapiens eſt, vt ſapientem intelligi hic volumus. Nec hi qui ſapientes habiti ſunt & nominati, M. Cato, & C. Lælius, ſapientes fuerunt: nec illi quidem ſeptem, ſed ex mediorum officiorum frequentia, ſimilitudinem quandam gerebant, ſpeciemque ſapientum.* Qui etiam Apollinis.) *Periphraſis Socratis.* Apollinis.) *Pythici.* πρὸς γὰρ τ' πυθίας ἐμαρτυρήθη Χαιρεφῶντι ἀνελούσης ἐκεῖνο δὴ τὸ περιφερόμενον, ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος. *Hæc Laërtius in eius vita. Vnde etiam magnam ei conflatam eſſe inuidiam teſtatur: id quod & Xenophon fatetur. Apud quem in Apologia, cùm Socrates hoc iudicibus obiiceret, vehementiùs contra ſe exaſperati ſunt. Meminerunt huius oraculi ex bonis ſcriptoribus non pauci. præ cæteris Valerius lib. 3 cap. 4. Plin. lib. 7. cap. 3. Solin. cap. 7.* Omnia tua in te poſita.) *Præſidia ex ſeſe quærere, laudabile apud ethnicos habetur. Hinc Syrus apud Terentium magnificè ſe effert, qui tantam vim in ſe, & poteſtatem habeat tantæ aſtutiæ. Intelligit autem animi bona, quæ ſola hominem beatum reddunt. Sic etiam ille, omnia ſua ſecum habere reſponſitabat, quum incendium ſecurus negligeret. Epictetus Stoicus quædam dicit*

in nobis esse, quædam non esse in nobis. ἐφ' ὑμῖν, inquit, ὑπόληψις, ὁρμὴ, ὄρεξις, ἔκκλισις, καὶ ἑνὶ λόγῳ, ὅσα ἡμέτερα ἔργα· οὐκ ἐφ' ὑμῖν δὲ, τὸ σῶμα, ἡ κτῆσις, δόξαι, ἀρχαὶ, καὶ ἑνὶ λόγῳ, ὅσα οὐχ ἡμέτερα ἔργα. Proximis Nonis.) Legimus apud Macrob. lib. Sat. 1. cap. 15. Nonarum die populares, qui in agro essent, confluere in vrbem, accepturos causas feriarum à rege sacrorum, scituros que quid esset eo mense faciundum. Meminerunt eiusdem Ouid Fast. 1. & Varro de Re rustica. 2. Vnde, inquit Macrob. quidã hinc nonas existimant dictas, quasi nouæ initium obseruationis: vel quòd ab eo semper ad Idus nouem dies putantur, &c. ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν πρὸς ἔπος. nisi fortaßis quia, vt Ouidius ait, Nonarum tutela deo caret, & Augustum imperatorem hunc diem veluti infaustũ obseruasse, nihil que serij eo inchoasse, apud Tranq. legitur: verisimile est, doctos viros cùm à Republicæ negocijs vacarent, illud tempus in studijs insumere voluisse. Eius rei vestigium etiam relinquitur in epist. Ciceronis ad Varronem lib. 9 vbi Nonarum dies in Tusculano conueniẽdi constituitur. In hortos.) Sic in hortis Africani disputatio de Republica (vt infrà audiemus) habita est sic Crassum, Antonium, & alios in libris de Orat. inductos, in horto conuenisse fingit, id quod platanus indicat. In Bruto, Brutum & Atticum in xysto, id est, ambulatorio loco: in Academicis, Atticum in Cumano: in Tusc. eundem in Tusculano. de Legibus Atticum & Qu. Fratrem in luco Arpinatium, &c. in quibus, vt dixi, Platonem & Xenophontem secutus est.

D. Bruti auguris.) Ille est M. Bruti pater, qui per facetias tres de Iure lib. edidisse memoratur à Crasso apud Ciceronem de Oratore 2. cuius etiam meminit Pomponius de Origine iuris.

BALDVINVS. Sunt ista vera Læli) Vetusti cod. Sunt ista Læli, vt dicis. Nec enim melior fuit Africano quisquam. Scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem) Quidam cod L. Attilium habent, vt & in. ff. l. 1 tit. de Origine iuris. quanquam ibi legitur Publius pro Lucio, vt paulò infrà, Paulus Virginius, pro Aulo Virginio, cuius meminit Cicero sub finem huius dialogi. Acilij autem meminit etiam in 2. de Legibus. quod nomen variè scriptum inuenio in antiquis exemplaribus, aliquando t litera geminata, aliquando simplici: vnde factum credo vicinitate literarum, vt t cum c, in eo nomine confunderetur, aut cõtrà: quòd etiam accidit in M. Acilio Glabrione, de cuius nomine lex Acilia appellata est. Te autem alio quodam modo dicunt.) verbum dicunt, non est in vetustis codicibus, quo sublato, ad verbum scimus, quod præceßit, respiciendum est. Qualem in reliqua Græcia neminem.) Hic mirè variant exemplaria in quodam scriptum est, Inueni in Græcia, &c. in alijs, reliqui in Græcia neminem. quæ lectio aspernanda nõ videtur. Nam Fannius, vt tradit Cicero in Bruto, ex instituto Lælij soceri sui Panætium Athenis audierat. Si vulgata lectio recipitur, ad Græciam respexisse videbitur, quæ Magna dicta est. Ea autẽ erat in Italia, in qua Pythagoras philosophatus est: sed illius Græciæ fines ad Romam vsq; non porrigebantur.

SCAE. Quærunt quidem, C. Læli, multi, vt est à Fannio dictum: sed ego id respondeo, quòd animaduerti te dolorem quem acceperis cum summi viri tum amicissimi morte, ferre moderatè, nec potuisse non commoueri, nec fuisse id humanitatis tuæ. Quòd autem his Nonis in collegio nostro non affuisses, valetudinem respondeo causam, non mœstitiam fuisse.

LAE. Rectè tu quidem Scæuola,& veré. Nec enim ab isto officio,quod semper vsurpaui cum valerem,abduci incommodo meo debui. Nec vllo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere,vt vlla intermissio fiat officij. Tu autem Fanni,quòd mihi tantum tribui dicis,quantum ego nec agnosco, nec postulo,facis amicè:sed,vt mihi videris, non rectè iudicas de Catone. Aut enim nemo(quod quidem magis credo) aut si quisquam,ille sapiens fuit. Quomodo enim (vt alia omittam) mortem filij tulit? Memineram Paulum, videram Caium: sed hi ne comparentur Catoni, maximo & spectato viro. Quam ob rem caue Catoni anteponas,ne istum quidem ipsum quem Apollo (vt ais) sapientissimum iudicauit. Huius enim facta,illius dicta laudantur. De me autem (vt iam cum vtroque loquar) sic habetote: Ego si Scipionis desiderio me moueri negem,quàm id rectè faciam, viderint sapientes, sed certè mentiar. Moueor enim tali amico orbatus, qualis, vt arbitror, nemo vnquam erit:&,vt cõfirmare possum, nemo certè fuit. Sed non egeo medicina:me ipse consolor, & maximè illo solatio, quòd eo errore careo, quo amicorum decessu plerique angi solent. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto: mihi accidit, si quid accidit. Suis autem incommodis grauiter angi,non amicum,sed seipsum amãtis est. Cum illo verò quis neget actum esse præclarè? Nisi enim (quod ille minimè putabat) immortalitatem optare vellet,quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? Qui summam spem ciuium,quam de eo iam puero habuerant,continuò adolescens incredibili virtute superauit: qui Consulatum petiit nunquã,factus est Cos.bis,primùm ante tempus,iterum sibi suo tempore, Reipublicæ penè seró. Qui duabus vrbibus euersis inimicissimis huic imperio, non modò præsentia,verumetiam futura bella deleuit. Quid dicã de moribus facillimis,de pietate in matrem, liberalitate in sorores,bonitate in suos,iustitia in omnes? Hæc nota sunt vobis. Quàm autem ciuitati charus fuerit, mœrore funeris indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio iuuare potuisset? Senectus enim quanuis non sit grauis (vt memini Catonem anno antè quàm mortuus est, mecum & cum Scipione

Scipionis laus.

Scipionis mors à tota Roma deplorata.

differere) tamen aufert eam viriditatem, in qua etiam tunc erat Scipio. Quam ob rem vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, vt nihil posset accedere. Moriendi autem sensum celeritas abstulit, quo de genere mortis difficile dictu est. Quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen verè licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus quos in vita celeberrimos lætissimósque viderit, illum diem clarissimum fuisse, quum senatu dimisso domum reductus ad vesperam est à Patribus cōscriptis, à populi Romani sociis, & Latinis, pridie quàm excessit è vita: vt ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius quàm ad inferos peruenisse. Neque enim assentior iis qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorū auctoritas valet, vel nostrorum maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt (quod non fecissent profectò, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur) vel eorum qui in hac terra fuerūt, magnamque Græciam (quæ nunc quidem deleta est, tum florebat) institutis & præceptis suis erudierunt: vel eius qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus: qui nō tum hoc, tum illud (vt in plerisque) sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos, iisque cùm è corporibus excessissent, reditum in cœlum patere, optimoq; & iustissimo cuique expeditissimum. Quod idem Scipioni videbatur: qui quidem quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, cùm & Philus & Manilius adessent, & alij plures, tuque etiam Scæuola mecum venisses, triduum disseruit de Republica, cuius disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorū, quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, vt optimi cuiusque animus in morte facillimè euolet, tanquam è custodia vinculisque corporis: cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quàm Scipioni? Quocirca mœrere hoc eius euētu, vereórne inuidi magis quàm amici sit. Sin autem illa vereor, vt idem interitus sit animorum & corporū, nec vllus sensus maneat: vt nihil boni in morte, si certè nihil est mali. Sensu enim amisso, fit idem, quasi natus non esset omnino. Quem tamen esse natum & nos gaudemus, & hæc ciuitas dum erit, læ

Quòd anima sit immortalis.

Philus. Manilius.

volatu

tabitur. Quam ob rem cum illo quidem (vt suprà dixi) actũ optimè est, mecum autem incommodius: quem fuerat æquius, vt prius introieram, sic prius exire de vita. Sed tamen recordatione nostræ amicitiæ sic fruor, vt beatè vixisse videar, quia cũ Scipione vixerim, quócum mihi coniuncta cura de Republica, & de priuata fuit: quócum & domus fuit & militia communis, & (id in quo est omnis vis amicitiæ) voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. Itaque non tam ista me sapientiæ (quam modò Fannius commemorauit) fama delectat, falsa præsertim, quàm quòd amicitiæ nostræ memoriam spero sempiternam fore: idque mihi eo magis est cordi, quòd ex omnibus seculis vix tria aut quatuor nominantur paria amicorum, quo in genere sperare videor Scipionis amicitiam & Lælij notam posteritati fore.

Quid sit amicitia.

Vix tria, aut quatuor amicorum paria nominantur.

ERASMVS. Sibi suo tempore.) Sibi additum est non perinde festiuitatis gratia, atque vt respondeat dandi casui, qui mox sequitur Reipublicæ. Eam viriditatem.) Vigorem appellat viriditatem. nam languescit vigor in iis quæ marcescunt. Qua se in quiete.) Aut subaudiendum de, qua de se, aut addendum. In nonnullis pro qua, habebatur quæ, quæ lectio mihi magis arridet, vt referatur ad verbum differebat, ea quæ. Quia cum Scipione vixerim.) Non inficior quia iungi verbis subiunctiuis, sed haud scio an scriptum fuerit qui.

[illegible] *Constanti) Constantia siquidem fortitudinis membrum, Græcis ἐμμονὴ (perseuerantiam etiam vocant) est, in ratione benè considerata, stabilis & diuturna permansio. Aut enim nemo.) secundum Stoicos. Aut si quisquam) ex communi doctorum iudicio, qui sapientiam (vt dictum) ex medijs officiis, non perfecto illo catorthomate ducunt. Mortem filij tulit.) Plutarch. πράως δὲ καὶ φιλοσόφως λέγεται τὴν συμφορὰν ἐνεγκεῖν, καὶ μηδὲν ἀμβλύτερος δ' αὐτὴν εἰς τὰ πολιτικὰ γενέσθαι. Huius non semel Cato ipse de Senectute honorificam mentionem facit. meminit Gell lib, 13 cap. 19. vbi testatur eum egregios de iuris disciplina libros reliquisse, Cuius rei etiam meminit Pompon. de Origine iuris. & Paulus in l. eadem §. Cato. ff. de verb. oblig. Item Instit de adop. Hinc fortaßis regula Catoniana, de legatorum valetudine. Eadem exempla, sunt in 2. Tuscul. quæst.*

Memineram Paulum.) Aemylium videlicet, qui nunc felicißimi, nunc miserrimi patris clarißima representatio, ex quatuor filiis formæ insignis, egregiæ indolis, duos iure adoptationis in Corneliã Fabiamq́ue gentem translatos sibi ipse denegauit, duos ei fortuna abstulit. quorum alter triumphum patris funere suo quartum ante diem præceßit: alter in triumphali curru conspectus, post diem tertium expirauit. Itaq; qui ad donãdos vsque liberos abundauerat, in orbitate subito destitutus est quem casum quo robore animi sustinuerit, oratione quam de rebus à se gestis apud populum habuit, hanc aduciendo clausulam nulli ambiguum reliquit. Cùm in maximo prouentu felicitatis vestræ Quirites, timerem ne quid mali fortuna moliretur, Iouem Opt. Max. Iunonemq́ue reginam & Mineruam precatus sum,

vt si aduersi quid Pop. Rom. immineret, totum in meam domum conuerteretur. Quapropter bene habet se res. annuendo enim votis meis id egerunt, vt vos potius meum casum doleatis, quàm ego vestrum ingemiscerem. Val. lib. 5 cap. 10. vbi plura huius loci exempla enumerat. & Seneca lib. Decl. 4. Plutarch in hoc variat, quod alterum quinque diebus ante triumphum mortuum ait, natum scilicet annos 16. alterum quidem triduum pòst, cùm esset annorum 12. Diuersim ab vtroque autore, apud Liuium lib. 5. Decad. 5. Eius verba subiiciam: Nā duobus è filiis, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis sacrorum familiæque hæredes retinuerat domi, minor, fermè 12 annos natus, quinque diebus ante triumphum: maior 14. annorum, triduo post triumphum discessit, quos prætextatos curru vehi cum patre, sibiipsis simileis prædestinantes triumphos oportuerat. Porrò quem in Cor familium adoptandum dedit, ille ipse est quem Lælius hic laudibus euehit. Videram Caium.) Alij Gracchum legunt. certè ego de C. Graccho apud Plutarchum nihil tale comperio, neque apud Vall. vllus memoratur Caius. Infrà Caius cum Paulo, Catone, Scipione, Philo, & aliis numeratur. Eius rei exempla plura sunt apud Bapt. Fulgosum lib. 5. cap 10. Sapientes.) Negant enim quenquam sapientem debere affectibus succumbere. quo de Cic. disputat lib. Tuscul. quæst. 3. & 4. Notat autem ἀπάθειαν Stoicorum. Moueor.) Imitatio Platonis, apud quem Phædo, vbi Soc. venenum hausisset, à lachrymis abstinere non poterat, non Socratem, sed fortunā suam deplorans, qui tali amico esset orbatus. Medicina.) Nam efficit hoc philosophia, medetur animis, inanes solicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Cic. 2. Tusc. quæst. Boëtius in libris de Consol. Suis autem incommodis.) Argumentum à causa finali. vnde Aristot. definitio lib. 2. Rhet. deducta est, quæ sic habet: ἔστω δὲ τὸ φιλεῖν, τὸ βούλεσθαί τινι, ἃ οἴεται ἀγαθὰ ἐκείνου ἕνεκα, ἀλλὰ μὴ αὑτοῦ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν πρακτικὸν εἶναι τούτων. Atque sic fiunt amicorum omnia communia. & in Ethicis lib. 8. cap. 2. τῷ δὲ φίλῳ φασὶ δεῖν βούλεσθαι τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα. τοὺς δὲ βουλομένους οὕτω τἀγαθὰ, εὔνους λέγουσιν, ἂν μὴ τὸ αὐτὸ καὶ παρ᾽ ἐκείνου γίγνηται. εὔνοιαν γὰρ ἐν ἀντιπεπονθόσι, φιλίαν εἶναι. Non amicum.) φίλαυτος, οὐδὲ μία φιλανθρώπου. Qui summam.) In puero, quia facta (vt in herba fructus) laudari non possunt, spem laudat. Cuius rei admonet Ser. in 6. Aeneid. vbi poëta Marcellum puerum à spe laudat his verbis:

Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollit auos, nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.

Idem Scipio à spe commendatur à Plutarcho in Aemylio, cum magno omnium mœrore temerè pugnans periisse putaretur. πᾶσι γὰρ, inquit, ἀγαθὸς ἦν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς ἡγεμονίαν, καὶ πολιτείαν, ὡς ἄλλος οὐδεὶς τῶν συγγενῶν κεκραμένος τὸ ἦθος. Habes autem hic exemplum generis demonstratiui, suis locis absolutum. Cæterùm multò plæclariùs est spem superare, quàm spei de se conceptæ respondere. Est enim in verbis αὔξησις. Primùm ante tempus.) Flor. Epit. 49 scribit, quod virtutem eius Cato vir promptioris multæ ad vituperandū linguæ, in senatu sic prosecutus est, vt diceret, reliquos qui in Africa militarent, vmbris militare, Scipionem vigere. & populus Romanus eo fauore illum complexus est, vt comitiis cōplurimæ eum tribus consulem scriberent, cùm hoc per ætatem minimè liceret. Catonis hoc testimonium apud Plutarchum tum alibi, tum in Catonis vita ex Hom. Odyss. κ΄. vsurpatur. οἶος πέπνυσθαι, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν. De quo vide Erasmum in prouerb. Solus sapit. Id autem lege Annali factum est, cuius autorem Ruscam quendam allegat Cicero de Oratore 2. quæ legitimam magistratus petendi ætatem præscribit, quam veteres habuisse idem Cicero in quinta Philippica negat. virtutis esse, quàm ætatis, cursum celeriorem afferens. Quod ve-

rò ad legitimum tempus attinet, Omnibonus, aliâs non omnino bonus commentator, eam cõstituit magistratui capessendo ætatem, qua tutelam adolescentibus subire, & res suas legibus licet, antequam Minores appellantur. quæ sententia Conrado Peutingero, qui vt est patriæ suæ in causis perplexis oraculum præsens, ita in hoc eleganti studiorum genere consenuit, improbatur minimè: qui cùm super ea re, vt ferè solemus, contuli. Robur opinioni inde accedit satis firmum, quod Cicero in quinta Philippica scribit his verbis: Quid Macedo Alexander, cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nónne tertio & trigesimo anno mortem obiit, quæ est ætas nostris legibus, decem annis iunior quàm consularis. Licet, si calculum vrgeas, non modò XXV. sed XXIII. anno accessus ad consulatum legibus concedatur, ad viuum tamen rem resecare, necesse non puto. Plin. ad Traian scribit lege Pompeia cautum esse, ne quis capiat magistratum, néve sit in magistratu minor annorum XXX. eademq́ue lege comprehensum, vt qui ceperint magistratum, sint in senatu. Deinde Augustũ permisisse minores magistratus, ab annis duobus & viginti capere. Sed ea lex Bithynis data est. Vlpianus in l.8.ff. de muneribus & hon. negat minoribus Reipublicæ administrationem. Item l.2 §. de minoribus. ff. de vacatione & excusatione minorib. munerib. & honorib. interdicit. Eorum qui ante legitimum tempus magistratum asserunt, multa exempla colligit Riual. lib.2. de historia Iuris ciuilis, in lege Annaria. Meminit eius legis etiam Pomp. Lætus.

Iterum sibi suo tempore.) Cum C. Fuluio Flacco, anno ab Vrbe cond. DX. & XX. qui annus est à priore consulatu XIIII. Quare non immeritò miratur Glareanus, quid Florus sibi velit, cum lege (cuius Cicero quoque de LL. 1. meminit) quæ nullos eosdem intra decennium Coss. creari permittit. Flori verba sunt Epit. 50. Pub. Scipio Aemylianus, inquit, cùm ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per decem annos consulem fieri minimè licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeis, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutus, & consul creatus est. Meminit Valerius libro 8. cap 16. Caßius pro Cæsare apud Appianum hoc exemplo præiudicij loco vtitur lib.4. Reipublicæ penè seró.) Periclitanti, videlicet cùm vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret. Flor. Epit. 56. Duabus vrbibus euersis.) Carthagine videlicet, & Numantia. Non modò præsentia.) Florus libro 2. cap. 15 de tertio Punico bello sic censet. Si quis (inquit) trium temporum momenta consideret, primo commissum est bellum, profligatũ secundo, tertio verò confectum est. Scribit hoc bellum præter citatos, Appianus in Lybico, Orosius lib. 4. cap. 22. & 23 Eutrop. cap. 3. lib 4 Numantinum bellum scribunt Flor. lib. 2. cap. 18. Item Epit. 55. & ordine deinceps aliquot. Oros. lib. 5. Eutrop. cap. 3 lib. 4. Vtriusque meminit August. lib. 3 cap. 21. De moribus facil.) Qui Panætij domestica consuetudine, oratione, & præceptis, licet Stoici, tristior non factus est, sed lenior: teste pro Muræna, Cicerone. Pietate in matrem.) Papyriam, à patre ob latentem causam repudiatam. In sorores.) vtputa indotatas, pauperis videlicet Aemylij filias, quorum duas habuisse apud Plutarchum legitur. Hanc M. Catonis filius, alteram Tubero vxorem duxit. Quod verò similius propterea censetur, quum ipse vnà cum fratre à patre Aemylio hæres scriptus, ipseq́ue ex adoptione satis superq́ue diues, fratri hæreditatem cesserit integram. Bonitate in suos.) Amicos fortè rectè intelligas, si necessitudinis gradus vel à Cicerone in Officiis, vel à Gellio in Noctibus positos sequêris. Cuius rei præter cætera, memorabile exemplum esse potest L. Cotta, quem vtroque consulatu & censura functus defendit. Cuius Cicero tum alibi, tum in oratione pro Muræna meminit. Iustitia in omnes.) Huc fortaßis non ineptè retuleris restitutum Maßinissæ auunculum. quòd si cum Valer. humanitati adscribere mauis, non me philodicon senties. Et certè hoc iustitiæ dederis, quod Gracchum citra propinquitatis respectũ

iure cæsum pronunciare nihil dubitauit. *Quàm autem ciuitati charus.*) Cicero pro Milone: Quantum luctum in hac vrbe fuisse à patribus nostris accepimus, cùm Pub. Africano domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata? Quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem (si fieri posset) omnes esse cuperent: cuius ne necessariam quidem, expectandam esse mortem? &c. *Paucorum annornm accessio.*) Extat ea de re oratio Erasmi disertissima. *Vt memini Catonem.*) Vide suo loco. *Moriendi autem sensum.*) In primo Tusc. quæst. docet mortem malum non esse. Concedit quidem accessum ad mortem esse miserum. Sed violenta mors, quali Scipio sublatus fuit, si quam miseriam habuit, momentaneam habuit, qua de Appiani transtata verba ex primo de Ciuilibus bellis subiūgam. Quibus auditis, populus (nempe quod legi Agrariæ resisteret) maiori formidine correptus est, donec Scipio vespere domum reuersus, tabula apud se deposita, qua noctu scripturus videbatur, quæ populo essent referēda, siue vulnere in lecto mortuus inuectus est, siue Corneliæ Gracchi matris insidiis impetitus fit, ne Tyberij Gracchi lex dissolueretur, consentiente ad hæc etiam Sempronia eius filia, quæ Scipioni nupta, ob deformitatem & stultitiam neque illum diligebat, neque ab illo diligebatur: siue, vt nonnullis videtur, sponte excesserit è vita, quòd ea quæ pollicitus fuerat, exequi non posset. Vtcunque, eius mors incerta est. Sunt qui dicant, seruos eius in tormentis habitos dixisse, ab exteris quibusdam noctu post domum latitātibus, oppressum interiisse. Plutarchus in Gracchis suspicionem in Fuluium refert, ea ipsa nimirum die, in Scipionem inuectum. Plinius lib. 7. cap. 44. in Metellum Macedonicum. Siquidem liberis dixerit: Ite filij, celebrate exequias, nunquam ciuis maioris funus videbitis, &c. Liuianus Abbreuiator Semproniam suspicione non eximit, Epit. 59. Meminerunt porrò Valerius lib. 5. cap. de Ingratis. Plinius (vel quisquis alius illius libelli autor est) de Viris illustribus. Orosius lib. 5. cap. 10, Sempronio Tuditano & M. Acilio Capitone Coss. factum id affirmat, hoc est anno ab Vrbe condita D. I I I I. lege etiam Alexandrum de Alexandro Genialium dierum lib. 1. cap. 18. *Reductus est à patribus conscriptis.*) Honorifici huius reductus nemo illorum, quos citaui, autorum meminit. Appianus quidem refert, quid eo die in senatu egerit, nempe eum Gracchi legem minimè contempsisse, sed solùm indicasse difficultatē. Orosius memorat, Scipionem pridie pro concione de periculo salutis suæ contestatum, quod sibi pro patria laboranti ab improbis & ingratis denunciari cognouisset, alio die manè exanimum in cubiculo suo repertum. Fieri ergo potest, vt senatus ea contestatione motus, Scipionem saluum domum conduxerit, charitatemque tanti viri publicè testari voluerit. *Neque enim assentior his.*) Epicureis, quorum dogma de natura deorum tuetur Velleius, de Finibus. Videtur autem Cicero tacitus perstringere Cæsarem, qui sentētiā de coniuratis rogatus, contra immortalitatem apud Sallustium disserit. *Tam religiosa iura.*) iura pro iusta, notatu dignum est. obsequia enim & parentalia intelligit, quæ Græcis νομιζόμενα & ἐναγίσματα vocantur. *Vel eorum qui in hac ipsa terra.*) Italia, in qua Pherecydem Syrum, qui primus animos hominum dixit sempiternos, quem Cic. 1. Tuscul. quæst suo regnante gentili (Seruium Tullium intelligit) floruisse commemorat. Hanc (inquit Cic.) opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit, qui quum regnante Tarquinio Superbo in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cum honore & disciplina, tum etiā autoritate. Multa secula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alij docti viderentur Quid autem Epicurus & Pythagoras de Animæ immortalitate senserint, Plutarchus de Placitis lib. 4. cap. 7. indicat. Lactantius Firmianus acerrimus Ethnicorum impugnator, Pythagoricis ac Stoicis ignoscit, quia verum sentiunt, non potest tamen non reprehendere eos, qui non scientia, sed casu inciderunt in veritatem. Is enim in diuinis Instit. lib. 3. cap. 18. Pythagoræ μετεμψύ-

χορὸν dignis modis explodit. Magnamq́; Græciam.) Liuius lib.1. vbi Pythagoram Numæ temporibus non floruisse contendit, scribit eum Seruio Tullo regnante in vltima Italiæ ora, circa Metapontum, Heracleamque & Crotonem, iuuenum æmulantium studio, cœtus habuisse constare, quætum temporis magnæ Græciæ vrbes fuere. & cùm Crotonæ viginti annos docuisset, inde Metapontum migrasse, quumque ibi ex humanis excessisset, domo quã habitauit sublata, templum ibi extructum esse, & diuum honores decretos. Quare autem magna Græcia ea regio appellata sit, scribunt Strabo lib.6. Iustinus libro vigesimo. Nec huius loci esse puto memorare, an Numæ tẽporibus Pythagoras Samius floruerit. quod Liuius, Plutarchus & Dionysius Halicar. magno consensu negant. Sed idem semper dicebat.) Socratis constantiam celebrat Valerius lib.3. cap.8. & præcipuè Xenophon de dictis & factis Socratis. Maximè autem omnium tam de animæ immortalitate, quàm de Socratis constantia videre est apud Platonem in Phædone. Philus & Manilius.) Personas quas de Republica induxit, enumerat ad Atticum Epist.15. libri quarti. Hanc, inquit, ego de Republica, quam institui disputationem, in Aphricani personam, Phili, & Pæti, & Manilij contuli. Adiunxi adolescentes C.Tuberonem, & P.Rutilium. duos Lælij generos, Scæuolam & Fannium. Et certè in fragmento quod extat, Lælium ipsum inductum videmus. Philus ferè cũ Scipione & Lælio memoratur, vt de Oratore secundo. Et certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut autoritate grauiores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines è Græcia palàm semper habuerunt. in quibus Terentius à Donato ex Fenestella memoratur. Philo & Lælio connumerat Cicero Manilium, in Bruto: L. Furius Philus perbene latinè loqui putabatur, literatiusque quàm cæteri. P. Scæuola valde prudenter, & acutè. Paulò etiam copiosius, nec multò minus prudenter. M. Manilius. Et in primo de Orat. hunc cum Sexto Aelio, & P. Mutio pro verè iureconsulto numerat, quos Pomponius ius ciuile fundasse testatur. De Tuberone & Rutilio (quorum apud eosdem honorifica mentio fit) nihil opus est hic commemorare. De Pæto quod dicam, muenio nihil. Locus videtur menda non carere. Africano.) Maiore. Hic locus solus, satis fortè ita volentibus, ab iniuria temporum posteritati vindicatus est. Custodia vinclisque.) In corpore enim tanquam in ergastulo detinetur, cuius vinculis, inquit Seneca, liberata ad origi nem redit. Cui censemus.) In hunc ferè modum illic colligit: Patriæ benefactoribus certus in cœlo locus est. Tu de patria melius quàm vllus alius mereberis: Ergo facillimus tibi ad deos cursus erit. Voluntatum, studiorum.) Sallust. Idem velle, inquit, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed praui hæc, videlicet Catilinæ, & ad seditionem intestinam factiosos euocantis, verba sunt. & Aristoteles interrogatus, quid esset amicus? respondit, μία ψυχὴ, δυοῖν σώμασιν ἐνοικοῦσα. & Pythagoras ait, ex multis fieri vnum. D. Hieronymus in Michæam ait, se apud quendam legisse, amicum esse eandem animam: & Lyricum, amicum animæ dimidiũ suæ dixisse. Itaque non tam.) Modestia obseruanda est. Vix tria aut quatuor paria.) Pylades nempe & Orestes: apud Euripidem & Lucianum in Toxari, de quibus Pacuuius scripsit tragœdiam, vt paulò pòst dicturus est. Meminit Boccatius libro 12. & Cicero infrà. Ouid 4. Tristium. Achilles & Patroclus: præter Homerum, Pyndarus in Olymp. Boccat. lib.12. cap.52. Theseus & Pirithous: Plutarchus in Theseo, Isocrates in Helena, Valerius libro quarto cap. de Amicitia, qui plurra amicorum paria enumerat. Damon & Pythias: de quibus Cicero in Offic.3. Tusculan. quæst.5. Valerius Maximus loco citato. Lactan. lib.5. Si quis plura eiusdem rei exempla cupiat, petat Hygini fabulas, cap.257. & Baptistam Fulgosium lib.4. cap.7. Sabellicum lib. Exemplorũ 5. cap.2. qui satis copiosam syluam suppeditabunt. Adeas, si vacat, etiam Textoris officinam.

BALDVINVS. Valetudinem respondeo causam, non mœstitiam fuisse.) Inualetudinem scriptum inuenio pro valetudinis imbecillitate. Memineram Paulum, videram Caium.) quem Caij nomine designet, multos dubitare video, quòd multi hoc prænomen habuerint. Ego C. Sulpitium Gallum significari puto, quem planius expreßit sub finem huius dialogi, Hac nos adolescentes, inquiens, beneuolentia senes illos, L. Paulum, M. Catonẽ, C. Gallum, P. Nasicam, Tib. Gracchum Scipionis nostri socerum, diliximus. Ante hos aliquot enumerat eodem ordine: Paulos, Catones, Caios, &c. & in dialogo de Senectute, Videbamus, inquit Cato, in studio dimetiendi cœli atque terræ, mori penè Gallum familiarem patris tui, Scipio. Theodorus Gaza pro Gallo vertit γάϊον. Hic est C. Sulpitius Gallus, qui bello Macedonico eclipsim solis in exercitu Pauli Aemylij aperuit, sicque consternatos militũ animos cõfirmauit, vt tradit Plutarchus in vita Pauli. Quintilianus libro primo vbi agit de geometria, & Plin. lib. 2. Val. Max, de effectu artium, cap. 11. lib. 8. Illius filium Q. pupillum Seruius Galba penè in humeros suos extulit, vt populi commiserationem commoueret: vt Cicero autor est in primo de Oratore ad Qu. Fratrem. Quidam codices hic habent Graechum. quam lectionem si recipis, intellige dici de Tiberio Graccho P. F. Scipionis socero.

FANNIVS. Istud quidem Lęli ita necesse est. Sed quoniam amicitiæ mentionem fecisti, & sumus ociosi, pergratum mihi feceris, spero item Scæuolæ, si, quemadmodum soles de cæteris rebus quum ex te quæruntur, sic de amicitia disputaris, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. SCAEVOLA. Mihi verò erit gratum, atque idipsum cum tecum agere conarer, Fannius anteuertit. Quamobrem vtrique nostrum gratum admodum feceris. LAEL. Ego verò non grauarer, si mihi ipse confiderem. Nam præclara res est, & sumus (vt dixit Fannius) ociosi. Sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? Doctorum est ista consuetudo, eáque Græcorum, vt iis id ponatur de quo disputent, quãuis subitò. Magnum opus est, egétq; exercitatione non parua. Quam ob rem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, vt amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam naturæ aptum, tam conueniẽs ad res vel secundas, vel aduersas. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neque id ad viuum reseco, vt illi qui hæc subtilius disserunt, fortasse verè, sed ad communem vtilitatem parum. Negant enim quẽquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè: sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalium nemo est consecutus. Nos autem ea quæ sunt in vsu, vitáque communi, non ea quæ finguntur,

Amicitia omnibus rebus humanis anteponẽda.

Amicitia nisi in bonis esse non potest: declarat autẽ qui sint boni.

aut optantur, spectare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanum, quos sapientes nostri maiores iudicabant, ad istorum normam fuisse sapiētes. Quare sibi habeant sapientiæ nomen, & inuidiosum, & obscurum: concedántque vt hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient, negabunt id nisi sapienti posse concedi. Agamus igitur pingui Minerua, vt aiunt. Qui se ita gerunt, ita viuunt, vt eorū probetur fides, integritas, æqualitas, liberalitas, nec sit in eis vlla cupiditas, libido, audacia, sintque magna constantia, vt ii fuerunt quos modò nominaui: hos viros bonos, vt habiti sunt, sic etiā appellandos putemus, qui sequantur, quantum homines possunt, naturā optimā rectè viuendi ducem. Sic enim perspicere mihi videor, ita natos esse nos, vt inter oēs esset societas quædam: maior autem, vt quisque proximè accederet. Itaque ciues potiores sunt quàm peregrini, et propinqui quàm alieni. Cum his enim amicitiam natura ipsa peperit: sed ea nō satis habet firmitatis. Nanque hoc præstat amicitia propinquitati, quòd ex propinquitate beneuolentia tolli potest, ex amicitia non potest. Sublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiæ sit, ex hoc intelligi maximè potest, quòd ex infinita societate generis humani, quam conciliauit ipsa natura, ita contracta res est, & adducta in angustum, vt omnis charitas aut inter duos, aut inter paucos iungeretur. Est enim amicitia nihil aliud, nisi omnium diuinarum humanarúmq; rerum cum beneuolētia & charitate summa consensio. Qua quidē haud scio an excepta sapientia quicquam melius homini sit à Diis immortalibus datum. Diuitias alii præponunt, bonam alii valetudinem, alii potētiam, alii honores, multi etiam voluptates. Beluarum hoc quidem extremū est. illa autem superiora, caduca sunt & incerta, posita non tam in nostris consiliis, quàm in fortunæ temeritate. Qui autem in virtute summū bonum ponūt, præclarè illi quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam & gignit, & continet. Nec sine virtute amicitia esse vllo pacto potest. Iam virtutem ex cōsuetudine vitæ, sermonisq; nostri interpretemur: nec eam (vt quidam docti) verborum magnificentia metiamur: virósque bonos, eos

Pingui Minerua.

Natura optima rectè viuēdi dux.

Amicitiæ definitio.

Sine virtute amicitia esse non potest.

qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Caios, Scipiones, Philos. His communis vita cōtenta est. Hos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur. Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio, cui potest esse vita vitalis (vt ait Ennius) qui non in amici mutua beneuolentia conquiescat? Quid dulcius, quàm habere quócum omnia audeas sic loqui, vt tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis æquè ac tu ipse gauderet? Aduersas verò res ferre difficile esset sine eo qui illas grauius etiam quàm tu ferret. Deniq; cæteræ res quæ expetuntur, opportunę sunt singulæ rebus ferè singulis, diuitię vt vtare, opes vt colare, honores vt laudere, voluptates vt gaudeas, valetudo vt dolore careas, & muneribus fungare corporis. Amicitia plurimas res continet: quoquò te verteris, prestò est: nullo loco excluditur: nunquam intempestiua, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni (vt aiunt) pluribus locis vtimur, quàm amicitia. Neq; ego nunc de vulgari aut de mediocri (quæ tamen ipsa delectat, & prodest) sed de vera & perfecta loquor: qualis eorum qui pauci nominantur, fuit. Nam & secundas res splendidiores facit amicitia: & aduersas partiens, communicánsque, leuiores. Cúmque plurimas & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præstat omnibus, quòd bona spe prælucet in posterum: nec debilitari animos aut cadere patitur, verumetiam iam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca & absentes adsunt, & egentes abundant, & imbecilli valent, & (quod difficilius dictu est) mortui viuunt. tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum: ex quo illorum beata mors videtur, & horum vita laudabilis. Quòd si exemeris ex rerum natura beneuolentiæ coniūctionem, nec domus vlla, nec vrbs stare poterit, ne agri quidem cultus permanebit. Id si minus intelligitur, quanta vis amicitiæ concordiæque sit. ex dissensionibus atque discordiis percipi potest. Quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma ciuitas est, quæ non odiis atque disidiis funditus posit euerti? Ex quo, quantum boni sit in amicitia, iudicari potest. Agrigētinum quidem doctum

Amicitia æquè necessaria ac elementa.

Omnia sine amicitia corruunt.

Empedocles Agrigentinus poeta dicebat omnes res & mundum totum cõstare ex amicitia.

quendam virum carminibus græcis vaticinatum ferunt, quæ in rerum natura, totóque mundo constarent, quæque mouerentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. Itaque siquando aliquod officium extitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cauea nuper in hospitis & amici mei M. Pacuuii fuerunt noua fabula, cum ignorante rege vter esset Orestes, Pylades Orestem esse se diceret, vt pro illo necaretur: Orestes autem, ita vt erat, Orestem se esse perseueraret? Stantes plaudebãt in re ficta: quid arbitramur in vera fuisse facturos? Facilè indicabat ipsa natura vim suam, cùm homines quod facere ipsi non possent, id rectè fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi videor de amicitia quod sentirem potissimè, dicere. si qua præterea sunt (credo autem esse multa) ab his, si videbitur, qui ista disputant, quæritote.

Cauea.

M. Pacuuius tragœdiam de Oreste & Pylade fecit.

ERASMVS. Aequè Græcorum.) Legendum arbitror, eaque Græcorum, vt sensus sit, ne doctorum quidem omnium hanc esse consuetudinẽ sed tantùm Græcorum. Nisi in bonis.) In bonis, Græco more dixit, pro inter bonos. Qui assequuntur, quantum homines possunt.) Assequuntur positum videtur pro sequuntur, vt Græci dicunt, παρακολουθοῦσιν. Quanquam in aliis legitur, sequuntur. Ex infinitate societatis.) Rursus infinitatem dixit, haud scio vnde Nam ab infinito non potest dici infinitas. Nisi quòd in nonnullis exemplaribus habebatur, ex infinita generis humani societate. Nihil aliud nisi, & nihil aliud quàm, vtrunque latinè dicitur. Præclarè illi quidem.) Rursum iunxit quidem & illi, quod in libro secundo Officiorum notauimus. De his communis vita contenta.) His contenta est, vsitatius dicitur: de his contentus sum, nescio an latinè dicatur. Videndum igitur an locus mendo vacet, ac planè non puto. Vita vitalis.) Sic enim Græci βιωτὸς βίος, quasi dicas, viuibilis vita. Nam iuxta veterum exemplaria lego, principio, cui potest esse vita vitalis? non, quis potest, vt in nonnullis scriptum visitur. Quocum omnia.) Ego malim, quicum omnia. Opes vt colare.) Hic palàm distinguit opes à diuitiis, licet altera res alteram soleat comitari. Inopia est amicorum magis, quàm rei familiaris, & potentiæ verius, quàm egestatis. Nec agri quidem.) Citatum ex libro secundo Officiorum, numero 33.

BARTH. LATOMVS. Doctorum ista est consuetudo.) Academicorũ præcipuè, quorum hunc morem patrium & peculiarem fuisse, multis locis testatur Cicero. quem differendi morem in tertio de Orat. lib ad Gorgiam refert His Academiæ spaciis plus se eloquentiæ debere fatetur, quàm scholis rhetorum. Vt iis proponatur.) Vbi bene longum in enarrando progressum fecimus, offeruntur Riuij in aliquot Ciceronis locos castigationes, quarũ capita, mira, vt fieri solet, cupidine percurro, si quid fortè non satis diligẽter à nobis perpensum, ab aliis exactius excussum sit. Ecce in hunc ipsum incido locum, quo se pro proponatur,

ponatur alicubi legere affirmat: nec eam lectionem sibi improbari, quod aliâs quoque hoc verbo ad hunc modum sit vsus, vt in primo Tuscul. quæst. Ponere iubebam, de quo quis audire vellet, ac id aut sedens, aut ambulans disputabam. Item in primo: Quid mihi nunc vos, tanquam alicui græculo ocioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis. Et lib. 9. Epist. Fam. Quod tu vnum ζήτημα Dioni philosopho posuisti, &c. Inde positiones hodie pro argumentis disputantium, id est, θέσεις. Rectè tu sanè Riui. sed Quintil. lib. 3. cap. 5. θέσιν propositum à Cicerone vocari ait, infinitam videlicet quæstionem, sine personarum, temporum, cæterorumque complexu. Quid, quod θέματα quoque, quæ ante declamationem in schola exponuntur, proposita Cicero vocat, teste eodem Fabio cap. 1. libri 7. Ego tolerabilem lectionem ita temere expungi non probo. Alioquin iampridem pro conquiescere, acquiescere posuissem. Nec latinitas adeò exhausta est, vt eadem res non poßit nisi vno modo bene dici. Nisi in bonis amicitiam.) Diog. in Zenone, λέγουσι δὲ καὶ τὴν φιλίαν ἐν μόνοις τοῖς σπουδαίοις εἶναι διὰ τὴν ὁμοιότητα. Memmius apud Sallust. in Iugurth. eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, inter bonos amicitiam, inter malos factionem esse asserit. Plato in Lyside huius rationem reddit, quia boni sunt similes inter se, & ob id amici: mali autem ne sibi ipsis quidem similes, nedum aliis. Atque rursus mentionem facit de Repub. 1. Quem deinceps locum Arist. lib. 8. & 9. Moralium imitatus, prauos non modò sibi dißimiles asserit, sed etiam sibi inimicos, & (vt ipsius vtar verbis) στασιάζει αὐτῶν ἡ ψυχή. Nec Isocrates malis amicitiam tribuit, dum in Parænetico differentiam bonorum malorumque facit. ἐν πολλοῖς μὲν ὦ Δημόνικε πολὺ διεστῶσας εὑρήσομεν τάς τε τῶν σπουδαίων γνώμας, καὶ τὰς τῶν φαύλων διανοίας, πολὺ δὲ μεγίστην διαφορὰν εἰλήφασιν ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους συνηθείαις. οἱ μὲν γὰρ τοὺς φίλους παρόντας μόνον τιμῶσιν, οἱ δὲ καὶ μακρὰν ἀπόντας ἀγαπῶσι. καὶ τὰς μὲν τῶν φαύλων συνηθείας ὀλίγος χρόνος διέλυσε, τὰς δὲ τῶν σπουδαίων φιλίας οὐδ᾽ ἂν ὁ πᾶς αἰὼν ἐξαλείψειεν. Vbi bonis γνώμας tribuit, id est, sana consilia: malis verò διανοίας, quæ vox plerunque in malam rapitur partem, vt in cantico Mariæ, διεσκόρπισε τοὺς ὑπερηφάνους ταῖς διανοίαις καρδίας αὐτῶν. & inter bonos φιλίας, inter malos συνηθείας esse manifestam differentiam dicit. Neque ad viuum reseco.) Ad viuum resecare dixit, pro eo quod est rem exactius quàm sat est, & morosius excutere. Mutuò sumpta metaphora à tonsoribus, capillos aut vngues resecantibus. Hæc Erasm. Vt illi qui hæc subtilius.) Stoici, de quorum catorthomate suprá. Ad communem vtilitatem.) officium, quod καθῆκον μέσον appellant. Cic. Offic. 1. Negant enim quenquam.) iuxta παράδοξον, ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, & ὅτι μόνος ὁ σόφος πλούσιος. C. Fabricium.) Huius sapientißimum factum memoratur à Gellio libro quarto, capite octauo. & rursus aliud à Valerio lib. 4 cap. 3. Marcum Curium.) Huius continentia eodem loco apud Valerium celebratur, quæ & ipsa ex sapientiæ fontibus manauit. Tit. Coruncanum.) Cicero de Orat. 3. ait hanc Craßi veteris, Titi Coruncani & Scipionis fuisse sapientiam, vt ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur, eosdemque & in senatu & apud populum, & in causis amicorum & domi & militiæ consilium suum præstitisse. Et Pompon. de Origine iuris testatur hunc primum ius ciuile fuisse professum. & hunc primum ex plebe summum pontificem esse factum, scribit Florus Epit. 18. Huic de sapientia loco plenius intelligendo, fideliter ancillatur alius ex eodem de Oratore libro. Verba subiungam: Hanc inquam cogitandi pronunciandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque ocium secuti, vt Pythagoras,

Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerũt, quæ vita propter tranquillitatẽ, & propter ipsius sciẽtiæ suauitatẽ, qua nihil est hoĩbus iucundius. plures quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. Inuidiosum.) Pythagoræ, Democriti, &c. Pingui Minerua.) ἀμαθέστερον, rudius ac planius. Vide Gell. & Erasmum.

Vt eorum probetur fides.) Fides autem vt habeatur, duabus rebus effici potest, si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. Off. 2. Integritas.) Integri sunt, qui non sunt corrupti. non autem corrumpi, continentiæ est, vt Fabricius & Curius, &c.

Aequalitas.) Aequalitatem Offic. primo vocat, quando idem semper vultus, eademq́; frons est. quo nomine commendatur Lælius ipse, & Socrates apud Platonem, nisi tu æquitatem summi iuris emendatricem intelligere malis, vel ἰσότητα, qua nos alia non præferimus, quæ in iustitia plurimum emolumenti habet. Liberalitas.) quæ & ipsa pars iustitiæ est.

Itaque ciues potiores.) De pluribus humanæ societatis gradibus, deq́ue hac ipsa diuisione, plena manu idem Cicero agit lib. Offic. primo. Atque hæc quidem diuisio, ex Aristotelis doctrina manat, qui (vt apud Laërtium de eo legitur) diuisit εἰς συγγενικὴν, καὶ ἐρωτικήν. Plato apud eundem Laërtium tres species facit, priorem φυσικὴν, alteram ἑταιρικὴν, tertiam ξενικὴν Naturalis est, quam Cicero propinquitatem vocat. Socialem & hospitalem non incommodè sub amicitiæ nomine intelligens. Præstat amicitia propinq.) Sic Cato Vticensis Pompeio, nuptias filiarum petenti responsitabat, amicitiam propinquitate fideliorem esse.

Beneuolentia.) Beneuolentia autem Aristoteli ab amicitia differt, quòd illa se etiam ad ignotos extendit, & latêre potest, hæc verò non item. libro Moralium 9. Sublata enim) Sublato quidem principio, ipsa corruat necesse est. Est enim amicitiæ principium beneuolẽtia, teste philosopho, quæ ne ipsa quidem sine virtute & bonitate fit. et si εὔνοια bona mens est, malus animus esse nequit. Ex infinita societate.) Alij infinitate legunt, quæ vox Erasmo parum Ciceroniana videtur, cùm tamen vsus sit lib. Offi. 1. hoc ipsum negocium agens: Gradus, inquit, plures sunt societatis hominum. vt enim ab illa infinitate discedatur, etc. Adducta in ang.) Prima ita societas in ipso est coniugio, proxima in liberis, deinde vna domus, cui sunt omnia communia, & cætera, Cicer. iam sæpius citato. Aut inter duos.) Aenigma:

Quod magis est strictum, quàm quod complectitur vnos,
Id bene conueniet, binos quod stringat in arctum:
Amplius hoc tamen est, quàm vt tres concludere posit. Resolutio:
Nodus amicitiæ non tantùm continet vnos,
Sed bene conueniet, binos qui stringat in arctum.
Laxior hic tamen est, quàm vt ternos claudere posit.

Περὶ πολυφιλίας inferius suo loco fusius.

Nisi omnium diuin.) Quemadmodum omnis legitima disputatio ita hæc quoque à definitione preficiscitur. Est autem definitio causalis, causa materialis est, consensio humanarum & diuinarum rerum, atque item beneuolentia & charitas. Excepta sapientia.) Quippe quæ virtutem in se cõplectitur omnem. Vnde, vt infrà dicit, amicitia iungitur. Beluarũ.) Epicureorum. Vide Ciceronem de Finibus primo. Cic. autem hoc loco contra Platonicorum dogma, amicitiam in bonis animi numerat: qui facit bona animi, bona corporis, bona fortunæ. Animi bonis connumerat iustitiam, prudentiam. pulchritudinem & habitum assignat corpori, amicos forinsecus accedere ait. Cicerò verò amicitiam nequaquam fortunæ obnoxiã facit, sed cum animi bonis coniungit. Nec id, meo videre, præter rationem. nam si amicitia mutua beneuolentia est (Aristoteles enim ἀντίστροφον εὔνοιας ἰσότητα definit) beneuolentia ha

bitus animi est, & in nostris consiliis (vt cum Cicerone loquar) posita, nec Stoici, opinor, aduersabuntur. Quibus τὰ ὄντα ἢ ἀγαθὰ, ἢ κακὰ, ἢ ἀδιάφορα. Bona vocant virtutes, mala virtutum contraria vitia. Neutra autem faciunt ἀδιάφορα. atque hæc rursus diuidunt εἰς προηγμένα καὶ ἀποπροηγμένα. Amicitiæ autem contrarium ex cõfesso malum est, nec στέρησις eius in ἀποπροηγμένοις, vel (vt Cicero vocat) remotis locum sortietur, cùm ἀφιλία miserrima sit, nec homo sine amicorum præsidio vitam agere possit, nedum vitam beatam. A dijs immortalibus.) Causa efficiens: miscet autem epidicticos locos (vt ferè fieri solet) generi suasorio. Ostendit amicitiæ originem diuinitus esse, id quod rei honestatis æstimationem conciliat: non enim cum fortuitis rebus, sed cum animi bonis numerandam esse, deinde non modò plurimum commodi ad vitam humanam afferre, sed adeò mortalibus necessariam esse ostendit, vt ne elementa quidem, quibus res vniuersæ constant, plus emolumenti in se habere iudicandum sit. Caduca.) vel fugitiua prorsus, vt valetudo. vel ad alios, te sublato, mutatis vicibus, velut hæreditates caducæ deferuntur, quo in genere sunt honores & diuitiæ, &c.

Vt quidam indocti.) Docti in quibusdam exemplaribus legitur, nec mea sententia malè. Stoicorum enim imaginariam perfectionem notat, quos nequaquam pro indoctis habet. Opinioni siquidem illorum, doctrinæ derogat minimè. Paulos, Catones.) id est homines cordatos, per αὔξησιν & ἀντονομασίαν. Principio, cui potest.) alij legunt, qui potest. fortaßis qui pro quomodo: quæ tamen lectio quomodo constet, non video. Alij legunt, quis potest. atque hoc magis Ennium sapit. Illud enim seculum, quis, etiam fœmineo sexui tribuit. Eunomia Megadorum apud Plautum interrogans, quam ducturus esset, dicit: Dic mihi quæso, quis ea est, quam vis ducere vxorem? Et Pythias Terentiana, Hunc oculis suis nostrarum nunquam quisquam vidit Phædria. Conquiescat.) Acquiescere frequentius dicit, pro eo quod est tranquillo & defæcato animo in ea re esse, cui tutò te fidere putas. sic infrà: Vicißim autem senes in adolescentium charitate acquiescemus. Exemplorum syluam suppeditat Hadrian. Græcis est ἀρέσκομαι, ἐπαναπαύομαι. Vt tecum.) id est, cum quo omnia consilia conferre potes, qui've admonitionem non ægrè ferat: &, vt Seneca inquit, cuius conscientiam minus timeas quàm tuam. Chremes apud Teren. Nemo est meorum amicorum hodie, apud quem expromere omnia mea occulta Clitipho audeam. Elegãs eius rei exemplum extat apud Nasonem lib. 3. Trist. Elegia 6. Qui esset fructus.) Quæstio apud Platonem & Aristotelem est, vtrum fortunati indigeant amicis. Qui negant, hoc in argumentum rapiunt, quod felici beatoq; ex se omnia suppetant, sibique cùm in omnibus sufficiant, nullis indigeant. At si qua quis felicitate fruitur, ea sine amicorum dulci consuetudine absoluta esse nequit. Hic enim, inquit Cicero, prosperitatis fructus est, si habeas, qui ea, ac tu ipse gaudeas. Comici, imò vita humana, exemplorum satis ministrabit. Chremulus sanè apud Aristophanem, Plutum nactus, graue sibi putabat, si solus felicitate frueretur. Aduersas verò ferre.) Aristoteles non procul à fine noni Moralium, in controuersiam vocat, vtrum amicitia magis opus sit in aduersis vel prosperis rebus. quandoquidem qui aduersa premuntur fortuna, amicorum indigent: & quibus secunda aspirat, quærunt quibus cum tædia fallant, & in quos beneficia cõferant. Tandem colligit, hoc quidem honestius, illud verò necessarium magis esse. Atque rursus in principio octaui pari modo amicitiam ab ineuitabili necesßitate commendat. Facere non possum, quin ipsius verba subiungam: ἔστι γὰρ ἀρετή τις, ἢ μετ' ἀρετῆς, ἔτι δὲ ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον. ἄνευ γὰρ φίλων οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα. καὶ γὰρ πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς, καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα φίλων εἶναι χρεία. τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίγνεται μάλιστα, καὶ ἐπαινετωτάτη, πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη, καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα

quis in genere fœmin

ἐν πενίᾳ τε καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους, καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον, καὶ πρεσβυτέροις πρὸς θεραπείαν, &c. *Denique cæteræ res.)* Collatione demonstratiua quantum operæprecij mortalibus afferat, ostendit. *Nunquam intempestiua.)* Hinc Lysimachus apud Plautum in Mercatore: Quanquam negocium est, si quid vis Demipho, non sum occupatus vnquam operam dare amico. *Nunquam molesta.)* In Amicitiis enim, inquit Aristoteles, quas virtus cõciliauit, expostulatio nulla est, nunquã, ne vitiis quidem. Horatius:

At pater vt gnati, sic nos debemus amici,
Si quod sit vitium, non fastidire, &c.

Itaque non aqua.) ἀναγκαιότερος πυρὸς καὶ ὕδατος ὁ φίλος. quo loco Erasmus admonet necessarios latinis dici amicos, & amicitiam necessitudinem sequutus Gellium, qui libro Noct. Att. 13. Necessitas, inquit, pro iure, officioque obseruantiæ affinitatísve infrequẽs est: quanquam qui hoc ipso iure affinitatis familiaritatis've coniuncti sunt, necessarij dicuntur. Reperi tamen in Oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit, necessitatem dictam pro necessitudine, id est iure affinitatis. Verba sunt hæc: Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. Vtroque vtitur Cicero in Orat. pro Pub. Sylla. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, Iudices, existimauit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de autoritate meæ defensionis posse detrahere. Pro Planco autem: Mihi ad defendendum Plancum parum multæ, parum iustæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ. Et Marcianus iureconsultus l. fi. de iustitia & iure: Nonnunquam, inquit, ius pro necessitudine dicimus. *Neque ego nunc de vulgari.)* quam Aristoteles κατὰ συμβεβηκὸς appellat. eam videlicet quam ex vtilitate tantum & iucunditate metimur. *Sed de vera & perfecta.)* Aristoteles τελείαν vocat, non quidem illam Stoicorum imaginariam, sed quæ ex mutuo bonorum consensu constat, cuiusque causa efficiens est mera virtutis admiratio. *Splendidiores.)* vt in nuptiarum apparatu. Videtur expressisse illud Socraticum apud Xenophontem lib. 2 dict. & fact. Socra. cùm ait amicitiam secunda fortuna vtentibus, multam lætitiã conferre, calamitatibus vero grauatos subleuare. *Prælucet in posterum.)* Non modò præsentibus medetur malis, sed etiam veluti occidentis solis rubescentes nubes futuram animorũ serenitatem pollicetur. Potest fortassis hic locus non incommodè ad hæreditarias amicitias trahi, qualis Telemachi cũ Nestore & alijs, qualiumq; frequens in epistolis Ciceronianis mentio fit. *Tanquam exemplar.)* ὅτι ὁ φίλος ἄλλος αὐτός. *Absentes adsunt.)* παράδοξα hæc sunt, quibus ἀντίθεσις multam gratiam adfert. *Absentes adsunt.)* Hinc illud, in oculis ferre & cæt. Hoc nomine Isocrates veros amicos à fictis distare testatur. οἱ μὲν, inquit, τοὺς φίλους παρόντας μόνον τιμῶσιν, οἱ δὲ καὶ μακρὰν ἀπόντας ἀγαπῶσι. *Egentes abundant.)* Amicorum enim omnia communia, vt est in prouerbio. *Imbecilles valent.)* Ouidius de Ponto lib. 1. ad Rufinum.

Vtque Machaonijs Pæantius artibus heros
Lenito medicam vulnere sensit opem:
Sic ego mente iacens, & acerbo saucius ictu,
Admonitu cœpi fortior esse tuo.
En iam deficiens, sic ad tua verba reuixi,
Vt solet infuso vena redire mero.
Nec tamen exhibuit tantas facundia vires,
Vt mea sint dictis pectora sana tuis.

Vt multum demas nostro de pectore, curæ
Non minus exhausto, quod superabit, erit.

Seneca libro Epistol. 10 suam conualescentiam amicis acceptam refert, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus alleuatus sit. Hinc prouerbium, Animo ægrotanti medicus est oratio. Mortui viuunt.) Ita Scipio Lælio mortuus viuit. Quòd si exemeris, ex natura rerum.) Sublata enim causa, effectus quoque tollatur necesse est. sublato fundamento, quin concordiæ, adeóque ipsius amicitiæ contiguatio corruat, fieri non potest. Nec domus vlla, nec vrbs stare poterit.) Aristoteles lib. Moralium 8 publicæ & domesticæ amicitiæ ἀναλογίαν ponit pro Reipub specierum varietate hoc modo:

ἐν ὑπεροχῇ ἀρχοντίας,
Vt rex erga subditos, sic pater erga filium.
ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ,
Vt ἄριστος erga vulgus, sic maritus erga vxorem.
ἐν τῇ ἑταιρικῇ,
Vt ciuis erga ciuem, sic frater erga fratrem.

Sic è regione ἐν ταῖς παρεκβάσεσιν, amicitiam constare posse negat: cùm enim iustum, hoc est veræ amicitiæ fundamentum, in iis locum non habeat, amicitiam primo quoque offendiculo corruere. Nec agri quidem cultus.) Varro libro primo de Re rustica cap. 17. agriculturam diuidit in homines, & adminicula hominum: vel secundum alios, in vocale, semiuocale, & mutum. In vocali seruos numerat, in semiuocali boues, in muto plaustrum. Et deinde subiungit, omnes agros coli hominibus, aut liberis, aut seruis. Aristoteles autem dominorum ad seruos, quatenus serui sunt, hoc est instrumenta, amicitiam constare posse negat: sed quatenus homines sunt, inter eos amicitiæ locum concedit. Ex dissensionibus.) A contrariis docet. Res enim aliquando facilius ex iis quæ non sunt, intellegimus, quàm ex iis quæ sunt.

Agrigentinum.) Obserua decorum personæ. Quòd si Cicero sub sua ipsius persona eius mentionem fecisset, nuncupatim Empedoclis nomen perstrinxisset, vtputa philosophus, & in philosophorum monumentis diu versatus. Lælius autem in eo seculo florẽs, quo Romani Græcorum philosophiam nondum ex professo colebant, idque vulgò nõ laudabile habebatur. græcam lectionem dissimulat, sicut de Oratore Antonius. Floruit autem Empedocles, teste Gellio, Menenio Agrippa, M. Horatio Puluillo Coss. bello Veiente apud fluuium Cremeram: ab iis sex & trecenti patricii Fabii cum familiis suis vniuersi ab hostibus circunuenti periere. Hoc anno ab Vrbe condita CCLXXVII, Olympiade verò LXXVI. Carminibus Græcis.) Lactantius de Origine erroris, cap. 13 dubitat, vtrum'ne inter poëtas, an inter philosophos numeres, quod de natura rerum versibus scripsit. Aristoteles in poëtica Homero & Empedocle nihil planè præter metrum commune esse iudicat. Quamobrem legitimũ quidem illum poëtam, hunc physicum potius quàm poëtam meritò vocandum esse. Meminit Laërtius in Parmenide. Citantur versus eius ab Aristotele, Plutarcho & Gellio. Et Quintil. lib. 3. cap. 1. memorat eum aliqua circa rhetoricen mouisse. Gellio, Pythagoram secutus est, lib. 4. cap. 11. lib. 30 cap. 1. Plinio, sicut Pythagoras, Plato, Democritus, magicã secutus. cum Agrigentini vento infestarentur vehementiore, illum auertisse Empedocles dicitur, circunpositis vrbi pellibus asinorum innumeris. Vnde κωλυσάνεμος dictus fuit. Tanta ambitione fuit, vt se in ardentis Aetnæ specum intempesta nocte deiecerit, vt cùm repente non apparuisset, abiisse ad deos crederetur. Lactantius libro tertio capite decimooctauo. Strabo libro sexto. Quæ in rerum natura.) Refert Plutarchus in Placitis libro primo, capite 3. Ἐμπεδοκλῆς Μέτωνος Ἀκραγαντῖνος τέτταρα μὲν λέγει στοιχεῖα, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν.

Empedocles

δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις φιλίαν τε καὶ νεῖκος. ὧν ἡ μὲν ἐστιν ἑνωτική, τὸ δὲ διαιρετικόν. φησὶ δὲ οὕτως,

τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε,
Ζεὺς, αἰθὴρ, ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ᾽ ἀϊδωνεὺς,
νῆστις θ᾽ ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον.

Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν καὶ τὸν αἰθέρα. ἥρην τε φερέσβιον, τὸν ἀέρα. τὴν δὲ γῆν, τὸν ἀϊδωνέα. νῆστιν δὲ καὶ κρούνωμα βρότειον, οἱονεὶ τὸ σπέρμα, καὶ τὸ ὕδωρ. *Non dißimilia sunt apud eundem Plutarchum lib. eodem, capite verò* 30. *Huc respexisse videtur Ouidius, cùm ait:*

Dissociata locis concordi pace ligauit.

Lege ad hæc Eryximachi apud Platonem in Conuiuio sententiam. Tota cauea.) *theatrũ interpretantur. Eatenus consenserim, dum non extructum theatrum intelligatur. Nam vix xx. antè annis, cùm locatum à censoribus extrueretur, Pub. Cornelio Nasica autore, tanquã inutile & nociturum publicis moribus ex S.C. destructum est, populusque aliquandiu stans, ludos spectauit. Flor. Epit. 48. August. lib. de Ciuit. dei 1. cap. 31. Totum autem hîc theatrum caueam dicit. in Catone maiore partes, putà gradus, caueas appellat: Turpio Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat: delectatur tamen etiam qui in vltima. Gaza* θεωρητήριον *transtulit.* M. Pacuuij.) *De eius vita & dicendi genere, præter Crinitum, Volaterranum, & Lancilotum, consule Gellium lib. 3. cap. 2. lib. 17. cap. 11.* In noua fabula.) *Oreste.* Pylades se esse Orestem.) *Fabulam solita facilitate retulit Naso libro Tristium 4. Elegia item 4. Eius verba subiungam:*

Nec procul à nobis locus est, vbi Taurica dira
Cæde pharetratæ spargitur ara deæ.
Hæc prius (vt memorant) non inuidiosa nefandis,
Nec cupienda bonis regna Thoantis erant.
Hîc pro supposita virgo Pelopeia cerua
Sacra deæ coluit qualiacunque suæ.
Quòd postquam dubium est, pius an sceleratus Orestes,
Exactus furiis venerat ipse suis.
Et comes exemplum veri Phocæus amoris:
Qui duo corporibus, mentibus vnus erant.
Protinus euincti tristem ducuntur ad aram,
Quæ stabat geminas ante cruenta fores.
Nec tamen hunc sua mors, nec mors sua terruit illum,
Alter ab alterius funere mœstus erat.
Et iam constiterat stricto mucrone sacerdos,
Cinxerat & Graias barbara vitta comas.
Cum vice sermonis fratrem cognouit, & illi
Pro nece complexus Iphigeneia dedit.

In re ficta.) *Quòd spectatores fabulam tanto applausu exceperunt, qua congratulatione, quo stupore populum, si rem ipsam geri spectasset, motum futurum fuisse. verisimile est? A minori ad maius.* Quod facere ipsi non possunt.) *Insitum enim etiam malis probare meliora: Seneca. Item, virtus in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam.*

BALDVINVS. Nec metiamur eam vt quidam indocti verborum magnificẽtia.) *In exemplaribus vetustis legitur. Nec eam, vt quidam docti, verborum magnificentia me-*

tiamur. Doctorum nomine Stoicos intelligit. Itaque non aqua, non igne, non aëre, vt aiut, pluribus locis vtimur, quàm amicitia.) non aëre, non est in cod. antiquis.

FANNIVS. Nos autem à te potius: quanquam etiã ab istis sæpe quæsiui, & audiui, non inuitus equidem. Sed aliud quoddam filum orationis tuæ. SCAEVOLA. Tu magis id diceres Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cùm est de Republica disputatum, affuisses, qualis tum patronus iustitiæ fuit contra accuratam orationem Phili. FANNIVS. Facilè id quidem fuit, iustitiã iustissimo viro defendere. SCAEVOLA. Quid amicitiam? nónne facile ei, qui ob eam summa fide, constantia, iustitiaque seruatam, maximam gloriam ceperit? LAELIVS. Vim hoc quidem est afferre. Quid enim refert qua me ratione cogatis? Cogitis certè: studiis enim generorum, præsertim in re bona, cùm difficile est, tum ne æquum quidem obsistere. Sæpissimè igitur mihi de amicitia cogitanti, maximè illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatẽ atque inopiam desiderata sit amicitia, vt dandis recipiendísque meritis, quod quisq; minus per se ipse posset, id acciperet ab alio, vicissimq; redderet: an esset hoc quidem proprium amicitiæ, sed antiquior & pulchrior, & magis à natura ipsa profecta alia causa. Amor enim (ex quo amicitia est nominata) princeps est ad beneuolentiam coniungendam. Nam vtilitates quidem etiam ab his percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiæ coluntur, & obseruantur temporis causa. In amicitia autem nihil est fictum, nihil simulatum: & quicquid est, id est verum, & voluntarium. Quapropter à natura mihi videtur potius quàm ab indigentia orta amicitia, & applicatione animi magis cum quodam sensu amandi, quàm cogitatione quãtum illa res vtilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animaduerti potest, quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, vt facilè earum appareat sensus. quod in homine multo est euidentius: primùm ex ea charitate quæ est inter natos & parentes, quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest: deinde cum similis sensus extitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus & natura congruamus, quòd in eo quasi lumen aliquod pro-

Filum orationis.

Antiquior, id est, nobilior.

Amor, ex quo amicitia, à natura potius, quàm ab indigentia orta est.

Fictum, simulatum.

Nihil amabilius virtute, nihil q̃d magis alliciat homines ad diligendum.

De Spurio Cassio T. Liui. lib. 2. De Spurio Melio lib. ab vrbe cond. 4.

Pyrrhus et Anibal.

bitatis & virtutis perſpicere videamur. Nihil eſt enim amabilius virtute, nihil quod magis alliciat homines ad diligendum: quippe cum propter virtutem & probitatem eos etiam quos nunquam vidimus, quodammodo diligamus. Quis eſt enim qui C. Fabricij, M. Curij cum charitate aliqua & beneuolentia memoriam non vſurpet, quos nunquam viderit? Quis autem eſt qui Tarquinium Superbum, qui P. Caſſium, Sp. Melium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum eſt, Pyrrho, & Annibale: ab altero propter probitatem eius non nimis alienos animos habemus: alterum propter crudelitatem ſemper hæc ciuitas oderit. Quòd ſi tanta vis probitatis eſt, vt eam vel in eis quos nunquam vidimus, vel, quod maius eſt, in hoſte etiam diligamus: quid mirum eſt ſi animi hominum moueantur, cum eorum quibúſcum vſu coniuncti eſſe poſsint, virtutem & bonitatem perſpicere videantur? Quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & ſtudio perſpecto, & conſuetudine adiuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit beneuolentiæ magnitudo. Quam ſiqui putant ab imbecillitate proficiſci, vt ſit per quam aſſequatur quiſque quod deſideret, humilem ſanè relinquunt, & minimè generoſum (vt ita dicam) ortum amicitiæ, quam ab inopia atque indigentia natam volunt. Quòd ſi ita eſſet, vt quiſque minimũ in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiam eſſet aptiſsimus: quod longè ſecus eſt. Vt enim quiſque ſibi plurimum confidit, & vt quiſque maximè virtute & ſapientia ſic munitus eſt, vt nullo egeat, ſuaq́ue omnia in ſeipſo poſita iudicet, ita in amicitiis expetendis colendiſq́ue maximè excellit. Quid enim? Erat Africanus indigens mei? Minimè hercle. At ne ego quidem illius. Sed ego illum admiratione quadam virtutis eius, ille viciſſim opinione fortaſſe nonnulla quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit beneuolentiam conſuetudo. Sed quanquam vtilitates multæ & magnæ conſecutæ ſunt, non ſunt tamen ab earum ſpe cauſæ diligendi profectæ. Vt enim benefici liberaleſq́ue ſumus, non vt exigamus gratiam (neque enim beneficium fœneramur, ſed natura propenſi ad liberalitatem ſu-

Non eſſe fœnerandũ beneficiũ.

mus) sic amicitiam nō spe mercedis adducti, sed quòd omnis eius fructus in ipso sit amore, expetēdam putamus. Ab his qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentimus. Nec mirum. Nihil enim altum, nihil magnificum ac diuinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. Quam ob rem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem intelligamus à natura gigni sensum diligendi, & beneuolentiæ charitatem facta significatione probitatis: quam qui appetiuerunt, applicant sese, & propius admouent, vt & vsu eius quem diligere cœperint, fruantur, & moribus, sintque pares in amore, & æquales, propensioresque ad bene merendum, quàm ad reposcendum. Atque hæc inter eos fit honesta certatio. Sic & vtilitates ex amicitia maximæ capientur, & erit eius ortus à natura quàm ab imbecillitate & grauior & verior. Nam si vtilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolueret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiæ sempiternæ sunt. Ortum quidē amicitiæ videtis, nisi quid ad hæc fortè vultis.

Amicitia nō spe mercedis, sed ex fructu amoris expetenda est.

Sicut natura mutari nō potest, ita amicitia quæ à natura est, perpetuò durat.

BEVERDETUS. Filum.) φάσιν, id est, corpus (vt Quintilianus vocat) eloquentiæ. metaphora à textoria sumpta. Tum magis id diceres Fanni.) Hoc vnum est τῶν μνημονικῶν ἁμαρτημάτων, quæ in Cicerone notant, Gellius libro decimoquinto, capite sexto: & Politianus cap. 53. Miscel. Nam suprà ex quarto ad Atticum annotauimus, Fannium quoque numerari cum iis qui de Republica colloquutores introducuntur. Hic contrà adfuisse memoratur. Vtrum verius sit, viderit Tyro, quem Cicero ipse scriptorum suorum canonem solitus fuit appellare. Qualis tum patronus.) quippe cuius mens etiam in scriptis spirauit. Cicero in Bruto. Contra accuratam orationem Phili.) Cicero in Bruto de huius Philo filo, sic pronūciauit: Luc. Furius Philus perbenè latinè loqui putabatur, literatiusq́; quàm cæteri. Publius Scæuola valde prudenter & acutè, pauló etiam copiosius. Iustitiam iustissimo viro.) à coniugatis. artifex enim rectius de artificio censebit. Quid amicitiam.) Aristoteles enim ait, iustitiam & amicitiam in eodem esse. Ceperit gloriam.) Quibus rebus gloria quæratur, docet Cicero libro Officiorum secundo. Gloria autem (vt Seneca ait) virtutis vmbra est, quæ etiam inuitos sequitur. De amicitia cogitanti.) Dissimulat Lælius se apud Aristotelem & Platonem legisse, & id (vt diximus) πρὸς τὸ πρέπον. Diuisio è causa finali ducta est. Præcipiunt dialectici, sæpius diuidendum esse. Nam quoties noua suppullulat ambiguitas, toties soluendi necessitas incumbit. Solutio autem commodissimè diuidendo fit. Diuisio siquidem aptissimum tollendi dubiј instrumentum est. Conciliabimus ergo Ciceronianam diuisionem cum Aristotelica.

Amicitia est vel

- τέλεια, id est, perfecta & absoluta, quum καθ' αὑτὸν, hoc est, vt Cicero loquitur, à natura, id est, propter eas dotes quæ animi propriæ sunt, quæque nos in sui admirationem rapiunt, quæ quia nunquam vacillant, perpetuoque tenore vigent, amicitiam solidam & stabilem reddunt.
- κατὰ συμβεβηκὸς
  - διὰ τὸ χρήσιμον, vel, vt Cicero loquitur, propter imbecillitatem atque inopiam. Vtilitatis autem causa cessante, cessat etiam effectus, videlicet simulationis amicitia arundineo baculo innitens.
  - δι' ἡδονὴν, id est, eorum qui ad voluptatem pecudum more omnia referunt. à quibus Cicero prorsus dissentit, neque eos ad amicitiæ disputationem admittit.

Cæterùm quod ad causas attinet, in confesso apud physicos est, primam omnium esse efficientem, secundas occupare materiam, in tertio loco formam consistere. Finem autem, quanquam vsu postremas obtineat, iure tamen suo (vt hinc quoque clarè liquet) primam efficientem stimulare. Reliqua philosophiæ candidatus contemplabitur ipse. Colligit autem hoc ferè modo: Amicitia solidioribus innixa causis, firmior ac diuturnior est: Virtutis causa, quàm vtilitatis voluptatis've solidior est: Ergo ea demum amicitia quam virtus conciliauit, constans, & ob id etiam perfecta iudicanda est. Propter imbecillitatem) τὸ χρήσιμον per metalepsim intelligit. ἀδυνατία enim est earum rerum destitutio, quibus sarciendis supplendisque quod prodest, vtile vulgò iudicamus. Sicut enim imbecilles dicuntur, qui bacilli fulcri loco vtuntur, ita fortuna & naturali præsidio destituti, amicorum opera vtuntur, id quod non modò vtile, sed vehementer quandoque necessarium est. Sed antiquior.) Veneranda enim antiquitas rebus æstimationem adfert, hinc κατὰ μετάληψιν preciosæ ferè res antiquæ dicuntur. Amor enim ex quo amicitia) Illud idem est in libro de Finibus secundo, verba adscribam: Amicitiæ verò locus vbi esse potest? aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? Quid autem est amare (ex quo nomen amicitiæ ductum est) nisi velle bonis aliquem affici quàm maximis, etiamsi ad se ex his nihil redeat? quid prodest mihi eo esse animo? imò videri fortasse? Esse enim, nisi eris, non potes: quî autem esse poteris, nisi amor ipse cœperit? Quod non sub dubia ratione vtilitatis effici solet, sed ipsum ex se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor vtilitatem. Manebit autem amicitia tam diu, quàm diu sequetur vtilitas. Etsi vtilitas amicitiam constituet, tollet eam. Sed quid ages tandem, si vtilitas ab amicitia (vt fit sæpe) defecerit? Relinques? Nequaquam ista amicitia est. Retinebis? qui conuenit? Quid enim de amicitia statueris, vtilitatis causa expetenda? vidésne in odium veniam, si amicum destitero tueri, primùm quid ista res digna odio est? Nũquid est turpe, nisi quod est? Si nequeo, incommodo afficiare. non relinquis amicum, tamen ne sine fructu alligatus sis, vt moriatur optabis. Quòd si non modò vtilitatem tibi nullam afferet, sed iacturæ familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculũ, ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quenque natum esse, & suis voluptatibus? Vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, vt Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno: aut Pylades, cùm sis, dices te esse Orestem, vt moriare pro amico? Aut si esses Orestes, Pyladem refelleres? te indicares? & si id non probares, quò minùs ambo vnà necaremini, non precarere? Faceres tum quidem Torquate hæc omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermissurum credam, aut mortis aut doloris metu. Porrò quid amor ab amicitia differat, lege apud Senecam libro Epistolarum tertio, epistola trigesima. Nam vtilitates.) Ex quibus vulgus, vt Poë-

ta inquit, amicitias probat. In amicitia autem nihil fictum.) Hinc gratias virgines fingunt, hinc alij diductis ac perspicuis vestibus, alij nudas prorsus. In bestijs quibusdam.) Hoc enim omnibus animantibus ex æquo lex naturæ dedit Offic. 1. Fœtum præ cæteris amāt tygrides, asini, simiæ, delphines, de quibus Plin. libro 8. & 9. Ad quoddam tempus) Adultos enim negligunt, id quod in gallinis alijsque domesticis videre est. Primum ex ea charitate, quæ est inter.) οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα. τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα. & reliqua, quæ huc ab Aristotele dicuntur. Nisi detestabili scelere.) Sic Brutus filios proditores patriæ hostes iudicauit. & Sp. Caß. regni affectatorem pater. sic Orestes matrem occidit, ob id quod ipsa occiderat patrem. Sic vel opinio propinquitatis amicitiam, quantūuis necessariam dirimit, odiumque generat. sic Hippolytus à Phædra apud Theseum patrem, falsò incestus delatus, in grauißimum patris odium venit. Sic non verò arctißima coniugij vincula rumpunt adulterij crimina. In eo quasi lumen aliquod probitatis.) Cicero ad Appium Pulchrum: Insignia virtutis, multi etiam sine virtute assecuti sunt talium virorum tanta studia assequi sola virtus potest. Hinc τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ καλεῖν, vel κηλεῖν, id est demulcendo, vt Proclo videtur. Nihil amabilius virtute.) Ea enim propter se expetitur sola, reliqua omnia propter ipsam. C. Fabricij, M. Curij.) de quibus superius. Horum nomine intellige optimos quosque. Tarquinium Superbum.) cognomen enim ex moribus traxit. Flor. Quàm inuisum Tarquinij nomen Romanis fuerit, scribit Liuius in principio lib. 2. ab Vrbe cōd. Plut. in Publicola. Dion. lib. 4. P. Caßium.) Quædam exemplaria habent P. Crassum. Sed hæc lectio melior est. Fuit autem is Cos. cum Proculo Virginio, anno ab Vrbe cōd. CCLXVIII. Primus legis agrariæ autor, cui collega resistebat. Qui vt Caßio viam regni inuadendi præcluderet, factus ipse quoque popularis, passus est agros aßignari, dum ne cui ciui Romano aßignarentur. vnde Caßius ciuium fauore excidit. quem vt sibi reconciliaret, iußit pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. id, inquit Liuius, haud secus quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs, adeò propter suspicionem insitam regni, munera eius in animis hominum respuebantur. quem, vbi primùm magistratu abiit, damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem autorē eius supplicij ferant, eum cognita domi causa, verberasse, ac necasse, peculiumque filij Cereri consecrauisse, signum inde factum esse, & inscriptum: EX CASSIA familia datum. cui sententiæ astipulatur Plinius lib. 34. cap. 4. Alia opinio est, quam Liuius propiorem fidei putat, nempe à quæstoribus Cæsone Fabio & L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatumque populi iudicio, & (vt Dionysius scribit) præcipitatum, quam gentilitiam damnatorum punitionem esse asserit. Addit Val. lib. 6. cap. 3. Senatum populumque Romanum nō contentum, capitali eum supplicio afficere, interempto domum superiecisse, vt penatium quoque strage puniretur. in solo autem Telluris ædem fecisse. Cuius etiam Cicero pro Domo sua meminit. Sp. Melium.) Equestris ordinis hominē, qui anno ab Vrbe cōdita CCCXV Proculo Gegunio Macerino & L. Menenio Lanato Cos. cùm ciuitas annona premeretur, populum largitione frumentaria sibi concilians, quia conciones & arma domi haberet, regni consilia agere creditus est. Quem L. Quintius à T. Quintio Capitolino & Agrippa Menennio Lanato sequentis anni consulibus dictator dictus C. Seruilio Hala magistro equitum dicto, ad concionem causamque dicendam vocat. detractantem, opemque popularem inuocantem Hala obtruncat. Historia est libro quarto ab Vrbe cond. Plutarchus in Bruto eum à Seruilio Hala colloquium simulante, obsequentem etiam confossum scribit. Cuius deinde domum complanatam, quod æquum Melio accidisse populus Romanus iudicaret, Aequimelium appellauit. cuius meminit Cicero pro Domo sua, & Valerius loco citato. Meminit histo

riæ tum alibi, tum etiam Officiorum secundo, & Catil. 1. vbi ferè pro Melio Aelius perperam, nisi fallor, legitur. Vtriusque historiæ mentionem facit Flor. lib. 1. cap. vltimo. Pyrrho.) Eius vitam scribit Plutarchus. Cicero Offic. 1. vbi de iure belli agit, scribit in hunc modum: Cùm Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Annibal, reliqui iustiores, Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa præclara,

Nec mi aurum posco, nec mi precium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes, &c.

Et hæc de Pyrrhi iustitia. De humanitate verò Florus (licet ipse dolo ascribat) sic commemorat: Nam, inquit, interemptos cremauit, captiuosque indulgenter habuit, & sine precio restituit, missisque deinde legatis in vrbem, omni modo adnixus est, vt in amicitiam reciperetur. Addit Valerius, eum legatis Romanis, quò honoratius exciperentur, Liconem Molossum obuiam misisse, ipsumque ornatu equitum extra portam occurrisse. De bello Tarentino scribunt Florus libro 1. cap. 18. Abbreuiator Ep. 13. & 14. Orosius cap. 2. quarti. Iustin. lib. 17. & 18, De tempore quo bellum inter Romanos & Pyrrhum gestum est, inter autores non prorsus conuenit. Gell. cap. vltimo decimiseptimi libri, annum Vrbis cond. CCCC. ferè & LXX assignat. Plin. lib. 8. cap. 6. annū CCCCLXXII. Polybius lib. 2. CXXIIII. Olympiad. quæ quidem tempora non malè congruunt. Videat ergo Orosius, qui annum CCCCLIIII. assignat, nisi mentiatur chalcographi exemplum. Apud Euseb. reperitur Olympiade CXXIII. Annibale) Quia omnia de eius crudelitate plena sunt, malo tacere quàm parum dicere. Sed ne ipse quidem ita prorsus inhumanus erat, quin Aemylij Pauli, Tyberij Gracchi, Marci Marcelli corpora, honorifice terræ mandari curarit. Val. Flaminij quoque corpus funeris causa magna cura inquisitum, non inuenit. Liuius. Quòd si tanta.) Comparatio à minori ad maius, vel potius ab eo quod difficilius ad facilius.

Quanquam confirmatur.) Nam poterant iuuenes tale quippiam obijcere, quale illud Senecæ est, cùm ait, Virtutem non recipere sordidum amatorem. Huic cogitationi tacitè obuiam venit, nempe beneficia ex amicitijs, amicitias contrà ex beneficijs minimè nasci. Studio perspecto.) Studium idem vocat, quod Græci σπουδήν. differt à beneuolentia, quòd hæc in animo latitans quiescit, illud vires suas conatibus exerit. estque quasi beneuolentiæ executio, quando totus in hoc sum vt ille sentiat, me sibi bene velle. & hac significandi ratione studere latinis & græcis σπουδάζειν iuxta significat. Eodem quoque modo studiosus & σπουδαῖος. Sed hoc sine relatione in vsu non est, vt si dicam, tui studiosum ne senties. id propterea dico, vt admoneam σπουδαῖον, absolutè non studiosum, sed virum bonum, quem latini vocāt, significare. id quod interpretes quosdam ignorasse, translationes testantur. Atque hinc etiā fluere puto, quod in progressu Lælius suo ipsius exemplo docet, eos amicitijs conciliandis magis idoneos esse, qui suis ipsorum præsidijs nituntur, quàm qui ope indigent aliena. σπουδαῖος siquidem ἀπὸ τῆς σπουδῆς dictus, quòd opera sua iuuat mortaleis, quantumque in se est, studet omnibus prodesse. Huc quoque facit, quod Aristoteles asserit, eos quibus vt benefaciant suppetit, ad amandum proniores esse, quàm qui beneficium accipiunt. οἱ δὲ, inquit, εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας. Quàm ex inopia.) Contra hæc pugnare videntur, quæ Socrates apud Platonem in Conuiuio de Amoris natalibus differit, ex Diotimæ fatidicæ sententia, τοῦ πόρου καὶ τῆς πενίας filium fingens. Quid enim Africanus.) Aulus Gellius lib. 17. cap. 5. hunc Ciceronis locū ab obtrectatoribus defendit. Caput integrum inserere alienum non puto. Cic. in dialog. cui titulus est Lælius, vel de Amicitia, docere volens, amicitiam non spe, expectationeque vtilitatis, neque precij merce-

disque causa colendam, sed quo ipsa per sese plena virtutis honestatisque sit, expetendam deligendamq; esse, etiam si nihil opis, nihilq; emolumenti ex ea percipi queat, hac sententia atq; his verbis vsus est, eaq; dicere facit C. Lælium sapientem virum, qui P. Africani fuerat amicissimus Quid enim Africanus indigens mei? ne ego quidem illius sed ego admiratione quadam virtutis eius, ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat me dilexit, auxit beneuolentiam consuetudo sed quanquam vtilitates multæ & magnæ consecutæ sunt non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ. vt enim benefici liberalesq; sumus, non vt exigamus gratiam (neq; enim beneficium fœneramur, sed natura propensi ad liberalitatem sumus) sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Hoc cùm legeretur in cœtu fortè hominum doctorum, rhetoricus quidã sophista, vtriusque linguæ callens haud sanè ignobilis, ex istis argutulis & minutis doctoribus, qui τεχνικοὶ appellantur, atque in differẽdo tamen non impiger, vsum esse existimabat argumento M. Tullium non probo. neque ἀποδεικτικῷ, sed eiusdem quæstionis, cuius esset ea ipsa res de qua quæreretur. Verbisque id vitium Græcis appellabat, quod accepisset ἀμφισβητούμενον ἀντὶ ὁμολογουμένου. Nam beneficos, inquit, & liberales sumpsit ad confirmandum id quod de amicitia dicebat, cùm ipsum illud & soleat quæri, & debeat quisquis liberaliter & benignè facit, qua mente, quóve consilio benignus liberalisque sit. Vtrum quia mutuam gratiam speret, & eum in quem benignus sit, ad parẽ curam sui prouocet, quod facere plerique omnes videntur. An qui natura sit beneuolus, benignitasque eum per sese ipsa & liberalitas delectat sine vlla recipiendæ gratiæ procuratione, quod est omnium fermè rarissimum. Argumenta autem censebat aut probabilia esse debere, aut perspicua, & minimè controuersa, idque ἀπόδειξιν vocari dicebat, cum ea quæ dubia aut obscura sunt, per ea quæ ambigua non sunt, illustrantur. Atque vt ostenderet beneficos, liberalesque ad id quod de amicitia quæreretur, quasi argumentum exemplum've sumi non oportere. Eodem, inquit, simulachro, & eadem rationis imagine amicitia inuicem pro argumento sumi potest. si quis adfirmet homines beneficos liberalesque esse debere, non spe aliqua compendij, sed amore & studio honestatis. poterit enim consimiliter ita dicere. Nanque vt amicitiam non spe vtilitatis amplectimur, sic benefici liberalesque non gratiæ recipiẽdæ studio esse debemus. Poterit sanè, inquit, ita dicere: sed neque amicitia liberalitati, neque liberalitas amicitiæ præbere argumentum potest, cùm de vtroque pariter quæratur. Hæc ille. Rhetoricus artifex dicere quibusdam videbatur peritè & scienter, sed videlicet eum vocabula rerum vera ignorauisse: nam beneficum & liberalem Cicero appellat, ita vt philosophi appellandum esse censent, non eum qui, vt ipse ait, beneficia fœneratur: sed qui benignè facit, nulla tacita ratione ad vtilitates suas redundante. Non ergo obscuro, neque ambiguo argumento vsus est, sed certo atque perspicuo. Siquidem qui verè beneficus liberalisque est, qua mente bene aut liberaliter faciat, non quæritur. Aliis enim longè nominibus appellãdus est, si cùm & talia facit, sui potius quàm alterius iuuandi causa facit. Processisset autem argutatori isti fortasse reprehensio, si Cicero ita dixisset. vt enim beneficè liberaliterque facimus, non vt exigamus gratiam. videretur enim beneficè facere etiam in non beneficum cadere posse, si id per aliquam circunstantiam fieret, non per ipsam perpetuæ benignitatis constantiam. Sed cùm beneficos liberalesque dixerit, neque aliusmodi isti sunt, quàm cuius esse eos suprà diximus, illotis, vt aiunt, pedibus & verbis reprehẽdit doctissimi hominis orationem. Sed quòd omnis eius fructus.) Cicero ad Appium Pulchrum: Itaque mihi propono fructum amicitiæ nostræ, ipsam amicitiam, qua nihil est vberius, præsertim in iis studiis quibus vterque nostrum deuinctus est. Nam tibi me profiteor & in Republica sociũ, de qua idem sentimus,

& in quotidiana vita coniunctum cum iis artibus studiisque, quae colimus. Ab iis qui pecudum.) Tertium amicitiae membrum, δι' ἡδονήν. Qui pecudum ritu.) Quos in Officialibus libris homines dicit nomine tantum, non re. Omnia.) Indignam quidem hominis praestantia iudicat: sin autem quispiam sit, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter sciat ei tenendum esse modum eius fruendae. Officiorum primo. Nihil tam altum.) A contrariis sic colligit, uoluptuosus humilia tantum & abiecta sectatur. Amicitia (vt pulchra omnia) in excelso loco consistit. Voluptuosus igitur ab amicitiae disputatione alienus est. Aut tam magnif.) Magnificentia siquidem est rerum, magnarum cum ampla animi cogitatione administratio. Propensiores) Honestius siquidem dare quàm accipere, non Ciceronis modò, sed & Solomonis testimonio habetur. Honesta certatio.) Hesiodia nimirum, ad quã fratrem Persam his versibus inuitat:

οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην ἐρίδων γένος, ἀλλ' ἐπὶ γαῖαν,
εἰσὶ δύω, τὴν μέν κεν ἐπαινήσειε νοήσας,
ἡ δ' ἐπιμωμητή, διὰ δ' ἄνδιχα θυμὸν ἔχουσιν.
ἡ μὲν γὰρ πόλεμόν τε κακὸν, καὶ δῆριν ὀφέλλει
σχετλίη, οὔ τις τήν γε φιλεῖ βροτὸς, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης
ἀθανάτων βουλῇσιν ἔριν τιμῶσι βαρεῖαν.
τὴν δ' ἑτέρην (προτέρην μὲν ἐγείνατο νὺξ ἐρεβεννὴ)
θῆκε δέ μιν κρονίδης ὑψίζυγος αἰθέρι ναίων
καὶ γῆς τ' ἐν ῥίζῃσι, καὶ ἀνδράσι πολλὸν ἀμείνω.
ἥτε καὶ ἀπάλαμόν περ ὁμῶς ἐπὶ ἔργον ἐγείρει.
εἰς ἕτερον γάρ τίς τε ἰδὼν ἔργοιο χατίζων
πλούσιον, ὃς σπεύδει μὲν ἀρόμμεναι, ἠδὲ φυτεύειν,
οἶκόν τε εὖ θέσθαι. ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων
εἰς ἄφενον σπεύδοντ' ἀγαθή τ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι.

Eiusmodi concertationes tum alibi apud Ciceronem legimus, tũ libro 7. Epist. ad Trebatiũ: Vide quanti apud me sis, & si iure id quidem, non enim amore te vinco. Capientur.) Vt fructus ex arboribus. Cuius ortus sit à natura.) Argumentum à causa materiali, formalique. sunt enim physicis materia & forma principia constituentia. Arist. lib. Phys. 1. φανερὸν οὖν, inquit, ὅτι γίνεται ἅπαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ τῆς μορφῆς. Natura principium cõstituens est. ait enim lib. 3. φύσις μὲν γάρ ἐστιν ἀρχὴ κινήσεως καὶ μεταβολῆς. κίνησιν supra primum motum Cicero appellauit. μεταβολὴ autem est, qua animus antehac alienus beneuolentiae formam induit. Argumentatur autem ferè in hunc modum: Cuius principium per se stabile est, idipsum stabile firmumque sit necesse est, per accidens non item. Amicitiae principium, virtus scilicet per se stabilis, fortuna & voluptas per accidens caducum. Amicitia ergo, si eius principium, natura, id est solidum per se quiddã sit, durabile semper: si fluxũ quiddam, primo quoque tempore vnà cum principio, primo quoque tẽpore concidet & euanescet.

Eadem commutata) Cessante causa, cessat effectus. Isocrates ad Demonicum, τὰς μὲν φαύλων συνηθείας ὀλίγος χρόνος διέλυσε, τάς τε τῶν σπουδαίων φιλίας οὐδ' ἂν πᾶς αἰὼν ἐξαλείψειεν. Lege omnino Epist. 9. lib. 1. apud Senecam. Sed quia natura mutari non potest.) quam licet expellas furca, inquit Horat. tamen vsque recurret. Et quia videmus Ciceronem de industria physicorum vti vocibus, quid vetat φυσικῶς amicitiae ortum expendere, & hoc trahere ad naturae definitionẽ, cùm definiunt esse ἕξιν, ἢ δύναμιν ἐξ αὑτῆς κινουμένην αἰτίαν γενέσεώς τε καὶ διαπλάσεως. Galen in Defin. & Laërt. in Leone. Idcirco verae amicitiae.) Nam natura pulchri desiderio capitur, autore in Conuiuio Platonico Socrate.

BALDVINVS: Quid enim erat Africanus indigens mei?) Vide in hunc locum A.Gellium cap.5.libri decimisexti. Nisi quid adhuc fortè vultis. Scæ. Tu verò perge Læli &c. Fan. Rectè tu quidem, &c.) In scriptis exemplaribus personæ aliter distinguuntur, in quibus legitur, nisi quid ad hæc fortè vultis. Fan. Tu verò perge Læli: pro hoc enim qui minor est natu, meo iure respondeo. Scæ. Rectè tu quidem &c. Ita esse legendum confirmat quod Cic. scribit in Bruto, nempe Fannium natu grandiorem fuisse.

SCAEVOLA. Tu verò perge Læli. pro hoc enim; qui minor est natu, meo iure respondeo. FANNIVS. Rectè tu quidem, quam ob rem audiamus. LAELIVS. Audite verò optimi viri, ea quæ sæpissime inter me & Scipionem de amicitia disserebantur. Quanquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quàm amicitiam vsque ad extremum vitæ diem permanere. Nam vel vt non idem expediret, incidere sæpe, vel vt de Republica non idem sentiretur. mutari etiam mores hominum sæpe dicebat, aliàs aduersis rebus, aliàs ætate ingrauescente. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quòd summi puerorum amores sæpe vnà cum prætexta toga deponerentur. Sin autem ad adolescentiam perduxissent, dirimi tamen interdum contentione vel luxuriæ, vel conditionis, vel commodi alicuius, quod idem adipisci vterque non posset. Quòd si qui longius in amicitia prouecti essent, tamen sæpe labefactari si in honoris contentionem incidissent. Pestem enim maiorem esse nullam in amicitiis, quàm in plerisque pecuniæ cupiditatem, in optimis quibusque honoris certamen & gloriæ. Ex quo inimicitias maximas sæpe inter amicissimos extitisse. Magna etiam dissidia, & plerunque iusta, nasci, cum aliquid ab amicis quod rectum non esset, postularetur, vt aut libidinis ministri, aut adiutores essent ad iniuriam: quod qui recusarent, quamuis honestè id facerent, ius tamen amicitiæ deserere arguerentur ab iis quibus obsequi nollent. illos autem qui quiduis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri oĩa se amici causa esse facturos. Eorũ querela inueterata nõ modò familiaritates extingui solere, sed etiã odia gigni sempiterna. Hæc ita multa quasi fato impendere amicitiis, vt omnia subterfugere, non modò sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri. Quam ob rem id primum videamus, si placet,

Nihil difficilius quàm amicitiã vsque ad extremum vitæ diem permanere.

Nulla maior pestis in amicitia, quàm pecuniæ cupiditas.

Quatenus amor in amicitia progredi debeat.

Coriolanus arma cõtra patriã mouens.

quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? Num Becillinum amici regnũ appetentem, nũ Sp. Melium iuuare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum Rempublicam vexantem à Q. Tuberone æqualibúsque amicis derelictum videbamus. At C. Blossius Cumanus, hospes familiæ vestræ Scæuola, cùm ad me, qui aderam cum Lenate & Rupilio Coss. in concilio, deprecatum venisset, hanc vt sibi ignoscerem causam afferebat, quòd tanti Tib. Gracchum fecisset, vt quicquid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tum ego, Etiámne, inquam, si te in Capitolium faces ferre vellet? Nunquam, inquit, voluisset id quidem: sed si voluisset, paruissem. Videtis quàm nefaria vox. Et hercle ita fecit, vel plus etiã quàm dixit. Nõ enim paruit ille Tiberii Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se comitem illius furori, sed ducem præbuit. Itaque hac amentia, quæstione noua perterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas Reipublicæ graues iustásque persoluit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaueris. Nam cum conciliatrix amicitiæ virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere si à virtute defeceris. Quòd si rectum statuerimus vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab iis quicquid velimus, perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitii. Sed loquimur de iis amicis qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos nouit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maximè, qui ad sapientiam proximè accedunt. Videmus Paulum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis vnà Consules & collegas in Censura. Tum etiam cum his & inter se coniunctissimos fuisse M. Curiũ, & T. Coruncanum, memoriæ proditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus quenquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidẽ, contra iusiurãdum, contra Rempublicam esset. Nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere, si contendissent, impetraturos non fuisse: cum illi sanctissimi viri fuerint? Aequè autem nefas sit tale aliquid & facere rogatum, & rogare. At verò Ti-

Deprecari, id est, à se crimen remouere.

Nefaria vox C. Blossii.

Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaueris.

berium Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minimè tunc quidem Caius frater, nunc idem acerrimus inimicus.

E R A S M V S. *Luxuriæ conditione.)* *Conditione dictum hic videtur non à condendo, sed à condiendo. inter iuuenes autem his etiam de rebus solet esse concertatio.* *Ab amico quippiam contendisse.)* *Attende rectè dici, hoc à me contendit, pro eo quod erat; hoc à me instanter petiit.*

B D E K L E B I V S. *Qui minor est natu.)* *Huc nonnihil facient quæ scribit Cic. in Bruto: alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus & ipso genere dicēdi durioris soceri instituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cùm ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse. Quod ad reciprocationem τῶ tibi pertinet, consule Quint. & Budæum.* *Vel non idem expediret.)* *Nā Arist. 2. Rhet. inter causas amicitiæ numerat, si quibus eadem bona maláve sint. Vita communis exempla suppeditat, præsertim religio.* *Vel vt de Rep.)* *Exemplis historiæ plenæ. Isocr. in Paneg. commendat Athenīēsium maiores, ab eo quòd amicitias magis ob Rempub. quàm priuatam contraxerunt. Sic Marc. Octauius, T. Gracchi in tribunatu collega & amicus, quia Agrariis conatibus subscribere nollet, eò inimicitiæ res peruenit, vt tribunatu moueretur. Sic Ciceronis & ipsius Craßi propter coniurationē Catilinæ, sic aliæ infinitæ.* *Sin autem.)* *Sic in Offic. iubet beneuolentiam non adolescentum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius & constantia iudicare.* *Interdum contentione.)* *Martialis: Aurū & opes, & rura, frequens donauit amicus. Qui velit ingenio cedere, rarus erit. Quintilianus libro 6. cap. 4, Potius amicum quàm dictum perdidisse.* *Honoris contentionem.)* *quam contra officium esse, docuit libro primo Officiorum.* *Honoris certamen)* *Exēpla sunt in Aristide & Themistocle.* *In plerisque pecuniæ cupiditatem:)* *Sal. in Catil: Nanque auaritia fidem, probitatem, cæterasque bonas artes subuertit. Pro his superbiam, crudelitatē deos negligere, omnia venalia habere docuit. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo æstimare, magisque vultum quàm ingenium bonum habere:* *Cùm aliquid ab amicis.)* *Cic. libro Offic. 3. Maximè autem perturbātur officia in amicis, quibus & nō tribuere quod rectè poßis, & tribuere quod non sit æquum, contra officium est. Sed huius generis totius breue & non difficile præceptum est. Quæ enim videntur vtilia, honores, diuitiæ, voluptates, & cætera generis eiusdem, hæc amicitiæ nunquam anteponenda sunt, atque neque contra Rempub. neque contra iusiurandum ac fidem amici causâ vir bonus faciet, ne si iudex quidem erit de ipso amico ponit enim personam amici, cùm induit iudicis. Tantùm dabit amicitiæ, vt veram amici causam esse malit, & vt perorandæ liti tempus, quod per leges liceat, accommodet. Cùm verò iurato dicenda sententia sit, meminerit Deum se adhibere testē, id est, (vt arbitror) mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Itaque præclarum à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus, quæ salua fide facere poßit. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulò antè dixi, honesta amico à iudice posse concedi. Nam si omnia facienda sint, quæ amici velint, non amicitiæ tales, sed coniurationes putandæ sunt. Loquor autem de communibus amicitiis. nam insipientibus viris, atque perfectis, nihil potest esse tale. Damonem & Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse, vt cùm eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinauisset, & is qui morti addictus esset, paucos sibi*

dies commendandorum suorum causa postulasset, vas factus est alter eius sistendi, vt si ille nō reuertisset, moriendum esset ipsi. Qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit vt se in amicitiam tertium adscriberent. Quum igitur id quod vtile videtur in amicitia, cum eo quod honestum est, comparatur, iaceat vtilitatis species, valeat honestas. Quū autem in amicitia quæ honesta non sint, postulabuntur, religio & fides anteponantur amicitiæ, & sic habebitur is quem exquirimus, delectus officij, de hoc inferius plura. Coriolanus) Cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomen adiecit, C. Martius aliàs familiæ nomine, Anci regis clara progenies, plebi infensus, cuius inuidiam partim cùm frumentum esurienti populo negaret, partim cùm coloniā Veliternos exhaustam peste ciuitatem ducendam vrgeret, cōciliasset, affectati regni causam dicere à Tribunis coactus, duodecim tribuum (cum XXI essent) calculis exilio multatos, ad Volscos Romanorum hostes se contulit, patriam armis ad salutis vsque desperationem vexauit. Quo dep auló post. Periclitantis autem casum, quanuis ordo patricius non sine acerbo doloris vulnere tulerit, nemo tamen vnus ex vniuersa nobilitate eripiendo illi, præ plebis furore manus admouere ausus fuit. Omni ergo amicorum auxilio destitutus, magno ciuium malo rem iudicatam fecit. Historiam scribūt Plutarchus in eius vita, Dionysius Halicarnasæus lib. 7. & 8. Liu. ab Vrbe cond. 2. Plin. de Viris illust. tit. 19. Meminerunt Val. lib. 5. cap. 2. & 4. Flor. lib. 1 cap 22. Appian. in principio primi Bellorum ciuilium. Becillinum.) Sp. ille Caßius est, de quo suprà, quem alij Vicellinum vocant. Tyberium quidem Gracchum.) Cicero exemplis, veluti cothurno amphoterodexio, vtitur: & pro instituti varietate, argumentis velut Lesbiam regulam adhibet. Quare non est, vt tibi Ciceronem loqui fingas. decorum Lælij exprimit, qui, vt ex sequentibus clarius patebit, plebi, plebisq́ue magistris, præsertim Gracchi legibus vehemēter restitit, quare Rempublicam hic ab eo vexatam scribit, quasi Respub. ex solis patriciis, atque non item ex plebe constaret. Nā si hoc Rempub. vexare est, si quis æqualitatis, quæ Platoni tantopere placuit, studiosus est, meritò Gracchi pro perniciosis ciuibus habentur, qui hoc vnum agebant, vt agros populo diuiderent, quos, vt D. Augustinus de Ciuitate dei affirmat, nobilitas perperam poßidebat, periculosum siquidem illis, imò perniciosum fuisse vetustam iniquitatem audere conuellere. Quid autem Cicero alibi sentiat, accipiamus. Taceo alia loca: in Oratione pro lege Agrar. scribit in hunc modum: Nam quid dicam, Quirites? Genus ipsum legis Agrariæ vituperare non possum. Venit mihi in mentem duos clarißimos, ingeniosißimos, amantißimos plebi Romanæ viros Tyb. & C. Gracchos plebem in agris publicis constituisse, qui agri à priuatis anteà poßidebantur. Non sum autem ego is Cos. qui (vt plerique) nefas eße arbitrer, Gracchos laudare, quorum consiliis, sapientia, legibus multas esse video Reip partes cōstitutas Et inferius: Audes enim Rulle mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commouet? tales viros illos XXXV. tribuum suffragio esse creatos. Et cùm à Tyb. Gracchi æquitate ac pudore longißimè remotus sis, id quod dißimillima ratione factum sit, eodem iure putas esse oprtere. Atque quo Catilinæ aliorumq́ue facinora exaggeret, simili collatione Gracchorum conatus extenuare solet. Historiam Gracchorum scribunt in primis Plutarchus in vitis, Appian. de bello ciuili lib. 1. Plin. de Viris illust. cap. 64. Flor. libo 3. cap. 14. Abbr. Ep. 58. & seq. Oros. libro 5. capite 8 & 9. Meminerunt Cicero, vt hic, ita in Offic. & multis aliis locis suo arbitrio. Salust in Iugurthino bello, Portius Latro in Catilinam, Val. lib. 1. cap. de Ausp. lib. 3. cap. de Fortitudine. lib. 4. cap. de Amicit. lib. 7. cap. de Sapienter dictis & factis. August. de Ciuit. lib. 3. cap. 24. Quinto Tuberone.) homine Stoico & austero. Panætij auditor is fuit, & iurisperitus, cæterùm in nullo oratorum numero, integerrimus tamen, & ciuis optimus, P. Aemylij ex filia nepos, P. Africani sororis filius, Fabij Maximi

in consulatu collega, de quo Cicero pro Muræna, & de Claris oratoribus. Valerius libro 7. cap. 5. Pom. de Orig. iuris. Plut. in Aemylio. Plin. libro 8. capite 17. Cæterùm quod à Graccho res nouas conante defecerit, nihil dum reperi, nisi quod Rutilius in Catalogo Iureconsultorum memorat. Aequalibusque amicis.) M. Octauio, qui & ipse Tribunus pleb. & Tyberio admodum familiaris, is primum ob amicitiam intercessionem facere detrectabat. tandem locupletiũ instantia victus, quia & ipse multũ agri publici possidebat, intercessit. Quare postremò Tribunatũ abdicare coactus fuit, de quo Plutarchus & Appian. At C Blossius.) Plutarcho, Antipatri Tarsensis philosophi discipulus. Cùm ad me qui aderam) Nam eius consilio præcipuè Coss. vtebantur: Valerius. Plutarchus autem hanc quæstionem à Nasica, non à Lælio factam scribit, & Blossium ad Coss. perductum, non sua sponte se excusatum venisse. Cum Lenate & Rupilio.) Apud Valeriũ vulgo Lemnatis legitur. Glareano & Holoădro anno ab Vrbe cõd. dcxxij. quo hæc gesta sunt, Consules fuerunt P. Popilius Lenas, & C. Sulpitius Galba: vbi Glareanus admonet, apud Florum epit. 59. P. Attilium falsò fortassis legi, pro Popilio. Miror à Plutarcho consulũ nomina reticeri. Deprecatum venisset.) Vide Gellium libro sexto, cap. 16. Val. lib. 6 cap. 24. Videtis quàm nefaria vox.) Quis illum sceleratum putasset fuisse, si tacuisset? Quis etiam non sapientẽ, si pro necessitate temporis loquutus esset? At Blossius nec silentio honesto, nec prudenti sermone salutem suam, ne qua ex parte infelicis amicitiæ memoriam desereret, tueri voluit? Hæc Valerius. Sed præfuit.) Tyberius enim, vt primum Tribunus pl. creatus est, eam actionem suscepit autoribus (vt plerique scripserunt) Diophane Rhetore Mytilenæo, tunc in Italia exulante, & Blossio Cumano. Plutarch. Quæstione noua.) vel inquisitione, quæ Gracchanis tendebatur, vel iudicio, quo C. Villius, & Diophanes rhetor necati fuerant (vnde quæstio, quæsitor, & quæstionis iudex) vel interrogatione, qua se circũuentum animaduertit. In Asiam fugit.) ad Aristonicum regis Eumenis filium, qui Asiam occupauit, cùm testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Rebus autem Aristonici profligatis, sibi mortem consciuit. Plutarch. & Flor. Difficile est amicitiã manere.) Quia cessante causa, cesse effectus. Perfecta sapientia.) in quam nullus error, nullum peccatum, nullum vitium cadit, quæ denique in se virtutem omnem complectitur. Lucinio familiarem.) sic Mediolanense illud liberale exemplar cum emendationibus nostratibus habet. Glareanus in Chronologia Consulari Licinio, non Lucinio (ad quam lectionem etiam omnibus conniuet) legendum esse rectè censet. Nam C. Licinium Crassum in secundo consulatu collegam habuit, anno ab Vrbe condita DLXXXVI. Valerius libro septimo, capite de Repulsis: Postquam campum repulsis fatigarit (tres enim repulsas passus fuit) bis consulem & censorem fatetur. De duobus consulatibus inter autores conuenit. Sed ex his Valerij verbis nõ colliges, bis eum censorem fuisse, nec apud Plutarchum pluries quàm semel censura functus memoratur. Idpropterea dico, quia in quibusdam codicibus legitur, bis Consules, & bis Censores fuisse vnd: in alijs verò (bis) in Censura non repetitur, de collegis cõtrouertitur. Plutarchus, Valerius & Plinius, magno silentio prætereunt. Liuius, cui multa habenda fides, circa finem libri noni Decadis quartæ, Cn. Bæbium Pamphiliũ, vbi alij Tamphilium malè legunt, in priori consulatu, quo de Liguribus triumphauit, collegam assignat, non Licinium. nisi fortè vel bis vtrunque extinguendum sit. vel intelligas, bis collegas fuisse, in consulatu semel, in censura iterum Chronologi huic consulatui annum quingentesimum septuagesimumsecundum ab Vrbe condita adscribunt. de secundo eius consulatu, idem Liuius libro quarto, quintæ Decadis, sic scribit: Consules creati L. Aemylius Paulus, septimo decimo anno, postquã primo Consul fuerat, & C. Licinius Crassus. Vbi Chronologia XIIII tãtum annos interponit. Vi-

derint ergo Chronologi hoc loco, an Delij alicuius opera ex hisce Syrtibus enatare possint.

Tum etiam cum iis) Glareanus, cuius auditorium aliquãdo sectatus sum, sua laude fraudandus non est, qui in Chronologia Liuiana diligenter annotauit, hunc Ciceronis locum prauatissimum esse, si quis tempora virosque atque verborum ordinem expendat. Fieri potest, vt Curius & Coruncanus, quia σύγχρονοι, inter se coniuncti fuerint: sed cum iis qui haud minus centum annis antecesserunt, quam contraxerint amicitiam, viderint alij. Hi nanque tempore belli Samnitici, cumque Pyrrhus cum Romanis de imperio certaret, floruerunt, hoc est anno ab Vrbe condita quatrigentesimo ferè & septuagesimo. Quos bellum Macedonicum, quo Aemylius & Licinius Coss fuerunt, centum & amplius annos sequutum est. C. Carbo & C. Cato.) Flor. Ep. 59. Fuluium Flaccum & C. Carbonem cum C. Graccho in agro diuidundo creatos scribit. Non dissentit Appianus, nisi quòd Papyrium Carbonem, non fortè sine hallucinatione vocat. Plutarchus solius Fuluij mẽtionem facit, vt hominis seditiosi, quiq; ob Africanum subitò defunctum in suspicionem venerit. & cum C. Graccho in seditione Opimij Cos. iussu occisus fuerit. Cæterùm de C. Catone nihildum inuenio. Vtinam Sulpitius aliquis Apollinaris nobis daretur, qui Portiorum genealogiam susius edisserat. C. Fratri.) Mediolanensis lectio expeditior mihi videtur, atque planior, quæ sic habet, Et minimè tum quidem acer C. frater, nunc idem hostis acerrimus: nisi quòd pro hostis inimicus legere malo. hostis siquidem nisi bellum legitimè indictum sit, esse non potest, cùm Caius illius Cos. oppressione indicta causa necatus sit, qui postea furti reus est factus. Minimè tum quidẽ acer.) Per ætatem videlicet, quippe nouem annis, fratre, cùm occideretur, minor. siue, quòd vel inimicos veritus, vel vt inuidiam illis accumularet, statim post necem Tyberij fratris, omisso foro, se in ocium tradidit, quasi & tunc miserè, & in futurum abiectè vitam acturus, vt etiã quibusdam de se præstaret sermonem, quasi ea damnaret quæ Tyberius gesserat. Hæc Plutarch. qui somnium quoque ex primo Ciceronis de Diuinatione libro refert. Caio in somnis quæsturam petenti Tyberium fratrem visum esse dicere, quàm vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interijsset, esse pereundum. satis ergo Caius in perniciem tractus, adeò aliâs inculpatam duxit vitam, vt ne senatus quidem eius acta improbarit, cùm personã grauissimè persequeretur. quid multis? Quemadmodum Romanorum senatus libido eum consensu pessundedit, ita magno historicorum consensu innocens & reformandæ Reipublicæ pressæque potentum tyrannide libertatis asserendæ studiosus pronunciatur. Lælius ergo patriciæ, quam gerit, personæ non obliuiscitur, licet ex generis neuter alieno prorsus à Gracchis animo fuisse, historias legentibus facilè verisimile sit.

BALDVINVS. Num Becillinum amici regnum appetentem, num Melium iuuare debuerũt? In Dionysii Halicarnassei de originibus Romanis lib. 5. ex versione Lapi Florentini, Sp. Cassius Vicelinus cognominatur, quem in tertio consulatu regnum affectasse scribit lib. 8. & Tit. Liuius Decadis primæ lib. 2. At C. Blossius Cumanus, hospes familiæ nostræ Scæuola, quum ad me, qui aderam cum Lenate & Rutilio consulibus, in concilio deprecatum venisset.) plerique codices scripti habent, At C. Bissius &c. quòd aderam Lenati & Rupilio Coss. Pro Rutilio autem, Sulpitio legendum quidam putant, quòd C. Sulpitius Galba cum P. Popilio Lenate consul fuerit post cædem Tib. Gracchi. Val. Maximus cap. 7. lib. 4. vulgatæ lectioni suffragatur. Eutropius quoque libro 4. Rutilium Pisoni successisse scribit, qui cum C. Mutio consul erat cum Tib. Gracchus interfectus est. P. autem Rutilium Scipionis opera consulem effectum testatur infrà ipse Cicero. Plutarcho in vita Gracchorũ βλόσσιος scribitur, quem Nasicæ respondisse tradit ea quæ Cicero Lælio, ὁ δὲ κυμαῖος, inquiens, βλόσσιος ἀνήχθη μὲν ὑπὸ τῶν ὑπάτων. ἐρωτώμενος δὲ περὶ τῶν γεγονότων, ὡμολόγει πεποιη-

κέναι πάντα τιβερίῳ κελεύοντες. ἐρωτῶντος δὲ τοῦ νασικᾶ πρὸς αὐτόν, τί οὖν εἴ σοι τιβέριος ἐκέλευσεν ἐμπρῆσαι τὸ καπιτώλιον; τὸ μὲν πρῶτον ἀντέλεγεν, ὡς οὐκ ἂν τοῦτο τιβερίου κελεύσαντος, πολλάκις δὲ καὶ πολλῶν τὸ αὐτὸ πυνθανομένων, ἀλλ' ἐκείνου γε προστάσσοντος ἔφη, καλῶς κἀμοὶ τοῦτο πρᾶξαι ἔχειν. οὐ γὰρ ἂν τιβέριος τοῦτο προσέταξεν εἰ μὴ τῷ δήμῳ συνέφερεν. Hæc ego adscripsi, quia ex hoc loco penè expressa viderentur. Vidimus Paulum Aemylium C. Lucinio familiarem fuisse.) *Codices antiqui habent in præsenti, videmus, hoc est scimus: in quibus variè scribitur Lucinij nomen. aliis enim Luscinus scribitur, aliis sublato s, Lucinus, aliis Lucinius. Hic autem agi puto de C. Fabricio Luscino, quem constat cum Qu. Aemylio Pappo bis consulem fuisse, & collegas in censura, de qua meminit A. Gellius lib. 16. cap. vltimo. Fabricium tantum nominat Florus epitome 14. in Tit. Liuium, & Val. Maximus cap. 4. lib. 2. qui vtrunque coniungit cap. 4. lib. 4. quo fit vt Quintum Aemylium hoc loco, non Paulum, legendum putem, præsertim quum quæ proximè sequuntur, mihi astipulentur. Nam eodem tempore Manius, siue, vt aliis scribitur, Marcus Curius & T. Coruncanus floruerunt, vt hos illis amicos fuiße, vt hic dicitur, sit probabile.* Nam hæc quidem in talibus viris quid attinet dicere? Si contendissent, scio impetraturos non fuisse.) *In exemplaribus scriptis legitur, Nam hoc quidem, &c. si contendisset, impetraturum non fuisse. hoc ex superioribus patet: si quisquam horum contendisset quippiam contra fidem, quid hoc attinet dicere, nempe, impetraturum non fuisse?* Et minimè tunc quidem Caio fratri, nunc idem acerrimus inimicus.) *Hic codices plurimum variant. qui castigatiores videntur, habent, Et minimè tunc quidem Caius frater, nunc idem acerrimus. quam lectionem vt sinceram recepi. quidam inimici loco legunt hostis, vt vtrauis dictio adiecta esse videatur.*

VICTORINVS. Partim fugiendas esse nimias amicitias, &c) *Noui hanc quæstionem diligentißimè à philosophis quibusdam esse tractatam, qui omnino πολυφιλίαν damnarunt, & multis de causis fugiendam esse existimauerunt: sed tamen Euripides in Hippolyto coronato ita acutè & eleganter hanc sententiam persequitur, vt putem illinc Ciceronem hunc locum accepisse. ita enim ibi loquitur Phædræ nutrix,*

χρῆν γὰρ μετρίας εἰς ἀλλήλους
φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι, & quæ sequuntur.

Hæc igitur prima lex in amicitia sanciatur, vt neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est, & minimè accipienda, cùm in cæteris peccatis, tum si quis contra Rempublicam se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco Fanni & Scæuola locati sumus, vt nos longè prospicere oporteat futuros casus Reipublicæ. Deflexit enim iam aliquantulum de spacio curriculóq; consuetudo maiorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnauit is quidem paucos menses: nunquid simile populus Romanus audierat aut viderat? Hunc etiam post mortẽ secuti amici & propinqui, quid in P. Scipionem fecerint, sine lachrymis non queo dicere. Nã Carbonem quoque, quem modò posuimus, propter recẽtem pœnam Tib. Gracchi sustinuimus. De C. Gracchi autem tri-

Prima lex in amicitia, vt neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati.

bunatu quid expectem, non libet augurari. Serpit enim deinde res, quæ procliuis ad perniciem, cùm semel cœpit, labitur. Videtis in tabella iam antè quanta sit facta labes, primò Gabinia lege, biennio autem pòst Cassia. Videre iam videor populũ à senatu disiunctum, & multitudinis arbitrio res maximas agi. Plures enim discent quemadmodum hęc fiant, quàm quemadmodum his resistatur. Quorsum hæc? quia sine sociis nemo quicquam tale conatur. Præcipiendum est igitur bonis, vt si in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existimẽt ita se alligatos, vt ab amicis in Rempublicam peccantibus non discedant. Improbis autem pœna statuenda est: nec minor verò iis qui sequuti erunt alterum, quàm iis qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocle, quis potentior? qui cum imperator bello Persico seruitute Græciam liberasset, propter que inuidiam in exilium missus esset, ingratæ patriæ iniuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem quod viginti annis antè apud nos fecerat Coriolanus. His adiutor contra patriam inuentus est nemo: itaque mortẽ sibi vterq; consciuit. Quare talis improborum consensio non modò excusatione amicitiæ tegenda non est, sed potius omni supplicio vindicanda: vt ne quis concessum putet, amicum bellum patriæ inferentem sequi. Quod quidẽ, vt res ire cœpit, haud scio an aliquando futurum sit. Mihi autẽ non minori curæ est qualis Respublica post mortem meam futura sit, quàm qualis hodie sit. Hæc igitur prima lex amicitiæ sanciatur, vt ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus: ne expectemus quidem dum rogemur, sed studium semper adsit, cunctatio absit. consilium verum dare gaudeamus liberé. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valeat auctoritas, eáq; adhibeatur ad monendum, non modò apertè, sed etiam acriter si res postulabit, & adhibitæ pareatur. Nam quibusdam, quos audio sapientes fuisse habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam (sed nihil est quod illi non persequantur suis argutiis) partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit vnum solicitum esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarũ cuique rerum curam: alienis nimis implicari, molestum esse:

commodissimum esse quàm laxissimas habenas habere amicitiæ, quas vel adducas cum velis, vel remittas. Caput enim esse ad beatè viuendum, securitatem: qua frui non possit animus, si tanquam parturiat vnus pro pluribus. Alios autem dicere aiũt etiam multò inhumanius (quem locũ breuiter perstrinxi paulò antè) præsidij adiumentíque causa, non beneuolentiæ neq; charitatis, amicitias esse expetendas. Itaque vt quisque minimũ firmitatis habeat, minimúmque virium, ita amicitias appetere maximé. Et eo fieri, vt mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant quàm viri, & inopes quàm opulenti, & calamitosi quàm hi qui putantur beati. O præclaram sapientiam. Solem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt, qua à diis immortalibus nihil melius habemus, nihil iucundius. Quæ est enim ista securitas? Specie quidem blanda, sed re ipsa multis locis repudianda est. Neque enim est consentaneũ, vllam honestam rem actionémve, ne solicitus sis, aut non suscipere, aut susceptam deponere. Quòd si curam fugimus, virtus fugienda est, quæ necesse est vt cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur atque oderit, vt bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignauiam fortitudo. Itaque videas rebus iniustis iustos maximè dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrariis. Quam ob rem si cadit in sapientem animi dolor (qui profectò cadit, nisi ex eius animo extirpatam humanitatem arbitremur) quæ causa est cur amicitiam funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest motu animi sublato, non dico inter pecudem & hominem, sed inter hominẽ & saxum, aut truncum, aut quiduis generis eiusdem? Neque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram & quasi ferream esse quandam volunt: quæ quidem est tum multis in rebus, tum in amicitia tenera atque tractabilis, vt & bonis amici quasi diffundatur, & incommodis contrahatur. Quam ob rem angor iste qui pro amico sæpe capiendus est, non tantum valet vt tollat è vita amicitiam, non plus quàm vt virtutes quia nonnullas curas & molestias afferunt, repudientur. Cùm autem contrahat virtus amicitiam

Solem è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt.

Proprium animi bene constituti.

In Stoicos.

Amicitia ex amore nascens.

(vt suprà dixi) si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet, & adiungat: id cùm contingit, amor exoriatur necesse est. Quid enim tam absurdum, quàm delectari multis inanibus rebus, vt honore, vt gloria, vt ædificio, vt vestitu cultuque corporis: animo autem virtute prædito, eo qui vel amare, vel (vt ita dicam) redamare posit, non admodum delectari? Nihil est enim remuneratione beneuolentiæ, nihil vicissitudine studiorum officiorumque iucundius. Quòd si etiam illud addimus, quod rectè addi potest, nihil esse quod ad se rẽ vllam tam alliciat, tam attrahat, quàm ad amicitiam similitudo: concedatur profectò verum esse vt bonos boni diligãt, adsciscántque sibi quasi propinquitate coniunctos atque natura.

Morum similitudo amicitiam contrahit, ὅμοιον ὁμοίῳ φίλον.

Nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quàm natura. Quamobrem hoc quidem Fanni & Scæuola, cõstat (vt opinor) bonis inter bonos quasi necessariam beneuolentiam esse, qui est amicitiæ fons à natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinẽ pertinet. Nõ est enim inhumana virtus, neque immunis, neque superba: quæ etiam populos vniuersos tueri, eisque optimè consulere soleat: quod nõ faceret profectò si à charitate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem videntur qui vtilitatis causa fingunt amicitias, amabilissimum nodum amicitię tollere. Non enim tam vtilitas parta per amicum, quàm amici amor ipse delectat. Tumq; illud fit quod ab amico est profectũ, iucundum, si cum amore & studio est profectum. Tantumque abest vt amicitiæ propter indigentiã colantur, vt ij qui opibus & copiis, maximéque virtute præditi (in qua plurimum est præsidij) minimè alterius indigeant, liberalissimi sint, & beneficentissimi. Atque haud scio an'ne opus sit quidem nihil vnquam omnino deesse amicis. Vbi enim studia nostra viguissent, si nunquam consilio, nunquam opera nostra nec domi nec militiæ Scipio eguisset? Non igitur vtilitatẽ amicitia, sed vtilitas amicitiam consecuta est. Non ergo erunt homines deliciis diffluentes audiendi, si quando de amicitia quam nec vsu nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est, prò deùm fidem atque hominum, qui velit, vt neque diligat quenquam, nec ipse ab vllo diligatur, circunfluere o-

mnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia viuere? Hæc enim eſt tyrannorum vita, nimirũ in qua nulla fides, nulla charitas, nulla ſtabilis beneuolẽtiæ poteſt eſſe fiducia: omnia ſemper ſuſpecta atque ſolicita ſunt, nullus locus eſt amicitiæ. Quis enim aut eum diligat quem metuat, aut eum à quo ſe metui putet? Coluntur tamen ſimulatione amicitiæ duntaxat ad tempus. Quòd ſi fortè (vt fit plerunque) ceciderint, tum intelligitur quàm fuerint inopes amicorum: quod Tarquinium dixiſſe ferunt, tum cùm exul eſſet, ſe intellexiſſe quos fidos amicos habuiſſet, quóſque infidos, cùm iam neutris gratiam referre poſſet. Quanquam miror illa ſuperbia & importunitate ſi quenquam habere potuit. Atque vt huius quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere: ſic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim ſolùm ipſa fortuna cæca eſt, ſed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos complexa eſt. Itaque efferuntur faſtidio ferè & contumacia, neq; quicquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. Atque hoc quidem videre licet, eos qui antea commodis fuerunt moribus: imperio, poteſtate, proſperis rebus immutari: ſperni ab iis veteres amicitias, & indulgeri nouis. Quid autem ſtultius, quàm vt plurimum copiis, facultatibus, opibus poſsint, cætera parare quæ parantur, pecuniam, equos, famulos, veſtem egregiam, vaſa precioſa: amicos non parare, optimam & pulcherrimam vitæ (vt ita dicam) ſupellectilem? Etenim cætera cùm parant, cui parent neſciunt, nec cuius cauſa laboret. Eius enim eſt iſtorum quicquid eſt, qui vincit viribus: amicitiarum ſua cuiq; permanet ſtabilis & certa poſſeſsio, vt etiam ſi illa maneat quæ ſunt quaſi dona fortunæ, tamen vita inculta & deſerta ab amicis non poſsit eſſe iucunda. Sed hæc hactenus.

Tyrãnorũ vita.

In aduerſis cognoſcuntur amici.

Fortuna cæca.

Melius laudabiliusq; eſt amicos quàm diuitias parare.

ERASMVS. Neque expectemus quidem.) Citatur alibi libro ſecundo, numero 33. Neque immunis, neque ſuperba.) Immunem dixit, quod abhorreat à communi functione vitæ, quemadmodum olim philoſophi, & hodie monachi quidam abhorrentes à functionibus vitæ communis. Amabiliſsimum nodum.) Ab huiuſmodi nominibus rarò videmus ſuperlatiua. Quis enim legit mirabiliſsimus? aut quis ſic auſit loqui? Neq; diligat.) Neque & nec coniunxit. Id annotaui ob quoſdam in his nimium ſuperſtitioſos. Intolerabilius fieri poteſt.) Fieri dictum videtur pro eſſe, Græcorum more γίνεσθαι, ſiue γενέσθαι.

Quaſi termini diligendi.) Aut diligendi dixit pro vndique eligendi, aut dirigendi legendum eſt.

D B T V K D B T K S. *Hæc lex prima de amicitia ſanciatur.) Pauſanias in Conuiuio Platonis, inter cætera duas amicitiæ leges ponit: vnam vt mentem, non corpus amemus, atque eum demum ſtabilem amorem eſſe: alterum, amare ſecundum ſe nec honeſtum, nec turpe eſſe. Turpe prauo turpiter obſequi, honeſtum verò honeſto. Cæterùm ſanciendi verbum alij à ſanguine hoſtium, alij à ſagminibus deducunt. ſignificat autem firmare, munire & quaſi ſanctũ facere. Hinc ſanctiones pro legibus, & leges ipſæ ſanctæ dicuntur, quæ non debent pœnæ ſanctione corrumpi, vt Macrobius ex Trebatij traditione docet lib. Sat. 3. cap. 3. de quo vide etiã Bud. in Pandectis, & alios. Hinc etiam ſacratæ leges. Lex autem, quæ hic pro regula accipitur, Varroni dicta, quod vnum ex multis ſtatuendis legat, quod ſeruandum ſit. Excuſatio.) exceptionem iureconſulti vocant, rhetores tranſlationem. Sed hæc eiuſmodi eſt, quæ nec perimat actionẽ nec, differat. Quæ quia honeſtè reũ tueri non poteſt, nullius momenti habebitur. Imò grauius incuſat, ſicut illa adoleſcentis Terentiani, qui ſtuprum ebrietate defendere tentabat. De exceptionibus alibi plura. Proſpicere.) Hoc prudentiæ eſt, quæ ex præteritorum memoria, & præſentium coniecturis futura colligit & proſpicit. Spacio curriculóque.) Metaphora à ſtadus, curſuúmque certamine. Conqueritur dignitatem patritiam Tribunorum potentia labefactatam. Regnum occupare conatus.) Inanis hæc ſuſpicio fuit, quæ inde manauit. Tyberius Attali Philopatri defuncti teſtamento à Pergamenis Romam tranſmiſſo, in quo populus Romanus hæres ſcriptus fuerat, primo quoque tempore ad populum tulit, vt regia pecunia ciuibus Romanis, quibus agri dabantur, pro cultura aſsignarentur. de oppidis autem, quæ Attali fuiſſent, nihil ad ſenatum, ſed ad populũ Romanum pertinere prædicabat, id quod vel maximè ſenatum offendit. ideóque Pompeius in ſenatu aſſurgens, ſe vicinum eſſe Tyberij, atque ob id exploratum habere affirmat, diadema & purpurã ex regia gaza per Eudemum Pergameum Gracchо delatam, tanquam Romæ regnaturo. Accedit etiam illud ad ſuſpicionem, quòd cùm vim in concione aduerſus ſe parari videret, capitis contactu percunctantibus, quid ea præparatio ſibi vellet, ſibi periculũ imminere, ſignificationem fecit: quod ſignum inimici nequaquam candidè interpretati, regium eum diadema affectare, Senatui nunciarunt. Ex Plutarcho & Appiano. Vel regnauit is quidem.) ἐπανόρθωσις δι' αὔξησιν, non carens zelotypia, quam Cicero obtrectationem interpretatur, hoc eſt æmulationis ægritudinem. Regnauit quidem Tyberius, ſi triumuiratus regnum eſt. Regia, hoc eſt intolerabilis patricio potentia, popularis videtur omnis. Et fuit ſanè tyrannicũ ſatis, quòd Tribunus plebis Octauium collegam loco mouit, & ſe magiſtratu abdicare reſiſtẽtem coëgit. Et veteribus obſeruatum eſt, ab ipſo Bruti primi Cos exemplo, neminem, qui collegam amolitus ſit, annum ſuperuixiſſe. Quid in P. Scipionem Naſicam effecerint.) Naſica, vir optimus ab æuo condito iudicatus. Plin. Is cùm Scæuolam conſulem an opprimendo Graccho cunctatorem animaduerteret, priuatus ipſe dextra ſublata, ſequi ſe iuſsit, qui ſaluã Rempublicam vellent. Gracchum in Capitolium perſequutus oppreſsit. de quo præter cæteros, Valerius lib. 5. capite 2. Et, inquit Plin. in patria mori non licuit: non hercle magis quàm extra vincula illi ſapientiſsimo ab Apolline iudicato Socrati. is enim vt inuidiæ ſubtraheretur (vindicta enim & accuſatores contra eum, teſte Plutarcho, parabantur) ſub titulo legationis Pergamum ſeceſsit, & quod vitæ ſuperfuit, ibi ſine vllo ingratæ patriæ deſiderio peregit. Valerius libro 5. capite de Ingratis. Sine lachrymis.) Senile πρέπον. Nam Carbonem,) Ne plebs ex recente Gracchi interitu illius cæde nimium exaſperaretur. Nec fefellit omen patricios. Carbo ſiquidem Tribunus pl. rogationem tulit (qua de ſtatim in Tabellaris)*

vt eundem Tribunumpl. quoties quidem vellet, creari liceret. Quam P. Africanus grauißima oratione dissuasit, in qua dixit Tyberium Gracchum iure cæsum videri. Florus Epit 59. Idem C. Carbo Consul cum L. Opimij causam defenderet, apud populum nihil de Gracchi nece negauit, sed in iure pro salute patriæ factum esse dicebat. Cicero de Oratore secundo, factus pòst Carbo cum C. Graccho & Fuluio Flacco Triumuir, propter rem agrariam, seditionis autor extitit. Quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur, fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus. Hinc illæ lachrymæ. necdum enim recens ex amici interfecti dolor animo exciderat. Admonendus hoc loco mihi lector est, non in omnibus editionibus Nasicæ cognomen superius adiectum, fieríque posse vt ex glossulis in contextum irrepserit. atque sic non malè de Africano quoq; intelligi posse. De C. Gracchi.) Valerius libro quarto, cap. de Amic. Non libet augurari.) id est, signis quibusdam perniciem Reipub. videre. quia igitur illud demum augurium auspicatum est, quod pro patria, nō contra patriam fit, non libet amatori patriæ malè, cùm bene non poßit, ominari. Serpit.) Metaphora à gangrænis & aliis id genus serpentibus morbis, quos, nisi putridum ac corruptum radicitus excideris, curationem nequicquam parabis. Ouidius: *in transformatorū corporū libro. 2.*

-Sed immedicabile vulnus

Ense recidendum est, ne pars syncera trahatur.

gangrena morbus cū caro mo... tur cū ulcere

Quia autem Carbo, C. Gracchus, & alij cædi supererant, nulla sanitatis spes, quam patricij sublata tribunitia potestate sibi imaginabantur, speranda erat. quam Q. Cic. de Legib. 3. pestiferam ideo iudicat, quia in seditione ad seditionem nata sit. In tabella.) vnde tabellariæ leges nomen acceperunt, quæ iubebant, vt populus per tabellas punctis distinctas suffragia ferret: hoc est, vt puncto in tabula appòsito, per singulas tribus, pro quo candidato suffragia conferrent, dinosci poterant. hoc fiebat, vt animo magis libero vota impartirent, nève aliqua inuidia inde oriretur, cùm non voce, sed punctis suffragarentur. Lege Alexandrum ab Alexandro, libro Genialium dierum quarto, capite tertio: & Erasmū in prouerbio, In simpulo. Gabinia lege.) De tabellariis legibus disserit. Qu. Cicero de Legib. libro 3. his verbis: Ista, inquit, sententia maximè & fallit imperitos, & obest sæpißimè Reipu. cùm aliquid verum & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est, obsisti posse populo negatur. Primùm enim obsistitur, cùm agitur seuerè: deinde vi opprimi in bona causa est melius, quàm malè cedere. Qui autem non sentit omnem autoritatem optimatium tabellariam legem abstulisse, quā populus liber nunquam desiderauit, idem oppressus dominatu ac potentia principum flagitauit. Itaque grauiora iudicia potentißimis hominibus extant voces, quàm tabellæ. Quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. Itaque isti rationi neque lator quisquam est inuentus, nec autor vnquā bonus. Sunt enim leges tabellariæ, quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto & sordido. sequuta biennio pòst Caßia est, de populi iudicio: ea ab nobili homine lata est, L. Caßio, sed pace familiæ dixerim, dißidente à bonis, atque omneis rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia, de iubendis legibus ac vetandis, seditiosi atque improbi ciuis, cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit afferre. Vno in genere relinqui videbatur vocis suffragium, quod ipse Caßius exceperat perduelliones. dedit huic quoque iudicio Cælius tabellam, doluitque quoad vixit. sed vt opprimeret Cælius populū, nocuit & Reipublicæ, & auus quidem noster singulari virtute in hoc municipio quoad vixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem auiam nostram habebat, ferenti legem tabellariā.

Biennio pòst.) C. Mario & Flacco Coß. Alexander habet, quos in Chronologia non in-

uenio, nisi velis pro Mario Manliũ legere, quæ tamen tẽpora an conueniant, nescio. Quorsum hæc.) Subiectio videri poterat παρέκβασιν nimis vagam fecisse. Pertinent igitur, quæ dixit, eò, ne quis videlicet bonu amicis seditionum autoribus contra fas, contraque Rempublicã suppetias ferre debeat. Præcipiendum igitur.) Consilium, quo ex præcedentibus consequẽtia colligit, & cauet. Quis clarior.) Amplificatio à dignitate personæ. Themistocle.) Themistoclis res gestas scribit Plutarchus in Themistocle, Aristide, & Cimone. & frequentem eius mentionem fecit vbique Thucydides libro primo, Herodotus libro 7 & 8. Isocrates in Panathenaico, Demosthenes pro Ctesiph. Iustin. lib. 2. Oros. lib. 2. cap. 9. 10. 11. Aemylius Probus, Val. Max. lib. 5. cap. 3. & 6. lib. 6. cap. 11. lib. 7. cap. 2. lib. 8. cap. 7. & 15. Cicero multis locis, præcipuè tamen Officiorum 2. & 3. in Catone maiore, ad Atticum lib. 10. pro Archia poëta, de Orat. 2, & in Bruto. Quintil. lib. 4. Græciam liberasset.) Huius siquidem virtute & consiliis, Persis nauali prælio victis, rex Xerxes re infecta pari damno & ignominia, suo excessu Græciam belli molestia leuauit. de hoc Offic. primo annotatũ est. Propterque inuidiam.) Quam tamen non sine πλεονεξίας studio sibi conciliauit, quã (inquit alibi Cicero) effugere non potuit, licet τὸ ἄμεινον, καὶ τὸ χεῖρον ἐν τοῖς ἀφανέσιν ἑωρακέναι μάλιστα Thucydidi videtur. In exilium.) Quod nomen non turpitudinis, sed calamitatis esse testatur Cic. pro Domo sua. Nec sanè κόλασις ἐξοστρακισμὸς erat, quo ipse extorris est factus: sed vt Plutachus inquit, παραμυθία φθόνον καὶ κουφισμός, id est placatio & leuamen inuidiæ. Ferebatur autem ostracismus ad hunc modum. Ostraci, id est testulæ, viritim in comitiis dabantur, in eis quem quisq; vellet vrbe cedere, literis inscriptis indicabat. Hos deinde omnes in fori locum quendam cancellis circunseptum deportabant. Porrò magistratus quibus hoc datum erat negocij, primum vniuersos recensebant: qui nisi plures sex milibus fuissent, nihil conficiebatur, deinde semotis vniuscuiusque calculis, is qui pluribus calculis damnatus erat, ad decennium in exilium ire iubebatur: ita tamen vt illi liberum interim esset, suos fructus accipere. Erat itaque ostracismus non improbitatis castigatio, sed vulgaribus animis insitæ inuidiæ placatio. Antiquatus autem est hic ostracismus, eiecto per hunc Hyberbolo quopiam, homine contempto atque humili. Hæc Erasmus in prouerb. Testulæ transmutatio, ex Aristide Plutarchi, qui & ipse & Pericles hoc exilij genere multati fuerunt. Scribit autem de ostracismo nonnihil idem Plutarchus in Nicia. & quare inuentus sit, refert Arist. libro Polit. tertio. Ex recentioribus, præter Erasmum, consule Budæum in l. princeps. ff. de ll. & S.C. Alexandrum de Alexandro libro Genial. dierum 3. capite 20. Ingratæ patriæ.) Valerius libro quinto, capite de ingratis. Fecit idem quod.) hoc est, ad hostem se contulit. Ephorus, Dimon, Clitarchus & Heraclides, ad Xerxem ipsum venisse asseuerant. Plutarchus Thucydidi subscribit, ad Artaxerxem Xerxis filium eum venisse: ad quem Themistoclis epistola apud Thucydidem extat. Quintil. & Val. addunt, Themistoclem intra vnum annum priusquam in regis conspectum veniret, Persico sermoni se assuefecisse, vt labore parta commendatione regis auribus familiarem & assuetum sonum vocis adhiberet Porrò Cicero in Bruto quoque Themistoclem Coriolano comparat. verba quia huc bene congruunt, subnectam: Pisistratũ proximo seculo Themistocles insecutus est, vt apud nos perantiquus, sic apud Athenienses non ita vetus. Fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridẽ regio dominatu liberata. Nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore quo Persarum bellum fuit, similisque fortuna clarorum virorum. Siquidem vterque cũ ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes cõtulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedauit nam & si aliter est apud te Attice, de Coriolano, concede tamen vt huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens: Tu verò, inquit,

arbitratu, quoniam quidem cōcessum est rhetoribus ementiri in historiis, vt aliquid dicere possint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; vir, & paulò ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clàm humatum tradidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscuisse mortem: hunc isti aiunt, cùm taurū immolasset, excepisse sanguinem patera, & eo poto mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetoricè & tragicè exornare potuerunt. Quare, quoniam ita tibi quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano, pateram à me quoque sumas licet, præbebo etiam hostiam, vt Coriolanus sit planè alter Themistocles. Hactenus Cicero. Plutarchus Coriolanum cum Alcibiade comparat, cum Themistocle Camillum. Cæterùm quod ad temporis concordiam attinet, Gellium audiamus, qui Noct. Attic. 17. cap. 21. scribit, Martium Coriolanum non diu post Marathoniam pugnam, quæ CCLX anno post Romam cond. commissa fuit, à tribunis pleb. vexatū, ad Volscos Romanorum hostes desciuisse, bellumque populo Rom. fecisse. Pòst deinde paucis annis, Xerxem regem ab Atheniensibus, & pleraque Græcia Themistocle duce, naualí prælio, quod ad Salamina factum est, victum, fugatumque. Orosius lib. 2. memoriæ tradidit, Xerxem patri Dario Olympiade LXXIIII. hoc est post Vrbē cōditam anno CCLXXV. quo tempore Romæ Popilia virgo ob crimen stupri viua defossa est, in regnū successisse, quæ tempora non malè congruunt. Certò ex Dionysio & Liuio constat, Coriolanum Sp. Nautio Rutilio, & Sex. Furio Philo Coss. hoc est anno ab Vrbe cond. CCLXVI. interiisse. Dionys. CCLXXIII. Xerxem in Græciam exercitum duxisse scribit, lib. 9. Sed hæc superstitiosius quàm par est. Itaque mortem) Contentionem inter Ciceronem & Atticum, suprà audiuimus. quomodo extantibus inter se conueniat authoribus, videamus: & prius quidem de interitu Coriolani. Liuius: Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum periisse tradunt: alii, alio letho. Apud Fabium longè antiquissimum autorem, vsque ad senectutem vixisse eundem inuenio. Refert certè hanc sæpe eum exacta ætate vsurpasse vocē: multò miserius seni exilium esse. Plin. de Viris illust. omisso bello, tanquam proditorem occisum scribit. Dionys. memorat populum propter Tullii accusationem ita fuisse exasperatum, vt Coriolanum, negata defendendi copia, lapidibus obrutum interfecerit. Subscribit Plutarchus: nisi quòd istud facinus non omnibus placuisse, hoc docet argumento, quod honoricè humato, monumentum magnificum extruxerunt. Ex tot ergo scriptoribus, nemo vnus Ciceroni suffragatur. Cæterùm de obitu Themistoclis, Atticus superius paulò Thucydidis sententiam adduxit, Herodotus οὐδὲν πρὸς ἔπος. Plutarchus & Valerius in hoc consentiunt, quòd hausto tauri mactati sanguine, ante aram conciderit. Quare talis improborum.) Epilogus huius loci. Neque expectemus, dum rogemur.) Isocrates, οὕτω δ' ἂν ἄριστα χρήσῃ τοῖς φίλοις, ἂν μὴ προσμένῃς τὰς παρ' ἐκείνων δεήσεις, ἀλλ' αὐτεπάγγελτος ἐν τοῖς καιροῖς αὐτοῖς βοηθῇς. Seneca: Gratissima sunt, inquit, beneficia parata, facilè occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Optimum est antecedere desiderium cuiusque, proximum sequi: illud melius, occupare antequam rogemur. quia cùm homini probo ad rogandum os cōcurrat, & suffundatur rubor: qui hoc tormentum remiserit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset accepit: & cætera quæ grauissimè in hunc sensum scribit. Hinc Mimus non insulsus, Bis est gratum, quod est opus, vltrò si offeras. Leges ad hæc quæ congessit Erasmus in adagio, Bis dat, qui citò dat, Eaque adhibeatur ad monendum) ἀγαθὴ γὰρ παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου, Homerus Iliad. λ. Ea siquidem amicitiæ symbolum est. Isocrates in Panathenaico. Appositum huius rei exemplum est apud Plautum in Trinummo, vbi Megaronides senex Calliclem amicum ob merita mala, noxia, magna cum grauitate ca-

stigat: & fatetur sanè, immane id quidem facinus esse, sed in ætate vtile & conducibile. Obserua interim illud ἄκαιρος εὔνοια οὐδὲν ἐχθρᾶς διαφέρει. Sapientes habitos.) Hesiodum fortè dißimulanter perstringit qui philosophiam complexus, è philosophorũ senatu non excluditur, Cuius versus ex 2. ἔργων prouerbij loco celebratur. μὴ δὲ πολύξεινον, μηδ' ἄξεινον καλέεσθαι. Aristoteles nono Moralium id concedit in ea amicitia, quæ est πρὸς χρῆσιν, hoc est (vt Cicero loquitur) cuius finis est indigentia & imbecillitas. Crediderim & ipse quidem ex altera eius parte, ea nempe quæ indiget. quemadmodum enim vnus plurium beneficiis vti frui potest, ita vnus erogando non sufficiet. & hoc in ea benignitatis parte, cuius fons largiẽdo exhauritur. Cæterùm operarum benignitas vsqueadeò affluens est, vt diuitiis alicuius scaturiginis instar, quo plus exhauris, hoc plenius exundat. Porrò πρὸς ἡδονὴν paucos sufficere, qui voluptatem expleant, omnium siquidem rerum satietas. Cæterùm τῶν σπουδαίων modum constituit. nam si infinitum extendatur, fieri haud facilè posse, vt cum his gaudeas, cum illis doleas. Diuersum enim affectum (qui tamen vterque amicitiæ proprius est) in eundem simul cadere posse. Nec multiiugas amicitias, sed paria tantùm celebrare πολιτικῶς, salutétenus scilicet, multis se familiariter exhibere etiam non per omnia gratis. Postremò δι' ἀρετὴν non ad multos se extendere, paucorum duntaxat consuetudinem iucundam esse. Scriptura sine omni exceptione docet vt diligas proximum sicut teipsum: cui Ciceronis doctrina magis congruit. Ciceroni subscribit Plutarchus, περὶ πολυφιλίας. Quibus adde prouerbium: Vnus deus, plures amici. Mirabilia quidem.) Quæ Græci παράδοξα vocant, non modò Stoicorum dogmata inopinata, sed etiam apud rhetores inter schemata à quibusdam ponuntur, quoties aliquid præter expectationem dicitur. Argutiis.) quibus plerunque veritas amittitur.

Vnus parturiat pro pluribus.) Prouerbium redolet. velut illud, Vnus vir, nullus vir: & Multæ manus onus leuius reddunt. Sunt enim quædam munia, quorum vices pro aliis nemo subire potest. Ea videlicet quæ naturæ necessitas requirat. de quibus hoc lusimus ænigmate:

Sunt operæ quãs nemo potest persungier vnus
Pro socio, quin has ipse vires subeat.

Solutio.

Esus, & egestus partus, somnusq; suauis,
Ast operam soboli quis dare fortè potest.

Alios autem.) Confutat alterum obiectum: ad quod Aristoteles respondet, hoc esse honestius, illud necessarium magis. Mulierculæ magis.) αὐξήσεων congeries aduersariũ obruit. O præclaram sapientiam.) Exclamatio per ironiam. Solem enim è mundo.) Suprà dixit magis necessarium, quàm aquam & ignem. Comparatione vel analogia potius docet, quantum operæpretij adferat mortalium rebus amicitia. Præsentißimam homini mortẽ intulisti, si cor vitæ fontem læseris. Atqui sol physicis cœli cor appellatur. Nanq; animi imperio, vt inquit Sallustius, corporis seruitio magis vtimur, cui nisi obtemperet, in certam perniciem, eamq́ue extremam, incertum labitur. Sed amabile illud lumen, animus ac mens mundi, adeòque naturæ regimen à sapientibus constituitur. Potentißimus ille virtutum elementaliũ dominus, nisi cum magna illa matre, veluti cum legitima coniuge, certis vicibus congrediatur, incipiet hæc fœtifica prole destitui, ille verò plausibile illud humanæ vitæ patris epitheton amittet. In solis commendationem præter Macrobium multa pariter ac docta congesserunt, Boccatius lib. 4. cap. 3. Cælius Rhodiginus Lectionum antiq. lib. 13. cap. 14. Grynæus quoque (ne multa dicam) vir magnus, mihiq; nunquam sine honoris præfatione compellandus præceptor, ne solis epitheton ingratus gereret, dignum huius præconium fecit in Annotationibus,

Sol: cor cæli dicitur.

quas in Aristotelis de Mundo librum conscripsit. Quæ est enim ista securitas.) Diluit prius dogma ab honesto, hoc ferè modo: Ardua quæ pulchra: amicitia ergo ob id ipsum, quia solicitudine plena, pulchra est. Maiorem, hoc est virtutem curis & solicitudine distrahi, ostendit ἀνθδίσιων sylua. Blanda.) ὁμοιοτέλευτον. Rem, actionémve.) Virtus enim omnis in actione consistit: quarum definitiones si excutias, videbis sine rerum arduarum quæ curam requirunt conatu, nullam inueniri. quid quod φρόνησις, quæ rerum multarũ memoria et vsus complurium negociorum definitur, à cogitando nomen habet? quid fortitudo? quid fortitudinis partes, patientia, magnificentia, fidentia, perseuerantia, nónne omnes in rebus cura plenis versantur? quibus enumerandis nasceretur mihi oratio Iliade perplexior. Si cadit in sapientem dolor.) Cicero in 4. Tusc. quæst. excussu diligenter affectuum definitionibus, Stoicos cũ Peripateticis conciliat: quorum illi ἀπάθειαν statuunt, hi affectibus nimium indulgent. discernit inter affectus turbulentiores, & eos qui animum placidè mouent. atque inter cætera Stoicos quoque sapientem amaturum concedere dicit, & amorem ipsum conatum amicitiæ faciundæ, ex pulchritudinis specie definire. Qui, si quis sit in rerum natura, sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspicione sit sanè. vacat enim omni libidine. Est enim illic de libidine (quæ procul à sapiente abest) oratio. Intelligit autem sapientem ea sapientia præditum, quæ rerum diuinarum & humanarum scientia, cognitióque, quæ causa cuiusque rei sit: ex quo efficitur, vt diuina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. Pecudem & hominẽ.) quæ specie differunt. Sed inter hominem & saxum.) quæ differunt genere. Quamobrem.) Epilogus prioris confutationis. Angor.) ægritudo premens Cicero. Cùm autem) Alterius obiectionis illatione, quia suprà breuiter perstrinxit, non diluit, sed suum statuit: Amicitiæ veræ conciliatricem, non indigentiam, sed virtutis pulchrum esse. Significatio virtutis eluceat.) Virtus enim (inquit Seneca) in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam, vident. Quid enim tam absurdum.) Absurdum comparatione minorum colligit. Vel, vt ita dicam, redamare.) Quint. lib. 8. cap. de Ornatu προεπιπλήσσειν, hoc est veniam captandò præmuniendóque licentiæ occurrere iubet, si quid inusitatius sit dictum. Hæc vox Ciceronis seculo duriuscula, vt apparet, vsu deinceps mollior est facta. Redamare.) Amicitia enim ex amore nascitur, vt Pausanias in conuiuio Platonis docet. Atque rursus in eodem Socrates inductione πρός τι εἶν τὴν φιλίαν ostendit. Nihil enim remuneratione.) Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quòd si ea quæ acceperis vtenda, maiore mensura (si modò possis) iubet reddere Hesiodus, quídnam beneficio prouocati facere debemus? an non imitari agros fertiles, qui multò plus afferunt q̃ acceperunt. Etenim si in eos quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre, quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? Hæc Cicero in Offic. Porrò Seneca dicit, nihil æquè concordiam humani generis dissociare ac distrahere, quàm ingratitudinis vitium. Et Aristoteles inter indignationis causas numerat, si quis beneficia non compensauerit. Non id quidem tam fœnoris respectu, quàm animi. Nihil siquidem acerbius, quàm ab iis negligi, in quos fuimus benefici. Quam ad amicitiam similitudo.) Hinc prouerbia, ὅμοιος ὁμοίῳ φίλος. Item, æqualis æqualem: & alia in hunc sensum ex ordine, in Chiliad. Controuersiam ex Platone suprà fecimus. Nihil est enim appetentius.) Idem Plinius dicit, de materia cõglutinanda. lib, 16. cap. 43. lignum siquidem lapidi non facilè cohærere. Sed eadem bonitas.) à coniugatis. Si bonitas in multitudinem se diffundit, quid prohibet, quin beneuolentia bonorum (qui non omnino pauci sunt) in omnes illos, licet bene multos, se extendat? Item à genere ad formam, hoc ferè modo: Virtus humana hominibus multis se insinuat, cumq; iis communicat. Amicitia autem, quia in virtutibus non postremas obtinet, facere non potest, quin bo-

nos omnes quasi sinu suo bene amplo fouere gestiat. Vbi enim studia nostra.) Hæc superioribus non pugnant, cùm diceret, neque Africanum indigentia sui, ac ne se quidẽ ipsius, sed admiratione virtutis amicitiæ fœdus iniisse. Neq; enim (inquit de Beneficiis Seneca) ideo per se non est expetendum, cui aliquid extrà quoque emolumenti adhæret, ferè enim pulcherrima quæq; multis & aduentitiis comitata sunt dotibus. sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Nõ igitur erunt homines.) Artifices siquidem de artificio rectius censebunt, nec sutor vltra crepidam iudicabit. In quibusdam codicibus legitur Deliciis, sed diuitiis magis quadrat. Est autem argumentum à fine ductum, tale: Finem consequuti, non amplius contendimus: diuites autem ad bonorum amicitias vsque anhelant. Nam & in primo quoque Offic. libro, gratificandi facultatem in opum congerendarum causis numerat. Finis ergo amicitiarum diuitiæ non sunt. Atqui, inquiet quis, sic deliciæ quoque, tanquã non verus amicitiæ finis, minimè firmus, loco moueri posset. Sed Cicero voluptarios iampridem ab amicitiæ disputatione exclusit.

Pròh deum.) Exclamatio indignitati rei conueniens. Vt neque diligat quenquam.) Adeò prorsus μισάνθρωπος. Nulla stabilis.) Est enim iuxta Aristot. ἡ φιλία τῶν βεβαίων, ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τῶν αὐτάρκων. Videtur autem respicere ad illud Ennianũ: Nulla sancta societas, nec fides regni est. Et Mitioni Terentiano longè errare videtur, qui imperium grauius credat esse, aut stabilius, vi quod fit, quàm illud quod amicitia adiungit. Omnia semper suspecta.) Exempla tot sunt, quot tyranni extiterunt. omnium autem potissimùm Dionysius Siculus, qui barbam ne filiabus quidem tondẽdam credere ausus fuit.

Quis enim aut eum diligat.) Lege prouerbia apud Erasm. Oderit dũ metuat. Item, Quot serui, tot hostes. Ad tempus.) Prouerb. 17. Semper diligunt amici, & in aduersitate frater cognoscitur. Cæterùm huius loquendi formulæ exempla Hadrianus congessit. Ceciderint.) in præcipitium inermt. Est autem fortunæ conscensus arduus, fastigium tremulum, descensus præceps. Quod Tarquinium.) Argumentum à pronũciato. testimonio enim sunt ipsæ etiam chriæ, hoc est sententiæ ad aliquem certum autorem se referentes. Quàm verò Tarquinius exul amicis destitutus fuerit, lege apud Halicarnasseum, circa finem quarti. Gratiam referre, paria facere. Quid sit gratiam referre, lege apud Gellium lib. 7. cap. 4. L. Vallã lib. 5. cap. 41. Obserua interim hoc loco, etiam in malam partem accipi. Quanquam miror pro illa superbia.) Tarquinij tyrãnidem exaggerat Brutus pro concione, apud Dionysium.

Non enim solùm ipsa fortuna cæca.) Fortuna in Cebetis tabula cæca pingitur. Cæcam eã esse asserit etiam Aur. August. de Ciuitate dei lib. 4. cap. 18. Vt quid, inquit, colitur, quæ ita cæca est, passim in quoslibet incurrens, vt suos cultores plerunque prætereat, & suis contemptoribus hæreat. Lælius autem, vel sub persona Lælij Cicero, de diis fictitiis sentit, figmentumq́ue poëticum ad suam trahit commoditatem. Poëtæ siquidem Plutum, diuitiarum deum, cæcum fingunt. Is apud Aristophanem conqueritur, visu ab Ioue se multatum esse, quod iniustis ac bonis conuersari statuerit. Chremulo seni interroganti, sic respondet:

ὁ Ζεὺς μὲ ταῦτ᾽ ἔδρασεν ἀνθρώποις φθονῶν,
ἐγὼ γὰρ ὢν μειράκιον ἠπείλησ᾽, ὅτι
ὡς τοὺς δικαίους καὶ σοφοὺς καὶ κοσμίους
μόνους βαδιοίμην, ὁ δέ μ᾽ ἐποίησε τυφλὸν
ἵνα μὴ διαγινώσκοιμι τούτων μηδένα
οὕτως ἐκεῖνος τοῖσι χρηστοῖσι φθονεῖ.

Hinc etiam claudum Lucianus fingit, quoties à Ioue mittitur ad bonos: alatum, quoties à Dite ad prauos. μυθολογίαν si quæras, est ea: Ne boni diuitiarum præsidio vulgò sint admirationi: nec virtutes ob diuitias, sed propter se expetendæ sunt. Obserua obiter τὰ συστοιχά.

Cæcos efficit.) Reddit enim iuxta prouerb. insolentes. *Imperio.)* ἀρχὴ καὶ τὸν ἄνδρα δείκνυσιν. Cuius rei exemplum idem Cic. ad Attic. lib. 13. adducit: Quid tu, inquit, non vides illum Aristotelis discipulum summo ingenio, summa modestia, posteaquã rex appellatus sit, superbum, crudelem, immoderatum fuisse? Quin & hodie iactatur, Honores mutant mores.

Indulgere nouis.) Cùm prouerbium diuersum præcipiat, nempe, Ne nouos parans amicos, veterum obliuiscatur. *Quid autem.)* Absurdum colligit, à comparatione minorũ ad maius. Quia iuxta Plauti prouerbium, Vbi amici, ibi opes. Simili quodam modo Crates quoque apud Plutarchum conqueritur, nullam liberorum rationem haberi. ὦ ἄνθρωποι, ex edito vrbis loco clamare solitus fuit, ποῖ φέρεσθε, οἵ τινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πᾶσαν ποιεῖσθε σπουδήν, τῶν δ' υἱέων οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε. *Vt ita dicam sin pelleɛ̃t.)* προσαπτλῆτα metaphoræ insolentiori.

BALDVINVS. *Hæc igitur prima lex in amicitia sanciatur.)* In vetustioribus codicibus dictio prima, non est, quam superfluam puto, quòd plures leges hic non præscribantur: nisi primam hic ita accipias, vt excellentiam significet, non ordinem. *Tib. Gracchus regnum occupare conatus est.)* quia tangens caput, vt Plutarchus author est, periculum sibi imminere significabat. hoc signum inimici malignè interpretati, quasi regem diadema petere illum, Senatui renunciarunt. *Quid in P. Scipionem Nasicam effecerint, &c.)* In quibusdam exemplaribus Nasicam adscriptum non inuenimus. Potest locus de vtrouis intelligi, vel de Africano, vel de Nasica, de quo videre potes Plutarchũ in vita Gracchorum. *Nã Carbonem quoque, quem modò posuimus, &c.)* In plerisque codicibus scriptum est, Nã Carbonem quoquo modo potuimus. *Videtis in tabella iam antè quanta sit facta labes.)* libro 3. de legib. hac de re agitur copiosius. *Partim fugiendas esse nimias amicitias, &c.)* Hic partim semel tantum ponitur contra grãmaticorum præceptiones, quod annotare visum est.

Non ergo erunt homines diuitiis affluentes audiendi.) scripti codices habent deliciis diffluentes. Videtur autem hoc dictum in Epicureos. *Quid autem stultius quàm vt plurimũ copiis, facultatibus, opibus possint, cætera parare quæ parantur, pecuniam, equos, famulos, vestem, gloriam, vasa, &c.)* In vetustis exemplaribus legitur, Cætera parare quæ parantur pecuniam, equos, famulos, vestem egregiam, vasa, &c.

Constituendi autem sunt qui sint in amicitia fines & quasi termini diligendi: de quibus tres video sententias ferri, quarũ nullam probo: Vnam, vt eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos. Alteram, vt nostra in amicos beneuolentia, illorum erga nos beneuolentiæ pariter æqualiterq; respondeat. Tertiam, vt quanti quisque seipsum facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. Nec enim illa prima vera est, vt quemadmodum in se quisq; sic in amicum sit animatus. Quàm multa enim quæ nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum? precari ab indigno, supplicare: tum acerbius in aliquem inuehi, insectari que vehementius: quę in nostris rebus non satis honestè,

Qui sint in amicitia fines.

in amicorum fiunt honestissimé. Multæ quoq; res sunt in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahiq́ue patiuntur, vt iis amici potius quàm ipsi fruantur. Altera sententia est quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis exiguè & exiliter ad calculos vocare amicitiam, vt par sit ratio acceptorum & datorum. Ditior mihi & affluentior videtur esse vera amicitia, nec obseruare restrictè, ne plus reddat quàm acceperit. Neque enim verendum est ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitia congeratur. Tertius verò ille finis deterrimus, vt quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. Sæpe enim in quibusdam aut animus abiectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed potius eniti & efficere vt amici iacentem animum excitet, inducátque in spem cogitationemq́ue meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiæ, constituendus est, si prius quod maximè reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat vllam vocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri, quàm eius qui dixisset ita amare oportere, vt aliquando esset osurus. nec verò se adduci posse, vt hoc, quemadmodum putaretur, à Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset vnus è septem, sed impuri cuiusdam & ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocantis esse sententiam. Quonā enim modo quisquam amicus eius esse poterit, cui se putabit inimicum esse posse? Quinetiam necesse erit cupere & optare vt quam sæpissimè peccet amicus, quo plures det sibi tanquam ansas ad reprehendendum. Rursum autem rectè factis commodisq́ue amicorum necesse erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, vt eam diligentiā adhiberemus in amicitiis comparandis, vt nequando amare inciperemus eum quem aliquando odisse possemus. Quinetiam si minus felices in deligendo fuissemus, ferendum id Scipio potius, quàm inimicitiarum tempus cogitandum putabat.

Ad calculos vocare.

Ansa.

refutatio .2. sententiæ

refutatio .3. sententiæ

vera sententia

dare ansas

ERASMVS. Quàm multa enim.) Quanto sanctius hic, quàm Theologi quidã, qui docent ordinem charitatis. Edixero.) Videtur vsurpasse pro dixero.
BETVLEIVS. Ad calculos voc.) rationẽ inire, & æstimare. Translatum à ratiocinantibus. Vide prouerbium, Calculum reducere. Acceptorum & datorum.) Continuata metaphora allegoriam facit. Plin lib. 2. cap. 7. Huic omnia expensa, huic omnia ferũtur accepta, & in tota ratione mortalium sola vtranque paginam facit. Cicero pro Roscio Comœdo: Si tabulas C. Fannius accepti & expensi profert, suas in suam rem suo arbitratu scriptas, &c. Codicilli rationales, quos vulgus registra, Cic. ἐφημερίδας vocat, hoc est expensi & accepti tabulas, duas paginas habebant, quarum prior accepti erat, posterior expensi. Hinc acceptum acceptúue ferre, vel referre, Græcis προσδηλον ἔχειν, est scribere se pecuniam accepisse. Et expensum ferre, est scribere se pecuniam dedisse. Hinc iurecõsultorum Acceptilatio, hoc est accepti per mutuam interrogationem confessio. Quoniam verò nihil dicitur, quin dictũ sit prius, hoc omne suis autoribus acceptum referam? Gellio nempe, Asconio, Vallæ, Beroaldo, Erasmo, Budæo, Alciato, Ferrario, Syluio. Ne plus reddat quàm acceperit) In 1 Offic. tertium membrum secundo præmittit. De beneuolentia, inquit, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, vt ei plurimùm tribuamus, à quo plurimum diligimur, quàm sibi sit similis, videris tu. Deinde subiungit ea quæ huic loco non parum luminis adferunt: Sin erunt (ait) merita vt nõ ineunda, sed referenda sit gratia, maior quædam cura est. Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quòd si ea quæ acceperis vtenda, maiore mensura (si modò possis) iubet reddere Hesiodus, quidnam beneficio prouocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multò plus afferunt quàm acceperunt, &c. Lælius ergo more suo græca studia dissimulans, ad illud Hesiodium alludit. Quod vt facilius credas, sequentia fidem facient, cum metaphoræ insistens ait: Neque enim verendum est, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, &c. Verba Hesiodi sunt, τ' ἐγγυῶν αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώϊον αἴκε δύνῃ. Ita amare.) Arist. Rhet. 3. κατὰ τὴν Βίαντος ὑποθήκην καὶ φιλοῦσιν ὡς μισήσοντες, καὶ μισοῦσιν ὡς φιλήσοντες. Biante.) Prieneo philosopho, cuius vitam scribit Laërt. lib. 1. Et vnus è septem.) Is enim tripoda aureum ab Atheniensibus piscatoribus inuentum, ad se tanquam sapientem delatum repudians, ad Apollinem deferri iussit. Impuri.) Impurum pro improbo dici, apud Terentium docet Donatus. Valerius libro septimo, cap. 3 contra Scipionem contendit hoc præceptũ, licet prima specie nimis fortassis callidum videatur, inimicumque simplicitati, qua præcipuè familiaritas gaudeat: tamen si altioribus animus cogitatio demissa fuerit, perquàm vtile repertum iri. Sed ex cogitationis suæ profunditate nihil profert, quod virtutem stabile illud amicitiæ fundamentum mouere possit. Certè Ciceroni tutum non fuit, vel fratri fidere Quando vero magno autorum consensu Bianti tribuitur (quoniam hæresis perniciosa non est) tantisper credemus Biantis esse, dum Scipio certum alium autorem allegauerit. Volater. Septem sapientum sententias ex Demetrio Phalereo enumerans, huius nec in Biante, neque in aliis meminit. Gellius paulò pòst Chiloni tribuit. Cæterùm quæ ad prouerbium attinent, lege apud Erasmũ. Atque rursus in prouerb. Ne quid nimis. Quónam enim modo.) A contrariis. Diuersæ enim qualitates in eodem subiecto simul esse nequeunt. Ansas.) λαβὰς αὖ παρέχει, id est occasionem, est autem ansa, qua quippiam prehenditur, & tenetur. Vide prouerbium apud Eras. Commodisq.) hos affectus suprà in sapientem cadere posse, ex afflictis amicorum rebus docuit. Corruet ergo hoc quoque argumentum, contrariorum machinis labefactatũ. Inuidere.) Non mirum tibi hoc sit, πολλοὶ γὰρ ἀτυχοῦσι τοῖς φίλοις συναχθόντες, καλῶς δὲ πράττουσι φθονοῦσι. Isocrates.

BALDVINVS. *Ita amare oportere, vt aliquando esset osurus.)* Apud Diog. Laertium id tributur Bianti.

Quousque amicitia producẽda.

His ergo finibus vtendum arbitror, vt cùm emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, & voluntatum sine vlla exceptione cõmunitas, vt etiam si qua fortuna acciderit vt minus iustæ amicorum voluntates adiuuandæ sint, in quibus eorum aut de capite agatur, aut fama, declinandum de via sit, modò ne summa turpitudo sequatur. Est enim quatenus amicitiæ dari venia possit. Nec verò negligenda est fama: nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet beneuolentiam ciuium: quam blanditiis & assentationibus colligere, turpe est. Virtus, quam sequitur charitas, minimè repudianda est. Sed sæpe (redeo enim ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) quærebatur, quòd in omnibus rebus homines diligentiores essent, vt capras & oues quot quisque haberet, dicere posset: amicos quot haberet, dicere non posset: & in illis quidem parandis curam adhibere, in amicis eligendis negligentes esse: nec habere quasi signa quædã & notas quibus eos qui ad amicitiam essent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi & stabiles & constantes eligendi: cuius generis est magna penuria, & iudicare difficile sanè, nisi expertum. Experiendum autem est in ipsa amicitia. Ita præcurrit amicitia iudicium, tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis, sustinere vt cursum, sic impetum beneuolentiæ, quò vtamur quasi aquis tẽtatis, sic amicitiis, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parua pecunia perspiciuntur, quàm sint leues: quidam autem quos parua mouere non potuit, cognoscũtur in magna. Si verò erunt aliqui reperti qui pecuniam præferre amicitiæ sordidum existiment: vbi eos inueniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes, amicitiæ nõ anteponant: vt cùm ex altera parte præposita hæc sint, ex altera vis amicitiæ, non multò illa malint? Imbecilla enim natura est ad contemnendam potentiam: quam etiam si neglecta amicitia consecuti sunt, excusatum iri se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque; veræ amicitiæ difficillimè reperiuntur in iis qui in honoribus Reque publica ver-

Difficile est amicum iudicare.

ſantur. Vbi enim iſtum inuenias, qui honorem amici antepo-nat ſuo? Quid, hæc vt omittam, quàm graues, quàm diffi-ciles pleriſque videntur calamitatum ſocietates? ad quas non eſt facilè inuentus qui deſcendat: quanquam Ennius rectè,

Amicus certus in re incerta cernitur.

Tamen hæc duo leuitatis & infirmitatis pleroſque conuincũt, cùm aut in bonis rebus contemnunt, aut in malis deſerũt. Qui igitur vtraque in re grauem, conſtantem, ſtabilem ſe in amicitia præſtiterit, hunc ex maximè rarò hominum genere iudicare debemus, & penè diuino. Firmamentum autem ſtabilitatis cõ-ſtantiæq́ue eſt eius quam in amicitia quærimus, fides. Nihil e-nim ſtabile eſt, quod infidum eſt. Simplicem prætereà, & com munem, & conſentientem, & qui rebus iiſdem moueatur, eligi par eſt, quæ omnia pertinent ad fidelitatem. Neq; enim fidum poteſt eſſe multiplex ingenium & tortuoſum. Neque verò qui non iiſdem rebus mouetur, & natura conſentit, fidus aut ſtabi-lis poteſt eſſe. Addendum eodem eſt, vt ne criminibus aut inſe rendis delectetur, aut credat oblatis: quæ omnia pertinent ad eam quam iamdudum tracto conſtantiam. Ita fit verum illud, quod initio dixi, amicitiam niſi inter bonos eſſe non poſſe.

Fides ſtabilis amicitiæ fundamentum.

E R A S M V S. *Eſt enim quatenus.) Græco tropo eſt vſus, eſt vbi, pro alicubi: eſt quatenus pro aliquouſque: eſt quando pro aliquãdo: eſt vt vir viro præſtet, aliquo modo vir viro præſtat. Mediocre telum.) Telum nouè dixit inſtrumentum. Nam telò aſſequimur quod ferimus. Quaſi aquis tempeſtatis.) Aequè mendoſe, ni fallor, in aliis ſcriptũ habe-batur, equis temperatis. & in quibuſdam, aquis temperatis. Legendum arbitror, equis tenta-tis. Nam modicè tentamus equos priuſquam laxemus illis frænos ad curſum. ita non ſtatim amico recenti per omnia fidendum. In vetuſtioribus exemplaribus habebatur aquis, nõ equis, & hæc lectio magis etiam arridet mihi: quandoquidem curſus non minus nauium dicitur, quàm equorum, & nautæ demiſſa bolide tentant profunditatem aquarum priuſquam paſ-ſis velis ſe credant arbitrio ventorum. Periclitatis moribus.) Periclitatis pro expertis, & experimento probatis, dixit paßiue. In bonis rebus.) Nouè bonas res dixit ſecundas, malas aduerſas.*

B E R N A R D I N V S. *His igitur finibus.) Inſeram hoc loco tertium Auli Gellij ex Noctib. Atticis cap. libri primi, quo ex Chilonis & Theophraſti ſententia ſuper hoc loco diſ-ſerit. Chilo, inquit, præſtabilis homo ſapientiæ, quónam vſque debuerit contra legem, contrá-que ius pro amico progredi dubitauit, eáque res in fine quoque vitæ ipſo animum eius anxit. Et alij deinceps multi philoſophiæ ſectatores, vt in libru eorum ſcriptum eſt, ſatis, inquit, ſcitè ſatisq́ue ſolicitè quæſierunt, vt uerbis quæ ſcripta ſunt, ipſis vtar, εἰ δεῖ βοηθᾶν τῷ φίλῳ παρὰ τὸ δίκαιον, καὶ μέχρι πόσε, καὶ ποῖα. Ea verba ſignificant, quæſiſſe eos, an contra ius, con*

periclis laus

trave morem faciẽdum pro amico sit, & in qualibus, & in quibus causis, & quẽnam adusque modum. Super hac quæstione tum ab alijs, sicuti dixi, multis, tum vel diligentißimè à Theophrasto disputatur, viro in Philosophia Peripatetica modestißimo, doctißimoque. Eáq; disputatio scripta est, si rectè meminimus, in libro eius de Amicitia primo. eum librum M. Cicero videtur legisse, cùm ipse quoque librum de Amicitia componeret, & cætera quidẽ quæ sumenda à Theophrasto existimauit, vt ingenium facundiaque eius fuit, sumpsit & transposuit commodißimè, aptißiméque. Hunc autem locum, de quo satis esse quæsitum dixi, omniũ rerum aliarum difficillimum, strictim atque cursim transgressus est. Neque ea quæ à Theophrasto pensiculatè atq; enucleatè scripta sunt, exequutus est, sed anxietate illa & quasi morositate disputationis prætermissa, genus ipsum rei tantum paucis verbis notauit. Ea verba Ciceronis si recensere quis vellet, apposui. His igitur finibus vtendum esse arbitror, vt cùm emendati mores amicorum sunt, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, volũtatum, sine vlla exceptione communitas, vt etiam, si qua fortuna acciderit, vt minus iustæ voluntates amicorum adiuuandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, declinandum sit de via, modò ne summa turpitudo sequatur. Est enim quatenus amicitiæ venia dari poßit, cùm agetur, inquit, aut caput amici, aut fama, declinandum est de via, vt etiam nonnunquam voluntatem illius adiuuemus. Sed cuiusmodi declinatio ista esse debeat, qualisque ad adiuuandum digreßio, & in quanta voluntatis amici iniquitate, non dicit. Quid autem refert scire me in huiusmodi periculis amicorum, si non magna me turpitudo sequutura est, de via recta esse declinandum? nisi id quoque me docuerit, quàm putet magnam turpitudinem? & cùm decessero de via, quousque digredi debeam? Est enim, inquit, quatenus dari amicitiæ venia poßit. Hoc imò ipsum est, quod maximè discendum est, quodque ab iis qui doceant, minimè dicitur, quatenus, quaque fundari amicitiæ venia debeat. Chilo ille sapiens, de quo paulò antè dixi, conseruandi amici causa de via declinauit. Sed video quousq; progressus est. falsum enim pro amici salute consilium dedit Id ipsum tamen in fine quoq; vitæ an iure poßit reprehendi, culparique, dubitauit. Contra patriam, inquit Cicero, arma pro amico sumenda non sunt. Hoc profecto nemo ignorat, & prius quàm Theognis, vt Lucilius ait, nasceretur, sed id quæro, id desidero, cùm pro amico contra ius, & contra quàm licet, salua tamen libertate atque pace faciendum est, & cùm de via (sicut ipse ait) declinandum est, quid, & quantum, & in quali causa, & quónam vsque id fieri debuit, Pericles ille Atheniensis egregius vir ingenio, bonisque omnibus disciplinis ornatus, in vna quidem specie, sed planius tamen quid existimaret professus est. Nam cùm amicus eum rogaret, vt pro re causaque eius falsum deieraret, his ad eum verbis vsus est, δεῖ μ' ἔφη συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι βωμῶν. Theophrastus in eo quem dixi libro inquisitius super hac re ipsa, & exactius preßiusque quàm Cicero disseruit. Sed his quoque in docendo, non de vnoquoque facto singulatim æstimat, neq; certis exemplorum documentis, sed generibus rerum summatim vniuersimque vtitur, ad hunc ferè modum: Parua, inquit, & tenuis vel turpitudo, vel infamia subeunda est, si ea magna vtilitas amico quæri potest. Rependitur quippe, & compensatur leue damnum delibatæ honestatis, maiore alia, praeoreque in adiuuando amico honestate. Minimaque illa labes, & quasi lacuna famæ imminentis, partarum amico vtilitatum ratione solidatur. Neque nominibus, inquit, moueri nos oportet, quòd paria genere ipso non sunt, honestas meæ famæ, & rei amici vtilitas. Ponderibus hæc enim potestatibusque præsentibus, nõ vocabulorum appellationibus, neque dignitatibus generum diiudicanda sunt. Nam cùm in rebus aut paribus, aut non longè secus, vtilitas amici & honestas nostra consistit, honestas proculdubio præponderat. Cùm verò amici vtilitas nimio est amplior, honestatis autem nostræ in re nõ graui leuis iactura est,

tunc quod vtilis amico est, id primum illo quod honestum nobis est, fit plenius: Sicuti magnum pondus æris, parua lamina auri fit preciosius. Verba adeò ipsa Theophrasti super ea re adscripsi. οὐκ οἶδ᾽ ἅπαν τοῦτο τῷ γένει τιμιώτερον ἤδη, καὶ ὁπωσοῦν ἂν ᾖ μέγεθος τούτου πρὸς τὸ τηλίκον θατέρου συγκρινόμενον αἱρετὸν ἔσται. λέγω δ᾽ οἷον, εἰ καὶ χρύσιον τιμιώτερον χαλκοῦ, καὶ τηλικοῦτον τοῦ χρυσίου πρὸς τὸ τηλικοῦτον χαλκοῦ μέγεθος ἀντιπαραβαλλόμενον πλέον δόξει, ἀλλὰ ποιήσει τινὰ ῥοπὴν καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος. Phauorinus quoque philosophus huiuscemodi indulgentiam gratiæ, tempestiuius, laxato paulum, permissoque subtili iustitiæ examine, his verbis definiuit, ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῦτ᾽ ἔστιν ὕφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι. Pòst deinde idem Theophrastus, ad hanc fermè sententiam disseruit. Has tamen, inquit, & paruitates rerum & magnitudines, atque has omneis officiorum æstimationes, alia nonnunquam momenta extrinsecus, atque alia, quasi appendices personarum, & causarum, & temporum, & circunstantiæ ipsius necessitates, quas includere in præcepta difficile est, moderantur & regunt, & quasi gubernant, & nunc ratas efficiunt, nunc irritas. Hæc talia, quæ Theophrastus satis cautè & solicitè, & religiosè causa differendi magis, disputandique diligentia, quàm decernendi sententia atque fiducia disseruit: profectò causas scientiæ corporum varietates, dissertationumque & differẽtiarum ignorantes, directũ atque perpetuum distinctumque in rebus singulis præceptũ, quod ego in prima tractatus istius parte desiderare dixeram, non capiunt. Eius autem Chilonis, à quo disputatiunculæ huius initium fecimus, cùm alia quædam sunt monita vtilia atque prudentia, tum id maximè exploratæ vtilitatis est, quod duas ferocissimas affectiones amoris atque odij intra modum tantum coërcuit: Hac, inquit, fini ames, tanquam fortè fortuna osurus. hac itidem tenus oderis, tanquam fortasse pòst amaturus. Super hoc eodem Chilone Plutarchus philosophus in libro περὶ ψυχῆς his verbis scripsit: Χείλων ὁ παλαιὸς ἀκούσας τινὸς λέγοντος, μηδένα ἔχειν ἐχθρὸν, ἠρώτησεν εἰ καὶ μηδένα φίλον ἔχει, νομίζων ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖν, καὶ συνεπάγεσθαι φιλίαις καὶ ἀπεχθείας. Hactenus Gellius. Consule ad hæc Eras. in proueb. μέχρι τοῦ βωμοῦ φίλος εἰμί. Sunt quædam huius loci apud eundem Plutarchum de discrimine adulatoris & amici, & apud Erasmum in Chiliadibus. Consiliorum & voluntatum.) Ouid. lib. 3. Trist. Eleg. 6.

Fœdus amicitiæ non vis charissime nostræ,
Nec si fortè velis, dissimulare potes.
Donec enim licuit, nec te mihi charior alter,
Nec tibi me tota iunctior vrbe fuit.
Isque erat vsque adeò populo testatus, vt esset
Penè magis quàm tu, quámq; ego, notus amor.
Quiq; est in charis animi tibi candor amicis,
Cognitus est illi, quem colis ipse, viro.
Nil ita celabas vt non ego conscius essem,
Pectoribusque dabas multa tegenda meis.
Cuique ego narrabam secreti quicquid habebam,
Excepto quod me perdidit, vnus eras.
Id quoque si scisses, saluo fruerere sodali,
Consilioque forem sospes amice tuo.

Voluntatem sine vlla exceptione communitas.) Andreas Alciatus lib. de Verb. signif. ait ab vsu prouerbiorum non dissidere, cum omni exceptione maiorem dicimus integerrimæ fidei hominem. Sic ego hoc loco voluntatum sine vlla exceptione communitatem, non sine prouerbiali virtute summum de rebus bonis æquisque consensum à Lælio dici indico. metaphora

à iureconsultorum exceptione sumpta, quam quidem exceptionem Vlp.l.2.ff.de exceptionib. dictam ait, quasi quandam exclusionem, quæ interponi actioni cuiusque rei soleat ad excludendum id quod in intentionem condemnationémve deductum est. Nisi malis ab actionibus empti ductam, quando nominatim aliquid cauetur. Nec fortè alienum fuerit exponere, sine vlla exceptione, id est, sine vllo dolo. Siquidem excipere inter cætera, dolo quoque circunuenire significat. Tranq Quorum domini in inuidiam venerant, quasi exceptos supprimerem, id est dolo circunuentos. Sine vlla.) Ergo exclusa est amicitia, ἢ μέχρι προσηγορίας, vt Theognis vocat: hoc est salutétenus, vbi arcani nihil concreditur. De capite aut fama agatur.) Caput salutem, συνεκδοχικῶς significat: fama nominis æstimationẽ. Cic. Papyrio: Priuatas causas, & eas tenues agimus subtilius, capitis aut famæ scilicet ornatius. Nec mediocre telum.) Vide prouerbium, Ingens telum necessitas. Beneuolentiam ciuium.) Cic. Offic. 2. docet multitudinis beneuolentiam maximè conciliari beneficiis. Secundo loco, etiam si res fortè non suppetat, eam benefica voluntate moueri. Tertio, quia honestum per se plausibile est, ipsa fama & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, fidei, omniumq́ue earum virtutum quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Item eodem libro, docet caput esse popularis gratiæ, si absit auaritiæ suspicio. Blanditiis & assent.) quibus tribuni ferè & populares populi auram captabant. Quàm blanditiis) Extat Plutarchi libellus de Adulatoris & amici discrimine, quo amicitiam nõ ita blanditiis spoliat, vt ij prorsus assentatores sint, quorum consuetudo iucũdior blandiorq́ue sit. De quo inferius suo loco. Ad Scipionem) pro apud, vel corám. Ad Ser. Sulp. Quod ad te delatum diceret sese contra dignitatem tuam. exempla sunt apud Linacrum lib. 1. Quærebatur.) Probè ergo cui studiũ erat, quotidie amicum sibi amicum conciliare. Et Bias qui ob hoc ipsum inter inimicos quàm amicos pronunciare maluit, quòd hîc alterutrum amittere, illic lucrari necesse esset. Respexisse autem Cicero videtur ad illud Xenophontis (quem illi familiarem fuisse constat) quod ex Socratis sententia lib. 2. scribit. Bessarionis translationem subiungam: Quondam verò audiui eum & de amicis ea disputantem, è quibus mihi videbatur, quàm maximam quisque vtilitatem ad amicorum vsum ac comparationem habere. à multis enim aiebat audire, omnium possessionũ præstantissimam esse, verum ac bonum amicum: videre verò se quàm plurimos quiduis potius sectari, quàm studium comparandorum amicorum. Etenim domus, agros, & seruos, & vasa quædam diligenter eos procurare, vt habeant videre dicebat, & adhuc conseruare conari quæ habent: amicum verò, quod maximum bonum esse dicunt, nec vt acquirant, nec vt sibi conseruent curare. Porrò ægritudine laborantibus amicis & seruis, deprehendere quosdam aiebat, pro seruis quidem & medicis pecuniam soluere, alia quoque pro sanitate illorũ diligenter separare, amicos verò negligere. Mortuis autem vtrisque, propter seruos quidem dolere, & damnum putare, propter amicos verò minimé. Et aliarum quidem possessionum nihil sine cura dimittere, amicos verò indigentes despicere. Et ad hæc, inquit, nonnullos vidisse aliarum possessionum suarum, quantumuis multæ sint, totam multitudinem scire: amicos verò, etiam si pauci sunt, quótnam, qualésve sint, ignorare. tantam habent amicorũ curam. Atqui, quare bonus amicus comparatus non multò melior apparet? quis nanque equus, quódve par iumentorum tam vtile est, quàm bonus amicus? aut quis seruus ita affectus & constans? aut quæ possessio alia tam vtilis erit? Verus nanque amicus seipsum paratum exhibet ad omnem amicorum inopiam subleuandam, siue in rebus priuatis, siue publicis. ac si quenquam oportuerit afficere beneficiis, suam operam accommodat: si quis metus conturbat, simul adiuuat. illic quidem non parcendo sumptibus: hîc verò rem opere properans, partim persuadendo, partim cogendo. Item secunda fortuna vtentibus multam lætitiam cõfert, calamitatibus

vero grauatos subleuat. Quæcunque verò aut manus cuilibet suppeditant, aut oculi præuident, aut aures præaudiunt, aut pedes perficiunt: horum omnium nullo beneficus amicus posterior est. Nonnunquam enim quæcunque quisque pro seipso non faceret, aut non videret, aut non auscultaret, hæc vtique amicus pro amico perfecerit. sed tamen nonnulli arborum quidem curam habent, fructuum causa: fertilißimum vero agrum, qui amicus appellatur, socorditer ac remisse colunt. Alias verò alium eius audiui sermonem, qui hortabatur audientes, examinare seipsos quanti existimandus esset amicus. Cùm enim quendam vidisset nullam curam habere amici paupertate oppreßi, interrogauit Antisthenem coram illo negligēte & aliis multis. Num ô Antisthenes, ait, sunt quædam amicorum existimationes, sicuti & seruorū sunt. seruorum enim alius duabus minis existimatur dignus, alius verò nec media mina, alius verò etiam quinque, & alius decem. Nicias verò filius Nicerati dicitur non vno talēto emisse, qui argentariis suis præesset. Consideremus itaque, inquit, vtrum sicut eorum, sic etiam amicorum existimationes sint? Ita mehercle sunt, Antisthenes ait: ego nanque velim profectò hunc mihi amicum esse potius, quàm duas minas: hunc verò nec mediæ minæ anteponerem, & alium quidem citius quàm decem minas eligerem, alium verò præ omnibus pecuniis atque laboribus anteponerem mihi esse amicum. Experiundum autem in ipsa amicitia.) Theophrastus apud Plutarchum περὶ φιλαδελφίας dicit, τὸ φιλοῦντας δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίνοντα φιλεῖν. Cæterùm de probando amico, Plutarchus de discrimine adulatoris & amici, censet in hunc modum: Verùm haud oportebit illius temporis experimētum expectare, tum quidem inutile, vel potius noxium, neque periculo vacans. Graue siquidem est, in eo demum articulo sentire, qui non sint amici quo amicis est opus, quum non liceat iam incertum & insyncerum amicum cum certo synceroque permutare Quin magis vt nummum, ita amicum habere conuenit, nempe probatum antequam eo sit opus, non vsu ipso deprehensum. Neque enim oportet intelligere, posteaquam malum acceptum est, sed ne quid accipiamus mali, experimentum adulatoris capiendum est, & animaduersio. Alioqui idem nobis accidet, quod solet his qui letale venenum non aliter sentiunt, nisi quum prægustarunt suo exitio indicantes. Isocrates porrò in Parænetico aliquot probandæ amicitiæ regulas præscribit obseruatu haudquaquam indignas. μήτε, inquit, μετὰ βλάβης πειρῶ τῶν φίλων, μήτε ἄπειρος εἶν τῶν ἑταίρων θέλε. τοῦτο δὲ ποιήσεις ἂν μὴ δεόμενος, τὸ δεῖσθαι προσποιῇ περὶ τῶν ῥητῶν ὡς ἀπορρήτων ἀνακοίνου. μὴ τυχὼν μὲν γὰρ οὐδὲν βλαβήσῃ, τυχὼν δὲ μᾶλλον τὸν τρόπον αὐτῶν ἐπιστήσῃ. Atque rursus aliud ibidem: μηδένα φίλον ποιοῦ, πρὶν ἂν ἐξετάσῃς πῶς κέχρηται τοῖς πρότερον φίλοις. ἔλπιζε γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ σὲ γενέσθαι τοιοῦτον, οἷος καὶ περὶ ἐκείνους γέγονε. Hanc ipsam regulam Socrates apud Xenophontem quoque tradit. Est igitur prudentis sustinere cursum.) Mediolanensis editio legit: Est igitur prudentis sustinere, vt currum, sic impetum beneuolentiæ, qua vtamur quasi equis temperatis. Quòd si Erasmus legisset currum pro cursu, temperatos fortaßis equos non repudiasset, memor videlicet Socraticæ comparationis, quā ipse suo militi Christiano inseruit, de affectibus nempe bonis & malis, quos equis tēperatis calcitrantibusque confert, quibus rationem aurigam præficit. Sed sua cuique sententia per nos maneat libera. Cæterùm amicos non temere parandos, quos verò paraueris, non reiiciēdos, admonet Solonis apophthegma, quod ex Apollodoro Diogenes refert, φίλους μὴ ταχὺ κτῶ, οὓς δ' ἂν κτήσῃ μὴ ἀποδοκίμαζε. Leues.) Huius oppositum est graues, qui nō facilè, aut ad quemuis impetum ab animi instituto mouentur. manet enim in metaphora, dum dicit quosdam parua pecunia moueri non potuisse. Sordidum.) Theophrastus in Characteribus μικρολόγους id genus homines appellat. Imbecilla enim humana natura ad contemnendam potentiam.) Antithesi mira inest gratia, & energiæ plurimùm. Itaque veræ amicitiæ.) Potentum consuetu-

dines fugiendas esse, Ouidius suo exemplo amicum hortatur libro Tristium tertio, Elegia quarta,

O mihi chare quidem semper, sed tempore duro
Cognite, res postquam procubuere meæ.
Vsibus edocto si quicquam credis amico,
Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Viue tibi, quantumque potest prælustria vita,
Sæuum prælustre fulmen ab arce venit.
Nam quanquam soli possunt prodesse potentes,
Non prosunt, potius plurimum obesse solent.

Et Horatius libro Epist. primo, ad Lollium:

Dulcis inexpertis cultura potentis amici,
Expertus metuet. tu dum tua nauis in alto est,
Hoc age, ne mutata retrorsum te ferat aura.
Oderunt hilarem tristes, tristemque iocosi,
Sedatum celeres, agilem gnauumque remissi.

Qui honorem.) δοκεῖ γὰρ ἐνίοις μάλιστα ἕκαστος αὐτὸς αὑτῷ φίλος εἶν, & reliqua quæ Arist. in 7. Moralium Eudemiorum περὶ τῆς φιλαυτίας scribit. Extant in hanc sententiam παροιμίαι, Tunica pallio propior, item, Genu sura propius, item, Omnes sibi melius esse malunt quàm alteri, item φίλαυτοι sed est rursus diuersa, Si te nimium amas, multi te oderint. Vt omittam.) Occupatio. Amicus certus in re incerta cernitur.) Incertum pro dubio posuit, affectans ἐναντίωσιν & προσονομασίαν quibus schematibus impendio delectatus est, atque adeò non ipse solùm, sed omnis ætas, vsque ad M. Tullium. Hæc Erasmus. Sunt & aliæ in hunc sensum parœmiæ, veluti illa εὐτυχία πολύφιλος. item, τῶν εὐτυχούντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς. item, πρὸς τὸν εὖ πράττοντα τοῖχον ἕπεσθαι. item, μή μοι τότ' ἔλθῃς ὅταν πράττω καλῶς. item, nauigare cum felicibus. item illud Arist. χρόνου δεῖ κρῖναι τὸν φίλον. item, ollæ amicitia. item, ἀνδρὸς κακῶς πράττοντος ἐκποδὼν φίλοι. item, plures adorant solem orientem, quàm occidentem: de quibus omnibus videndus Erasmus. Quandoquidem has commentatiunculas in puerorum maximè vsum congessi, quibus locorum communium collectionem non in postrema studiorum parte pono, nolo quis vitio mihi vertat, si illis hac licet superstitiosa opera veluti præmansum præbeam. Ouid. lib. Trist, 1. laudat amicum, qui rebus in aduersis constans permanserit, atque rursus elegia 8. conqueritur, quòd vulgus fortunam sequatur.

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.
Aspicis vt veniant ad candida tecta columbæ,
Accipiat nullas sordida turris aues?
Horrea formicæ tendunt ad inania nunquam,
Nullus ad amissas ibit amicus opes.
Vtque comes radios per solis euntibus vmbra est:
Cùm latet hic pressus nubibus, illa fugit.
Mobile sic sequitur fortunæ lumina vulgus:
Quæ simul inducta nube teguntur, abit.

Idem de Ponto lib. 2. Elegia tertia.

Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
Prostat, & in quæstu pro meretrice sedet.

Quò magis admiror, non vt torrentibus vndis
Communis vitij te quoque labe trahi.
Diligitur nemo nisi cui fortuna secunda est:
Quæ simul intonuit, proxima quæque fugat.
En ego non paucis quondam munitus amicis
Dum flauit velis aura secunda meis,
Vt fera nimboso tumuerunt æquora vento,
In medijs lacera naue relinquor aquis.

Eodem lib. Eleg. 6. cum Græcino, quod exulem se deseruerit, expostulat.

Turpe erit in miseris veteri tibi rebus amico
Auxilium nulla parte tulisse tuum.
Turpe referre pedem, nec passu stare tenaci.
Turpe laborantem deseruisse ratem.
Turpe sequi casum, & fortunæ cedere amicum:
Et, nisi sit felix, esse negare suum.

Et apud Lucanum libro octauo,

Nulla fides vnquam miseros elegit amicos.

Pind. in Nem. 1. Od. παῦροι ἐν πόνῳ πιστοὶ βροτῶν. Et Decius Capuanus apud Sillium Ital. libro vndecimo,

Is locus officio, cùm cessant prospera, cumq;
Dura ad opem fortuna vocat. Nam læta fouere
Haudquaquam magni est animi decus.

Hactenus poëtæ: philosophos accipe. Isocrates in Parænesi, δοκίμαζε τοὺς φίλους ἐκ τε τῆς περὶ τὸν βίον ἀτυχίας, καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις κοινωνίας. τὸ μὲν γὰρ χρυσίον ἐν τῷ πυρὶ δοκιμάζομεν, τοὺς δὲ φίλους ἐν ταῖς ἀτυχίαις διαγινώσκομεν. *Arist in 7. Moral. Eud.* ἔτι δοκεῖ τοῖς μὲν ῥᾴδιον τὸ κτήσασθαι φίλον, τοῖς δὲ σπανιώτατον γνῶναι, καὶ οὐκ ἐνδέχεσθαι ἄνευ ἀτυχίας. τοῖς γὰρ εὖ πράττουσι βούλονται πάντες δοκεῖν φίλοι εἶναι. οἱ δὲ τοῖς συνδιαμένουσιν ἐν ταῖς ἀτυχίαις ἀξιοῦσι πιστεύειν. *& rursum:* χρόνος λέγεται δεικνύναι τὸν φιλούμενον, καὶ αἱ ἀτυχίαι μᾶλλον τῶν εὐτυχιῶν. *& multa ibidē in hanc sententiam, quæ quia textus est mutilus, inserere nolui.* *Firmamentum autem stabilitatis fides.)* οὐ γάρ ἐστιν ἄνευ πίστεως φιλία βέβαιος. *Arist. & rursum,* ἄπιστος ὁ φαῦλος καὶ κακοήθης. *Nec mirum in amicitia tantum momenti habere fidem, cùm etiam in hoste probetur, de quo in Offic. lib. 1. vbi fidem etiam iustitiæ fundamentum posuit. Quo item loco fidem definit dictorum factorumque constantiam: & quia fiat quod dictum est, fidem appellatam. Apud Dionem de non temere credendo, eius rei insigne exemplum est de Lacone quodam, cuius amicitiam cùm complures peterēt, omnēq; offerrent fidem, hanc vnam ad amicitiæ firmitatem sufficere respondit. Hac enim vigente, ne si maximè quidē velint officere, posse, cætera omnia fraudi exposita. Verba ipsius subiungā,* ὁ Λάκων ἐν ὁμιλίαις τινῶν συντιθεμένων αὐτῷ, καὶ ἀξιούντων αὐτὸν λαμβάνειν, ἣν ἂν προαιρῆται πίστιν ὑπὲρ τῆς φιλίας, μίαν ἔφη πίστιν εἶναι τὸ ἐὰν ἐθέλωσιν ἀδικῆσαι, μὴ δύνασθαι. τὰς δὲ λοιπὰς πάσας εὐήθεις ἐπιπλέως ἀσθενεῖς. ταύτην δὲ μόνην παρὰ τῶν πολλῶν τὴν πίστιν δεῖ λαμβάνειν, ἑτέραν δὲ οὐδεμίαν. *Neque enim fidum esse potest multiplex.) Argumentum à contrarijs est. pugnant enim simplex & multiplex, id quod ex Aristotelis doctrina manifestum est. quē Cic. vt multis vbiq; locis, ita hoc quoq; expreßisse videtur. verba eius ex Moralib. Eudemiis subiungam,* τό τε γὰρ ἀγαθὸν ἁπλοῦν, τὸ δὲ κακὸν πολύμορφον. καὶ ἀγαθὸς ὅμοιος ἀεὶ, καὶ οὐ μεταβάλλεται τὸ ἦθος, ὁ δὲ φαῦλος καὶ ὁ ἄφρων οὐθὲν ἔοικεν ἕωθεν.

Est enim boni viri (quem eundem sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia: Primum, ne quid fictum sit, néve simulatum. Apertè enim vel odisse, magis ingenuum est, quàm fronte occultare sententiam. Deinde, non solùm ab aliquo allatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suauitas quædam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiæ. Tristitia autem, & in omni re seueritas absit. Habet illa quidem grauitatem: sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem facilitatémq; procliuior. Existit autem hoc loco quæstio subdifficilis, nunquando amici nõ ui digni amicitia, veteribus sint anteponendi, vt equis vetulis teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum esse debent sicut aliarum rerũ satietates. Veterrima quæque, vt ea vina quæ vetustatem ferunt, esse debent suauissima: verúmque illud est quod dicitur, Multos modios salis simul edendos esse, vt amicitiæ munus expletum sit. Nouitates autem si spem afferunt, vt tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ, vetustas tamen suo loco conseruanda est. Maxima est enim vis vetustatis & consuetudinis. Atqui in ipso equo (cuius modò mẽtionem feci) si nulla res impediat, nemo est qui non eo quo cõsueuit, libentius vtatur, quàm intractato & nouo. Nec verò in hoc solo, quod est animal, sed in iis etiã quæ sunt inanima, consuetudo valet, cùm locis etiam ipsis montosis delectemur, & syluestribus in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpe enim excellentiæ quædam sunt, qualis erat Scipionis in nostro (vt ita dicam) grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rutilio, nunquam Mummio antepofuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quòd is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat: suos verò omnes per se esse ampliores volebat. Quod faciendum imitandúmque est omnibus: vt si quã præstantiam virtutis, ingenij, fortunæ consecuti sunt, imper-

Tristitia & seueritas abesse debẽt ab amicitia.

Noui amici non sunt veteribus anteponendi.

Notãdum prouerbium.

Superior ætate colendus est.

tiant eam ſuis, communicentque cum proximis: vt ſi parētibus nati ſint humilibus, ſi propinquos habeant imbecilliores vel animo vel fortuna, eorum augeant opes, eiſque honori ſint & dignitati: vt in fabulis, qui aliquandiu propter ignorantiā ſtirpis & generis in famulatu fuerint, cùm cogniti ſunt, & aut deorum aut regum filij inuenti, retinent tamen charitatem in paſtores, quos patres permultos annos eſſe duxerunt. Quod quidem eſt multò profectò magis in veris patribus certiſque faciendum. Fructus enim ingenij & virtutis omniſque præſtantiæ tum maximus capitur, cùm in proximum quenque confertur. Vt igitur ij qui ſunt in amicitiæ coniunctioniſque neceſsitudine ſuperiores, ſe æquare cum inferioribus debent: ſic inferiores non dolere ſe à ſuis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate ſuperari: quorum plerique aut queruntur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant: eóque magis, ſi aliquid habere ſe putant quod officioſè, amicè, & cum labore aliquo ſuo factum queāt dicere. Odioſum ſanè genus hominum, officia exprobrātium, quæ meminiſſe debet is in quem collata ſunt, non commemorare qui contulit. Quamobrem vt ij qui ſuperiores ſunt, ſubmittere ſe debent in amicitia: ſic quodammodo inferiores extollere. Sunt enim quidam qui moleſtas amicitias faciunt, cùm ipſi ſe contemni putant. Quod non ferè contingit niſi iis qui etiam contēnendos ſe arbitrantur: qui hac opinione non modò verbis, ſed etiam opere leuandi ſunt. Tantum autem cuique tribuendum eſt, primùm quantū ipſe efficere poſsis: deinde quātum ille quem diligas atque adiuues, ſuſtinere. Non enim tu poſsis (quantumuis licet excellas) omnes tuos ad honores ampliſsimos perducere: vt Scipio P. Rutilium potuit conſulem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. Quòd ſi etiam poſsis quiduis deferre ad alterum, videndum tamen eſt quid ille poſſit ſuſtinere.

Meminiſſe debet is in quē collatum eſt beneficium, non memorare qui cōtulit.

Scipio Rutilium conſulem fecit.

ERASMVS. *Sicut aliarum rerum ſocietates.) Licet reclament omnes quos viderim codices, tamen dubitandum non eſt, quin pro ſocietates legendum ſit ſatietates. Patres eſſe duxerunt.) ἡγῆντο, id eſt, exiſtimauerunt, ita planè vſurpauit: licet eos quoque ducimus eſſe patres, quos patrum habemus loco, cùm ſciamus non eſſe. Aliter enim amicitiæ ſtabiles.) Aliter pro alioqui, ſicut antè commonſtrauimus.*

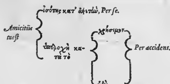
ΔΕΡΚΔΕΙΚΣ. *Quem eundem sapientem.)* Sapientia siquidem virtutem in se complectitur omnem. *Ne quid fictum.)* Qui vna manu ostentant panem, altera lapidem tenent, audiunt prouerbio, beneuolus mactator & clemens lanista. *Aperte enim odisse.)* Seneca de Ira scribit plures amicos quàm inimicos diuum Iulium confecisse. Illud hominum genus Horat. cauere iubet, Absentem qui rodunt amicum, quiq; non defendunt alio culpā te. Stat. 4. lib. 1. *Deinde non solum.)* Quia suprà philosophum sequutus iustitiam amicitiæ insolubili vinculo copulauit, nunquam separat, atque ob id (vt indicauimus) fidem vtrisque fundamentum posuit. ideo nunc quoq; idem amicitiæ tribuit, quod in officiis iustitiæ: vbi duo iniustitiæ genera constituit, vnum eorum qui inferunt, alterum eorum qui ab iis quibus infertur, si poßint, non propulsant iniuriam. nam (inquit) qui iniustè impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus videtur afferre socio. qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ, tam in vitio est, quàm si parentes, aut amicos, aut socios deserat. *Suspiciosum.)* Suspicionis enim morbo vel in primis amor laborat, & maximè venereus, qui solicitudinis plenus est: cuius euidentißimum exemplum expreßit Terent. in Eunucho. *Accedat huc suauitas.)* Hinc tetricos illos à Gratiis alienos dicimus, quorū mores nullo festiuitatis sale conditi sunt. Plut. de dis. adul. & amici, scribit amicum non ita insuauem rem esse, aut inconditam, neque quenquam asperum hoc ipso esse amicum, quod seuerus austerusque sit. Seneca quoque lib. de Tranq. 1. iubet amicos tristes vitare, & omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet. constet illi licet fides (ait) & beneficentia, tranquillitati tamē inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens. *Remißior.)* Nō admodum rigida, vel intēta, sed laxo magis vinculo colligata. *Num quando amici noui.)* Iuxta prouerbium, Nouos parans amicos veterum ne obliuiscere. *Vt equis vetulis.)* Vergilius Georg. 3.

Hinc quoque vbi aut morbo grauis, aut iam segnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in venerem senior, frustráque laborem
Ingratum trahit, & si quando ad prælia ventum est,
Vt quondam in stipulis magnus sine viribus ignis
Incassum furit. ergo animos æuumque notabis.

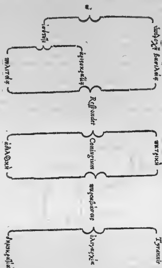
Præcipuè teneros.) binos. Nam minores, teste Columella, non oportet. De arte equestri, adeóque de equis, Xenophontis libellum in compendium coëgit. Volater. lib. 25. Philolog. Eadem de re apud Græcos scribunt obiter idem Xenophon in Oeconomia, Arist. cùm alibi, tum lib. 6. Hist. animal cap. 22. apud Latinos præter Verg. Plin. lib. 8. cap. 42. Varr. lib. 2. cap. 7. Columella lib. 7. cap. 27. Palladius lib. 4 cap. 13. *Aliarum rerum satietas.)* Eras. conqueritur, omnes quos ipse viderit codices, huic lectioni reclamare. At Erasme, tibi liberalis illa Mediolanensis editio astipulatur, quam Alexand. Minutianus edidit. Satietas, id est odium, vt Donatus apud Terent. annotauit: Omnium autem rerum satietas est. *Vt ea vina quæ vetustatem ferunt.)* id est, inueterata non fugiunt, nec vetustate exolescunt. Ciceronis iocus est apud Macrob. qui cùm apud Damasippum cœnaret, & ille medioeri vino posito diceret, Bibite falernum hoc, annorum quadraginta est: Bene, inquit, ætatem fert. amphibologia verbi ætatem, quod generale est, cōuiuatorē elusit. quasi dixerit, minimè vetus. Quintil. lib. 2. cap 4. Quare mihi ne maturitas quidē ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint: sic & annos ferent, & vetustate proficient. *Multos modios salis.)* Prouerb. etiam Arist. vsitatum. Nemini fidas, nisi cum quo prius modium salis absumpseris. Vide Erasm. *Modios.)* μεδίμνους. modium, medimni partē faciunt Bud. de Asse 5. & Leonard. Port. de Mens. lib. 2.

de Medimno vide Pollucem lib.3.cap.23.quia hic species pro genere accipitur, nō est quod ad viuum resecemus. Vt tanquam in herbis.) In herba esse,id est in spe esse,prouerbiali figura dixit.Vide Erasm. Ouid,in epist.Helenes ad Paridem vsus est: Sed nimium properas, & adhuc tua messis in herba est. Quod est animal.) ἔμψυχον & ἄψυχον Arist.vocat. Obserua inanimatum Ciceronianam vocem esse,quam nonnulli tanquam malè latinam vitant: animatum contrà,velut duram,periphrasi molliore à Cicerone vitatam. Maxima vis vetustatis & cons.) Hoc Ouidius non ignorauit in amore venereo, qui 2.de Arte præcipit: Fac tibi consuescat,nil assuetudine maius. Superiorem parem esse inferiori.) Respicit ad ἰσότητα,id est,æqualitatem quæ quantùm in amicitia momenti habeat, iam sæpe dictum est.

Excellentiæ.) quas Aristot. ὑπερβολὰς καὶ ὑπεροχὰς appellat. Quod genus sunt,amor Dei erga homines,principis & magistratus erga subditos,patris erga filios, & cuiuscunque tandem dignitas inferioris respectu,se ad æqualitatem demittit. Cuius generis hìc luculentissimum in Scipione exemplum Lælius ponit,qui dignitatis excellentiam,æqualitatis temperamento quod moribus inerat,temperauit,æquauitque. Res autem (vt quò Cicero respexerit planius intelligas) sic se habet.

Licet autem Scipioni (Scipionis nomine intelligimus,candidum quenque amicitiæ cultorem) virtus amicitiæ finis,& quasi subiectum minimè vacillans sit,vtile tamen dulceq; (quæ qui miscuit,omne punctum iuxta poëtam tulerit) si adsunt amicitiæ,non derogant quicquam,sed uelut accidentia,sui quidem natura fluxa & fugitiua,subiecto tamen adhibita,sicut emblemata quædam plusculum gratiæ adiiciunt. Nec sibi pugnat Cicero, dum superius voluptarios ab amicitiæ disputatione,vt minimè idoneos exclusit:nunc autem amicitiam suauitate cōditam vult Meminisse nanque oportet,illic quæstionem de fine fuisse,hic verò de accidētibus, adeoq́ue de amicitiæ dotibus sermonem fieri. Porrò hoc loco nequaquam ignorandum censeo, excellentias hasce ex alia quoque amicitiæ diuisione manare,nempe ex analogia ad Reipublicæ formas reductas,hoc modo:

Ex hac igitur demonstratione, nonnihil lucis huic præsenti negocio accessisse spero. nam dum paulò superius raras amicitias eorum docuit, qui in honoribus & Republica versantur, id in παρεκβάσει, quando iustum atque officium deseritur, in quo tamen Scipionē constanter constitisse, licet dignitate præ cæteris emineret, tamen velut pater in eodem propinquitatis gradu, sic ipse sibi nihil arrogans, humilioribus amicis nunquam anteposuit. Cuius rei exemplum Arist. Agamemnonē adducit, quem Homerus ποιμένα λαῶν appellauit. In nostro grege) Terent. in Adelph At hic Hercule de grege illo est, id est, eiusdem factionis, quos Cicero alibi vocat gregales. Vide Chiliades. de multifario huius vocis vsu. vide F. Syluium in oratione Cic. pro Sexto Roscio. Nunquam Mummio.) Spurium intelligit, vt ex epilogo huius operis claret. Inferioris ordinis.) ὑποδεεστέροις, minorum gentium amicis. Alludit ad ordines ciuiles, vt Gnato ille Terentianus conuenerat sui loci atque ordinis hominem, sui videlicet respectu. sed hæc ex epilogo huius operis manifestiora fient, si Ciceronis Brutum contuleris. Quint. Max.) à Fabio Maximo quinquies Cos. cooptatum, sicut ipse quoque à Scipione adoptatus fuerat, vterque videlicet Pauli Aemylij γνήσιος filius, de quibus lege Plu-

tarchum, & alios. Sibi nequaquam parem.) κατ' ἀξίαν, videlicet. Tanquam superiorem colebat, quod faciend.) Mediolanensis editio legit, tanquam superiorem colebat, suósque omnes præ se posse, esséque ampliores volebat, quod sa. quam lectionem vt non pro genuina agnoscam, quod prætendam, habeo nihil. Tanquam superiorem colebat.) Offic. 1. Est igitur adolescentis, maiores natu vereri, ex bisque deligere optimos & probatissimos, quorũ consilio atque autoritate nitatur. ineuntis enim ætatis inscitia, senum constituenda & regenda prudentia est. Senectuti (scribit Val. lib. 2.) iuuentus ita cumulatum & circunspectum honorem reddebat, tanquam maiores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca iuuenes, senatus die vtique aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixique valuis expectabant, donec reducendi etiam officio fungerentur. qua quidem voluntaria statione, & corpora, & animos ad publica officia sustinenda impigrè laborabant, breuíque processu morarum claram in lucem virtutum suarũ verecunda laboris meditatione, ipsi doctores erant, inuitati quínam ei conuiuio essent intersuturi, ne senioris aduentum discubitu præcurrerent. sublatáq; mensa priores consurgere & abire patiebantur, è quibus apparet cœnæ quoque tempore, qui parco & modesto sermone his præsentibus soliti sunt vti. Iuuenal. Sat. 13.

Improbitas illo fuit admirabilis æuo,
Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicunque puer, licet ipse videret
Plura domi farra & maiores glandis aceruos:
Tam venerabile erat præcedere quatuor annis,
Primaque par adeò sacræ lanugo senectæ.

Elegans sanè obseruatio officiorum, & super ea re quæstio Tauri philosophi apud Gellium est, si filius κατ' ἀξίαν patri præeat. eiusdem rei memorabile exemplum est apud Liuium lib. 4. Decad. 3. de Fabio patre, qui filio Consuli legatus in Apuliam missus fuit. Impartiant ea suis.) Eadem libertatis seminaria hominibus à natura insita esse, etiam in primo Officiorum docuit. Aut deorum, aut regum filij.) Sic Thelephus Herculis & Auges, sic Aegistus Thyestis & Pelopiæ filij: alter à ceruа, alter à capra nutritus à pastoribus inuenti sunt. Sic Romulus & Remus à Faustulo educati. Sic Cyrum Medorum regem ab Astyage expositum Mithridates pastor aluit. Sic Semiramis diu ab auibus alita, à pastoribus sublata, regia coniux facta fuit. Quid, quod Iuppiter ipse Adrasteæ & Idæ nymphis nutricibus Amalthеæ capræ fertile cornu officij præmium dedit? Nutricationis præmium Græci vocant θρέπτρον & τρόφιμα. de quo Alciatus l. inter donum. ff. de verb. signific. Hesiod. θρεπτήριον vocat. In famulatu fuerint.) In famulatu esse diuersum ab eo sonat, quod est in ore esse, in vitio esse, in noxia esse, in honore esse, in laude esse. Idem tamen ferè quod est in ditione esse, in potestate esse, in tutela esse, in seruitio esse. Quæ quidem frequentius cum accusatiuo leguntur in ditionem esse, in potestatem esse, de quibus Gellius libro primo, cap. 7. Linacer lib. 6.

Quod quidem.) A minori ad maius. Hinc nomothetæ ius naturæ sequuti cauerunt, vt si lij parentes alant, aut vinciantur: quæ quidem lex olim Rhetorum declamationibus agitata, tam apud Senecam quàm Quintilianum. Hinc philosophus circa finem octaui Moralium, negat diuum parentumque meritis quenquam dignè respondere. Et Anaximenes, τί γὰρ ἀντιτρόφον, ἢ τῆς γενέσεως καὶ παιδείας αὐτῆς αὐτοὺς ἀντευεργετεῖν. Huc faciunt ea quæ tradit Erasm. in prouerb. ἀντιπελαργεῖν. Memorabile huius exemplum est apud Valer. de filia, quæ matrem in custodia famie necandam sacrosancto vberum fonte aluit. Dolere non debent.)

quod inuidorũ est, qui alienis rebus marcescunt opimis. Aut querantur semper aliquid.) Homines querulos amicitiæ idoneos non esse, docet Prouerb. οἱ φιλομεμφεῖς εἰς φιλίαν οὐκ εὐφυεῖς. Quod officiosè.) Odiosa etiam officiorum commemoratio exprobrationi dissimilis non est, id quod Sosia apud Terentium non ignorat, cui heri commemoratio quasi exprobratio immemoris beneficij videbatur. Quæ meminisse debet is.) Qui dedit beneficium, inquit Seneca, narret qui accepit. lege eum in hanc sententiam scitè admodum & grauiter disserentem lib. de Beneficiis 2. quo docet quemadmodũ dandum sit beneficium. Nisi iis qui etiam contemnendos se.) Nihil arroganter de se sentientes, altius in se descendunt, agnoscũtq; quàm ipsis sit domi curta supellex. Tantùm enim cuique tribuendum est.) Officiorum 1. hanc quoque inter cæteras liberalitatis cautiones numerat, nempe vt pro dignitate cuique tribuatur. id enim iustitiæ esse fundamentum. Quam etiam definit ius esse suum cuique pro dignitate tribuens. Cui iureconsultorum quoque definitio astipulatur l. iust. ff. de iust. & iure. Hoc ipsum Cicero ipsius Lælij exemplum, ex Rutilij (quò de mox) tum moris fuisse in Bruto testatur, vt in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso, humanior, vt faciles essent in suo cuique tribuendo. Pub. Rutilium.) Is est qui cum Lenate consul fuit, de quibus suprà, vbi de Blossio agebatur. Anno ab Vrbe cond. DCXXII. de quo plura infrà in epilogo. Lucium non potuit.) Hic fortassis L. Rufus est, qui T. Graccho secundum vulnus inflixisse gloriari solitus est, vt apud Plutarchum legitur. in vita Tib. Gracchi

vulnus infligere

Amicitiæ ætate prouecta iudicãdæ sunt.

Omnino amicitiæ corroboratis iam confirmatisque & ingeniis & ætatibus iudicandæ sunt: nec siqui ineunte ætate venandi aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices & pædagogi iure vetustatis plurimum beneuolentiæ postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodã modo colendi. Aliter enim amicitiæ stabiles permanere non possunt. Dispares enim mores, disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias. Nec ob aliam causam vllam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia. Rectè etiam præcipi potest in amicitiis, ne quis intemperata quadam beneuolentia (quod persæpe fit) impediat magnas vtilitates amicorum. Nec enim (vt ad fabulas redeam) Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lachrymis iter suũ impedientem audire voluisset. Et sæpe incidunt magnæ res vt discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quòd desiderium non facilè ferat, is & infirmus est, mollisque natura, & ob eam ipsam causam in amicitia parum iustus. Atque in omni

re considerandum est & quid postules ab amico, & quid patiare à te impetrari. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitiis dimittendis nonnunquam necessaria. Iam enim à sapientum familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. Erumpunt sæpe vitia amicorum tum in ipsos amicos, tū in alienos, quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiæ sunt remissione vsus leuandæ, & (vt Catonem dicere audiui) dissuendæ magis quàm discindendæ, nisi quædā admodum intolerabilis iniuria exarserit, vt neque rectum neque honestum sit, nec fieri possit, vt non statim alienatio disiunctióque facienda sit. Sin autem morum aut studiorum commutatio quædam (vt fieri solet) facta erit, aut in Reipublicæ partibus dissensio intercesserit (loquor enim, vt paulò antè dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitiis) cauendum erit, ne non solùm amicitiæ depositæ, sed inimicitiæ etiam susceptæ videantur. Nihil enim turpius, quàm cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeii meo nomine se remouerat (vt scitis) Scipio: propter dissensionem autem quæ erat in Repub. alienatus est à collega nostro Metello. Vtrunque egit grauiter, auctoritate & offensione animi non acerba.

Considerādū est quid ab amicis petatur.

Dissuēdæ magis q̃ discindendæ amicitiæ.

Qu. Pompeius.

Metellus.

ERASMVS. Quanta maxima potest.) Hanc loquendi formam nullus auderet sequi, nisi Ciceronem authorem haberemus. Ad amicos redundet infamia.) Ab inundatione, quæ ripas egressa, proxima quæque comprehendit atque inuoluit: vsitatius tamen est recidit.

BETVLEIVS. Ingeniis & ætatibus.) Parmeno in Hecyra Terētiana, causam eandem instabilis puerorum amicitiæ reddit: Pueri inter sese quàm pro leuibus noxis iras gerunt. Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus, infirmum gerunt, &c. Necessarios.) Cornelius in Actis cap. 10. φίλους ἀναγκαίους conuocarat: quem locum tam de propinquis, quàm de officy iure exponunt. alibi ex Gellio dictum est, quid necessitudo & necessitas differant. Nutricem.) Sic Aeneas pius in nutricem legitur Aeneid. 7. cui & funus mortuæ fecit, & Caietam vrbem ex ea nominauit. & Politian. Nutritia musis ipsum nutricantibus dedicauit. Pædagogum.) Aristotelem Alexander primū summè coluit, posteà paulatim amoris ardor refriguit. Piget huius impietatis meminisse tanta siquidem eorum qui erga præceptores ingrati fuerunt, exemplorum copia adobruor. Nec Lælius hic alios doctores intelligit quàm pædagogos domesticos, qui plerunq; futiles pueris adhibebantur, id quod & Comici suis fabulis perstringunt, & philosophi suis scriptis apertè grauiterque taxant, qui & ipsi subinde in fabulis de hac impietate queruntur, hanc prouinciam veluti duram incu-

melius dixisset refrixit

ſantes. *Intemperata quadam beneuolentia.) Lege ea quæ congeſsit Eraſ in prouerb. Intempeſtiua beneuolentia nihil à ſimultate differt. Sicuti è contra nihil eſt homini amico amicius. Troiam Neoptolemus.) Hyg. in fa. cap. 96. Thetis Nereis, cùm ſciret Achillem filium ſuum, quem ex Peleo habebat, ſi ad Troiam expugnandam iſſet periturum, commendauit eum in inſulam Scyro ad regem Lycomedem, quem ille inter virgines filias habitu fœmineo ſeruabat nomine mutato, nam virgines Pyrrham nominauerunt, quoniam capillis flauis fuit: & græcè ruſum pyrrhon dicitur. Achiui autem (qui vt apud Boccatium legitur, reſponſum acceperunt, abſque Achille Troiam capi non poſſe) cùm reſciſſent ibi eum occultari, ad regem Lycomedem oratores miſerunt, qui rogarẽt vt eum adiutorium Danais mitteret. Rex cùm negaret apud ſe eſſe, poteſtatem eis fecit, vt in regia quærerent. qui cùm intelligere non poſſent, quis eſſet eorum Achilles, Vlyſſes in regio veſtibulo munera fœminea poſuit, in quibus clypeum & haſtam, & ſubitò tubicinam canere iuſsit, armorumq́; crepitum & clamorem fieri iuſsit. Achilles hoſtem arbitrans adeſſe, veſtem muliebrem dilaniauit, atque clypeum & haſtam arripuit. ex hoc eſt cognitus, ſuasq́ue operas Arginis promiſit, & milites Myrmidones. Dares autem Phrygius ſcribit Lycomedem auum libenter conceſsiſſe. lege plura apud commentatorem Homeri Iliad. τ. apud Boccatium lib. 12 capite 52 & 53. apud Dictyn. Cretenſem lib. 4. Aeneas Aeneidos primo, in equo Troiano fuiſſe memoratur. Eius nominis meminit Plut. in Pyrrho. de eius interitu, idem Hygin. cap. 123. Pyndarus in Nemeis Ode. 7. Hãc fabulam pinxit Athenion Maronites apud Plinium lib. 35. cap. 11. Niſi quòd apud Plinium Achilles, non Neoptolemus legitur.* *Eſt etiam quaſi.) Hinc fingunt amorem nec mortalem, nec immortalem, quia nec ſtabilis ſemper, nec ſemper intereat.* *Neceſſaria.) & , vt Næuius appellat, ſontica.* *Delabitur.) per digreſsionem.* *Catonem dicere.) à teſtimonio. Eſt autem χρεία λογική. Ariſt. 9. ἠθικῶν νικομαχείων controuerſiam facit, Sítne amicitia vitioſorum diſſoluenda. Diſſoluendum cenſet, τοῖς ἀνιάτοις διὰ τὴν μοχθηρίαν. de quibus videlicet plus contagij, quàm emendationis expectari poteſt. ἐπανόρθωσιν δ᾽ ἔχουσιν, & ad ſalutem ſpectantibus, adeò non renũciari vult, vt etiam poſita ſimultate auxiliares illis porrigere manus iubeat.* *[Sin autem morum aut ſtudiorum.) Ariſtoteles exemplũ ponit, amicitias ab ineunte ætate contractas, ſi alter mente puer maneat, alter verò in cordatũ virum excreſcat, quia idem vterque velle, idemq́; nolle nequeant, amicitiam neceſſariò diſſolui. Familiaritatem & conſuetudinem ego diſſolui poſſe conceſſerim: beneuolentiam verò tantiſper vigere aſſero, dum vterque pro ſuo modo bonus manſerit. Ea quæ Cic. dicit, ad communis vitæ vſum propius accedunt.* *Nihil enim turpius.) Cæſaris & Pompeij exemplũ, quod nunquam non in ore habuit, haud dubiè poſiturus erat, niſi perſonæ decorum id prohibuiſſet.*

Qu. Pompey.) De hac inimicitia nihildũ me legiſſe memini. *Collega noſtro Metello.) Hunc Plin. lib. 7. ca. 43. inter rara felicitatis exẽpla numerat. eũ tamẽ Africani Aemyliani inimicum fuiſſe, inter calamitates eius ducit. Siquidẽ liberis dixit: Ite filij, celebrate exequias, nunquam ciuis maioris funus videbitis. Suſpicione eum propter ſubitum Scipionis interitum non caruiſſe diximus.*

Quamobrem primum danda opera eſt, ne qua amicorum diſsidia fiant: ſin tale aliquid euenerit, vt extinctæ potius amicitiæ, quàm oppreſſæ videantur. Cauendum verò eſt, ne etiam in graues inimicitias conuertãt ſe amicitiæ, è quibus iurgia, ma

ledicta, contumeliæ gignuntur: quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendę sunt, & hic honos veteri amicitię tribuẽdus, vt is in culpa sit qui faciat, non qui patiatur iniuriam. Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum vna cautio est atque vna prouisio, vt ne nimis citò diligere incipiamus, néve non dignos. Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa cur diligantur. Rarum genus (& quidem omnia præclara rara) nec quicquam difficilius, quàm reperire quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique neque in rebus humanis quicquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tanquam pecudes, eos potissimùm diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Ita pulcherrima illa & maximè naturali carent amicitia per se & propter se expetẽda: nec sibi ipsi exemplo sunt, hęc vis amicitiæ qualis & quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non vt aliquam à seipso mercedem exigat charitatis suæ, sed quòd per se sibi quisque charus est. quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nũquam reperietur. Est enim is, qui est tanquam alter idem. Quòd si hæc apparent in bestiis, volucribus, agrestibus, nantibus, cicuribus, feris, primùm vt se ipsæ diligant (id enim pariter cũ omni animante nascitur) deinde vt requirant atque appetant ad quas se applicent eiusdem generis animanteis, idque faciunt cum desiderio, & cum quadam similitudine amoris humani: quantò id magis in homine fit natura, qui & se ipse diligit, & alterum anquirit, cuius animum ita cum suo misceat, vt efficiat penè vnũ ex duobus? Sed plerique peruersè, ne dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab his desiderant. Par est autẽ primùm ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. In talibus ea quam iamdudum tractabamus stabilitas amicitiæ confirmari potest, cum homines beneuolentia coniuncti, primùm cupiditatibus iis quibus cæteri seruiunt, imperabunt: deinde æquitate iustitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet: neque quicquam vnquam nisi honestum & rectum alter ab altero postulabit: neque solùm colent inter se ac diligent, sed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum

Quis sit amicus.

Amicus, vir bonus debet esse.

Nunquam nisi honestũ & rectũ petendum est.

amicitiæ tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in his perniciosus est error, qui existimant libidinum peccatorúmque omnium patêre in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non vitiorum comes: vt quoniam solitaria non potest virtus ad ea quę summa sunt peruenire, cóiuncta & sociata cum altera perueniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus beatißimusque comitatus. Hæc est inquam societas, in qua omnia insunt quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas: vt cùm hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non poßit. Quod cùm optimum maximumq; sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est, sine qua neque amicitiam neque vllam rem expetendam consequi poßumus. Ea verò neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cú eos grauis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicédum est enim sæpius) cùm iudicaueris, diligere oportet: non cùm dilexeris, iudicare. Sed cùm multis in rebus negligentia plectimur, tum maximè in amicis & deligendis, & colendis. Præposteris enim vtimur cósiliis, & acta agimus, quod vetamur vetere prouerbio. Nam implicati vltrò & citrò vel vsu diuturno, vel etiá officiis, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione, dirumpimus. Quo etiam magis vituperanda est rei maximè neceßariæ tanta incuria. Vna est enim amicitia in rebus humanis, de cuius vtilitate omnes vno ore consentiunt: quanquá à multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur. Multi diuitias despiciunt, quos paruo contentos, tenuis victus cultusq; delectat. Honores verò, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contémnunt, vt nihil inanius esse, nihil leuius existiment! Item cætera quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt qui pro nihilo putent: de amicitia omnes ad vnum idem sentiunt, & ij qui ad Rempublicam se contulerunt, & ij qui rerú cognitione doctrinaque delectantur, & ij qui suum negocium gerunt ociosi. postremò ij qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullá sentiunt, si modò velint aliqua ex par-

Non debet verecundia ab amicitia abesse.

Apophthegma, Iudicandum est prius quàm diligamus.

Actum agere.

te liberaliter viuere. Serpit enim nescio quomodo per omniũ vitas amicitia, nec vllam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quinetiam si quis asperitate ea est, & immanitate naturæ, congressus vt hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus, tamen is pati non possit, vt non anquirat aliquem apud quem euomat virus acerbitatis suæ. Atque hoc maximè iudicaretur, si quid tale posset contingere, vt aliquis nos deus ex hac hominum frequẽtia tolleret, & in solitudine vspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum quas natura desiderat, abundantiam & copiam, hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo? Verùm ergo illud est, quod à Tarentino Archyta (vt opinor) dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab aliis senibus auditum, Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi & pulchritudinem syderum perspexisset, insuauem illam admirationem ei fore, quæ iucundissima fuisset, nisi aliquem cui narraret, habuisset. Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquid tanquam adminiculum annititur, quod in amicissimo quoque dulcissimũ est. Sed cùm tot signis eadem natura declaret quid velit ac anquirat, quid desideret, obsurdescimus tamen nescio quomodo, nec ea quæ ab ea monemur, audimus. Est enim varius & multiplex vsus amicitiæ, multæque causæ suspicionum offensionumque dantur, quas tum euitare, tum eleuare, tum ferre, sapientis est. Vna illa subleuauda offensio est, vt & vtilitas in amicitia, & fides retineatur. Nam & monendi amici sæpe sunt, & obiurgandi: & hæc accipienda amicè, cùm beneuolè fiunt. Sed nescio quomodo verũ est quod in Andria familiaris meus dixit,

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molesta veritas est, si quidem ex ea nascitur odium, quod est venenum amicitiæ: sed obsequium multò molestius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicum ferri sinit. Maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omni igitur hac in re habẽda ratio & diligen-

Timon.

Natura solitariũ nihil amat.

An verũ sit Terentianum illud, Obsequium amicos, veritas odiũ parit.

eripere potestatem hominis aspiciendi

assentatio vitiorum adiutrix

tia est, primùm vt monitio acerbitate, deinde vt obiurgatio cõtumelia careat. In obsequio autem (quoniam Terentiano verbo libenter vtimur) comitas adsit, assentatio vitiorum adiutrix procul amoueatur, quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico viuitur. Cuius autem aures clausæ veritati sunt, vt ab amico verũ audire nequeat, huius salus desperanda est. Scitum est enim illud Catonis, multò melius de quibusdã acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos qui dulces videantur: illos verum sæpe dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est, quòd ij scilicet qui monentur, eam molestiam quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. Peccasse enim se non angũtur, obiurgari molestè ferunt: quod contrà oportebat, delicto dolere, correctione gaudere. Vt igitur & monere & moneri proprium est veræ amicitiæ, & alterum liberè facere, non asperè, alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est nullam in amicitiis pestem esse maiorem, quàm adulationem, blanditias, assentationem. Quanuis enim multis nominibus est hoc vitium notandum leuium hominum atque fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem.

Fugiendam esse assentationem.

Audiẽda est veritas.

capere Molestiam

Nota.

ERASMVS. *Et alterum anquirit.) Rursus acquirit dixit pro adiungit, & lucro apponit. Quæque ipsi non tribuunt amicis.) Aliter tribuimus amicis, quod illis ascribimus, aut etiam concedimus: aliter hic dixit tribuunt amicis, pro eo quod est præstant. atque in hoc sensu planè rarum est. Colent se inter se.) Satis erat colunt inter se, & ita fortaßis à Cicerone scriptum erat. Tum eleuare.) Id est, leuius reddere. vnde eleuatur auctoritas hominis, cui pondus detrahitur.*

[illegible]. *Quamobrem.) Colligit præcepta. Quæ tamẽ si tolerabiles.) Prouerbium monet amici mores nouisse, non odisse. Cauet alia parœmia, cum amico non certandum æmulatione. In culpa.) Vt in vitio, de quo alibi. Qui faciat.) Sed quoties ad contentionem res venit, vterque pro se æquitatem stare contendit. Tum illud Martialis verum est,*

Aurum & opes & rura frequens donarit amicus:
Qui velit ingenio cedere, rarus erit.

Hinc apud Quint. lib. 6. cap. 4. Ludere nunquam velimus, longéque absit propositum illud: Potius amicum quàm dictum perdidi. Vna cautio, atque vna prouisio.) Terẽt. in And. Puerum ne resciscat abesse ab illa, cautio est. Curt. lib. 10. Atque ille seditione prouisa, cùm regem adisset, interrogare eum cœpit, an Perdicam comprehendi iußisset. Prouisionis alioqui vox rarò occurret, maximè in hoc significatu. In ipsis.) Suprà ex Epicteto docuimus, sola

animi bona in nobis esse. quicquid fortuna largitur, forinsecus accedit: ergo sola animi bona ad amicitiam solidam inuitare possunt. *Vt ne.*) Iunctim elegantius ferè, quàm separatim, Ne sola. Terent. in Eunuc. Itaque vt ne id videam misera, huc effugi foras. Vide Hadrianum. *Vt ne nimis citó.*) Isocrat. βραδέως μὲν φίλος γίνου, γινόμενος δὲ πειρῶ διαμένειν. ὁμοίως γὰρ αἰσχρὸν μηδένα φίλον ἔχειν, καὶ πολλοὺς ἑταίρους μεταλλάττειν. *Omnia præclara rara.*) Sententiam commendat παρωνομασία, quæ tamen vna ex ansulis est, quibus Ciceronis compositio notatur. Mihi certè isthæc vocis resultatio dulce quiddam in auribus sonat. quare Ciceronem non intelligentem modo, sed data opera sic dixisse iudico. *Nec quicquam difficilius.*) Horatio quoque, Nihil est ab omni parte beatum. *Nisi quod fructuosum.*) Hoc est, in amicitia τὸ χρήσιμον tantum spectant. *Pulcherrima illa.*) cuius finis est τὸ καλόν. Nam Platonis in Lyside prouerb. est. pulchrum ipsum amicum esse. Vocat aut pulchrum ipsum bonum, quod sua sponte in nos illabitur. quid autem pulchrum sit, in Hippia multis disputat. *Sibi ipsi exemplo.*) Subtilis sanè hæc ab exẽplis probatio est, & probabilis magis quàm vera. Feri autem potest, vt impensius quàm par est, nos ipsos amemus quod quid aliud sit, quàm à seipso suæ charitatis mercedem exigere, non video. Et sicut effrænata animi libido sibi morem geri, quasi φιλαυτίας mercedem postulat: ita ingenio indulgere, quid aliud quæso est quàm animo obsequi. Quod Lælius hic suo ipsorum generis exemplo edocere conatur, hoc Arist. alibi ex matrum amore satis euidenter demonstrat. quæ natum infantulũ nec beneficia, nec beneuolentiam intelligentem, non possunt propter fructum amasse videri. Adde etiam, quod ex eodem Arist. diximus, εὐεργέτας impendio magis quàm εὐεργεθέντας amare. Facit eodem quod Lælius suprà cùm mœrorem, quem ex Scipionis obitu cœperat, à suspicione tuebatur, confessus est, suis incommodis grauiter angi, non amicum, sed seipsum amantis esse. Ideoque Scipionis mortem sibi propter se, non propter ipsum dolori fuisse. Philosopho authem in Ethicis Eudemiis is demum amicus videtur, ὁ βουλόμενος τινὶ τἀγαθὰ, ἢ οἷα οἴεται ἀγαθὰ μὴ δι' αὑτὸν, ἀλλ' ἐκείνου ἕνεκα. *Tanquam alter idẽ.*) ἕτερος αὐτὸς ὁ φίλος. Prouerb. ad Pythagoram authorem se refert, Aristoteli celebratissimum. Vnde etiam ἕτερος amicum significat. *In bestiis.*) De naturali lege, vide Offic. 1. Cæterùm Cicero in enumeratione ordinem non obseruat, non modò inter se genera, sed generibus quoque formas confundunt. Absolutam diuisionẽ habes apud Arist. lib. 1. Hist. animalium. *Natantibus.*) Aquatilium amicitias & inimicitias, reperies apud Plinium libro nono, capite vltimo. volatilium capite penultimo libri decimi. In vniuersum quædam sunt apud Arist. lib. 9. Hist. animalium. *Cicuribus feris.*) ἥμερα καὶ ἄγρια Arist. vocat, & quædam perpetuò cicura, vt homo, mulus: alia perpetuò fera, vt panthera, lupus. Quibus addit, quæ ἡμεροῦσθαι, id est, posita ferocia mansuetudinem inducere possunt, vt elephanti, Deinde ait placida quædã esse, quæ inter feras quoque inueniantur, vt sues, equos, homines, oues, capras, canes, boues. *Acquirit.*) Hoc verbo vtitur more iureconsultorum. Amicus siquidem maximus thesaurus, iuxta prouerbium: Vbi amici, ibi opes. Hinc etiam illa Curij ad Ciceronem, Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici nostri. *Cuius animum cum suo commiscet.*) quo cum consilia communicat. *Efficiat penè vnum.*) Iuxta Pythagoram, cui ἡ φιλότης μία ψυχή ἐστιν. *Ne dicat impudenter.*) ἐπανόρθωσις per occupationem. Hoc nomine Chremes Simonem insimulat apud Terentium in Andria actu 5. Vide (inquit) quàm iniquus sis præ studio, &c. Id lex naturæ dictitat, ne alteri feceris quod tibi fieri nolis. Pugnat ergo imprudentia legi naturæ, cuius notulas vide apud Theophrastũ. *Sed plerique.*) αὐτοφιλαυτίας doctorũ. *Nisi rectum & honestum.*) Sic Antipatro respondit Phocion, cùm aliquid minus honestum ab eo petisset: Non Phocione simul amico & adulatore vti potes. Plut. in Agide. *Verecũdiã.*)

Hinc illa: Oculis ferre, in sinu, &c. Solitaria.) Philosophus in 1. de Hist. animal. vbi de differentiis animantium scribit, quae'nam sociae, quae solitariae, hominem ἐπαμφοτερίζειν scribit, id est, societatis & solitudinis naturam habere. Sed in Politicis natura ciuilem facit, adeò que, vt quod extra societatem ciuilem sit, vel deum esse, vel bestiam. Cic in Offic. Iustitiā in solitudine coli non posse, multis docet. Quia ergo, vt supra dictum est, iustitia & amicitia disiungi non possunt, ritè colligitur, amicitiae solitudinem non mediocriter officere. eum quo enim in solitudine amicitiam coniungas. Et Socrates Phaedro Platonico respondet, arbores se nihil posse docere, sed homines, qui in vrbe sunt. Optimus beatissimus.) Socrates, vt apud Xenoph. legere est, Melito accusatori responsitauit se nemini vnquam concessisse, vt melius aut suauius se viueret, optimè siquidem eôs viuere putabat, qui maximè curarent, vt quàm optimi redderentur: suauissimè autem illos, qui maximè sentiant sese fieri meliores. Id autem tribuit bonorum virorum consuetudini & societati. Ergo bonorum amicitia, vt optima, ita suauiss. quoque est: quam vitam magno philosophorum consensu, Cic. beatam hic facit. Cùm iudicaueris.) Conuersio. vt illa, Non viuimus vt edamus, sed edimus vt viuamus. Negligentia plect.) Nec scio an tutum sit illud Mitionis Terentiani, qui ex Platonis dogmate vitam hominum perinde putauit, ac si ludas tesseris. Praeposterè.) ὕστερον πρότερον. Vide prou. praeposterè. Item, priusquam mactaris cycorias. Acta agimus.) Prouerb. à causis forensib. ex Terentij Phorm. vnde etiam illud, Quod factum est, infectum fieri. Similis paroemia est iureconsultorum, limitatam causam, limitatum habere effectum. Vide quae Ferrarius annotauit in l. verum est ff. de regulis iuris. Vide porrò Quintil. lib. 5. cap. de Praeiud. Tit. in Pand. de excep. rei. Vide & Tit. quibus res. iud. in Cod. lib. 7. Vltrò citróque.) hinc atque illinc. Vide Chil. Eras. Cic. in frag. de Repub. Multisque verbis vltrò citroque habitis ille nobis consumptus est dies. Offic. 1. Quae conficitur ex beneficiis vltrò & citrò datis, acceptisque. Medio cursu.) similes loquendi tropi, in cursu esse, è cursu reuocari. Vide prou. In cursu cadere. Vna est amicitia.) Inductionibus probat, summo consensu, citraque controuersiam omnem, ab omnibus amicitiam coli, primùm tam professionum familiis, quàm qualicunque dogmatum persuasione imbutis, qui licet variis opinionum paradoxis inter se dissidēt, in hoc tamen pulchrè ipsis conuenit. deinde quibusdam vitae generibus inter se, non vna ratione diuersis enumeratis, omnibus in vniuersum mortalibus hanc probari colligit. Vtilitate.) nō fine. alij enim alium statuunt. Vno ore.) ἐξ ἑνὸς στόματος μιᾷ φωνῇ, id est summo consensu, interprete Erasmo. A multis ipsa virtus.) in hoc genere videntur esse Sceptici. Pyrrho siquidem Heliensis, à quo Sceptici Pyrrhonij appellati sunt, virtutes & vitia iuxtà habuit, teste Laërt. de Amicitia tamen eos eractasse, constat. Et Torquatus apud Cic. Epicuri sententiam defendens, nihil esse maius amicitia, nihil vberius, nihil iucundius: tanquam Epicurum ipsum non oratione solùm, sed multò magis vita & moribus comprobasse affirmat. sed voluptatem illi finem, sicut virtutibus ipsis, adeoque rebus omnibus constituit. Multi diuitias.) Democritum fortè innuit, & Cratem. quorum hic patrimonium in numos redactum effudit in mare, ille agros suos publica pascua fieri passus est. Honores verò.) vt Diogenes, & cum hoc Cynici. nemo tamen vnus à communi sensu tam alienus, quin aliqua amicitiae opinione imbutus, vel fuerit, vel sit. Quàm multi.) Quàm cum positiuo construitur, contra Vallam lib. 1. cap. 19. Hanc positiui augendi formulam agnoscit Eras. cap. 41. de Cop. verb.

Omnes ad vnum.) Haec loquendi figura generale sine vlla exceptione pronunciatum constituit. Liu. lib. 1. Decad 1. Ita superior rursus hostis factus, Fabij Caesij ad vnum omnes, praesidiumque expugnat. Et quid ad Remp.) Cic Offic lib. 1. vbi secundae in iustitiae causas ostendit, illa inter se hominum genera confert. Vbi philosophos discendi studio impeditos, quos

tueri debeant, deserturos ait. Rerum cognitione.) Omnibonus historiam interpretatur. quod eatenus concesserim, si intelligas, vt est historia naturalis Plinij, historia animalium Arist. ἱστορεῖν verbum sui significatione sinuosius est, quàm vt his angustius includi possit. Interea non negauerim, Quintilian. alibi præcipere, historias propter rerum cognitionem legendas esse. Et Verrius Flaccus apud Gellium historiam rerum præsentium cognitionem interpretatur. Et in capite de prudentia, inuestigatione rerum à rebus agendis abduci contra officium censet. Et ij qui suum negotium.) Hoc vitæ genus architæ Tarentino iucundissimũ visum. ad quem Plato epist. II scribit, illud quod Cic. Offic. I. refert, nos videlicet nobis natos non esse, sed ortus nostri partem patriam vendicare, partem parentes, partem amicos. Hoc genus hominum loco suprà citato notat his verbis. Sunt etiam qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicunt, ne facere cuiquam videantur iniuriam: qui dum altero iustitiæ genere vacant, in alterum incurrunt. deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operæ, nihil facultatum. Horum omnium quantumlibet quisque à iustitiæ studio, humanitatisque cultu abest, suo tamen quodam modo amicitiam, quæ à neutra haud vnquam auellitur, obseruat. Athenis Timonem.) Huius etiam in 4. Tusc. Quæst. meminit, vbi hunc morbũ ex timiditate nasci ait. Hunc Timonem, quòd inhumanus planè esset, hominumque congressus ac societatem vitaret, imò etiam publicis malis gauderet, μισάνθρωπον appellabant. cuius mortui quoque sepulchrum (vt Scribit Suidas) inaccessum & inuium factum fuit, cùm mare tanquam ipsum quoque perosum illius inhumanitatem, inundatione eã terræ partem, vbi sepultus erat, à reliqua abstractam seclusisset in quo & tale epitaphium inscriptum fuisse fertur:

Hic iaceo vita miseraque, inopique solutus:
Nomen ne quæras, sed male tute peri.

Hæc Erasm. in argumento dialogi Lucianici, qui Timon inscribitur. De hoc Timone lege plura apud Plutarch. in Alcib. & Antonio. Nescio quem.) Contẽptum habet. Euomat virus.) malignitatis affectum proferat, id quod Alcibiadem nactus apud Plut. fecisse legitur. Tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset.) Ferreum pro immani, & plusquam Cyclopica vita dixit, propter προσονομασίαν. Archita Tarentino) philosopho Pythagorico, cuius vitam scribit Laërtius lib. 8. Ad hunc extãt Platonis epistolæ duæ. Huius multa mentio apud Plut. in vita Dionis. huius egregia dicta factaque celebrantur ab autoribus passim Tarentus sita in peninsula sinus Herculei, vel Tarentini, qui tractus teste Vadiano olim magna Græcia appellata est, quem Pythagorica philosophia olim celebrem fuisse, suprà dictum est. Nostros senes.) πρέπον senile Omnibonus hoc loco nonnihil dicit, nihil dum eo tempore ab historicis memoriæ proditum fuisse, sed seniores res gestas quasi per manus narrando posteritati tradidisse. Antonius enim apud Cic. de Orat. 2. Catonem, Pictorem, Pisonem ad imitationem Græcorum primas historias scriptitasse memorat. Fuisse enim historias nihil aliud, nisi annalium confectionem. idque ad Pontificis Scæuolæ tempora, qui res singulorum annorum mandauit literis, durasse. In Bruto memoratur A. Albinus L. Lucilli in consulatu collega, eodem ferè tempore historias græcè scripsisse. Ab aliis senibus.) Pulchrè quadrat. duo siquidem sæcula intercesserunt. Constat enim ex Catone maiore, Platonem circiter Caudinam cladem. Hoc est anno ab Vrbe cond. ccccxxi. in Italiam venisse, ibique cum Archita contulisse. inde autem ad hæc vsque Lælij tempora cc. haud amplius anni intercesserunt. Concordat Gellij synchronismus. quod propterea vrgeo quod Marsilius Platonẽ, nescio quo autore, natum ait anno ab Vrbe cond. ccciij. In eodem luto hæret Guarinus Veronensis, cũ cum Laërtio in hoc conuenit, quod Olymp. LXXXVIII natus sit. Qui cùm sibi ipsi non cõ

ſentiant, mirum videri non debet, ſi ipſis cum Cicerone non conueniat. **Ad cœlum aſcendiſſet.)** *id quod Scipioni per inſomnium accidit. Solida ergo eius lætitia fuit, qui habuit amicos optimos, in quorum ſinum effunderet. Sic Pamphilus Dauum ſibi exoptat dari apud Terentium, & ſic Chærea Antiphonem.* **Sic natura.)** *Epiphonema. Dion mihi audiendus non videtur. qui homines amicitiæ cultu deterrens, ad ſolitariam vitam tanto ſtudio hortatur, in libello De non temere credendo.* **Tanquam ad vinculum.)** *Veluti arbores maritæ. Nam Iuuenali.*

Stratus humi palmes, viduas deſiderat vlmos.

Vel ſi mauis, velut fatigatus ex itinere ſenex Scipioni innitatur. &, Comes iucundus pro vehiculo eſt ſed ſuperior expoſitio etiam Omnibono placet. **Sed cùm tot ſignis.)** *Id eſt, euidentibus argumentis. Signa Fabius diuidit in τεκμήρια & σημεῖα, id eſt, neceſſaria & non neceſſaria. Tu neceſſaria intellige, quæ aliter habere ſe non poſſunt, controuerſiamq́ue omnem tollunt: ſed mens humana iudicio corrupta veris non aſſentit, & certa in dubium vocat. Hominem ſiquidem natura ſociale animal eſſe, adeò extra controuerſiam eſt, vt ennææ dignitatē obtineat meritò apud eos qui communi ſenſu non ſunt priuati. Eiuſdem autoritatis omnia illa ſunt, quæ natura non vitiata dictitat, & Genius vitam ingreſſuris præſcribit.* **Sapientis eſt.)** *id eſt, iuxta præſcriptum naturæ viuentis, Sic Cato ſapiens in libello de Senect. dicitur.*

Subleuanda.) *ſi qua parte collapſa, erigenda, & quaſi in integrum reſtituenda.* **Vtilitas.)** *Non tua, ſed amici: atque ſic retinetur vnà etiam fides amicitiæ fundamentum.* **Sed neſcio quomodo.)** *Quaſi dicat, corrupto (prò dolor) hoc ſeculo, more ſenili, qui de ſuis temporibus ferè conqueri ſolent.* **Familiaris meus Terentius.)** *Ad quem Terentianæ comœdiæ, teſte Gellio & Donato, referuntur. Acta eſt autem Andria XXX. & amplius antè annis, quàm hæc oratio habita fingitur, anno videlicet ab Vrb. cōd. DLXXXVIII.* **Obſequium amicos, veritas odium parit.)** *Vide quæ in hunc ſenſum Eraſm. in Chiliad. annotauit. Quint. lib. 8. capite de Sententiis, hunc verſum duplicis ſententiæ exemplum ponit.* **Odium, venenum.)** *A contrariis. Nam ſicut odium, id eſt, inueterata ira, liuore, qui veneni effectus eſt, non caret: ita amicitia beneuolentiæ mutuo vſu roborata, ex diametro pugnat. & reuera reſpectu dicuntur eorum qui enecant.* **Præcipitem ferri.)** *in periculum agi.* **Et in fraudē.)** *Fraudem pro vitio plerunque apud Ciceronem exponunt, quoties hac ſignificatione accipitur. vt in illo, pro Milone: Boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe paruo. Mihi arridet differentia quam Alciatus obſeruat in l. aliud eſt fraus. ff. de verb. ſignific. Fraus, inquit, differt à dolo, quod dolus fit alterius circunueniendi cauſa. fraus propriè dicitur, etiam ſi decipiendi conſiliū nō adfuerit, ſed is qui deceptus eſt, & ſeipſo vel ex euētu fraudatus eſt. argumento l. fraudis. ff. de reg. iuris. vbi tamen euentum Ferrarius exponit, qui conſilium ſequitur. Nec interea video, cur non pro pœna accipiatur, more veterum. quomodo illud Verg. in 11. exponunt:*

Iam noſces ventoſa ferat cui gloria fraudem.

id eſt, damnum, periculum, pœnam, qua accepta ſtultus, iuxta Heſiodum, ſapit. **Vt monitio acerbitate.)** *Admonendi pulcherrima præcepta habet Plutarchus, in eo libello quem de diſcrimine adulatoris & amici ſcripſit, quæ prolixiora ſunt, quàm vt his commodè inſeri poßint.* **Terentiano verbo.)** *Quint. lib. 8. cap, 3. refert Ciceronem putaſſe, à Terentio primùm dictum eſſe, obſequium. Super qua re lege omnino doctißimum doctißimi Ioachimi Camerarij commentarium in 1. Tuſcul. quæſt. qui vt Ciceronē pro meritis à calumniis vindicat, ita rectè dubitat, num ex hoc loco colligi poßit, Ciceronem iudicaſſe, Obſequij vocem à Terentio inuentam. Decorum ſi reſpicias, Lælij perſonæ non malè tribuitur, qui vt Cicero in Bruto*

testatur, antiquis verbis libenter vsus est. Donatus tamen Næuium & Plautum dixisse affirmat. Scitum est illud Catonis.) *Editiones antiquiores habebant: scitū est enim illud prouerbium Catonis. Erasm. Chiliad. 4 Cent. 3, adagio 76. Equidem, inquit, vt præclaram sententiam fateor, ita prouerbium esse negauerim. Vnde legendum arbitror: Scitū est enim illud Catonis, aut illud verbum Catonis.* Vt igitur.) *Venit ad alia præcepta, nempe amicitiam, fuco, simulatione, assentatione carere oportere.* Monere & moneri.) *Iuxta prouerbium Homeri Iliad. λ. ἀγαθὴ δὲ παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου.* Et alterum liberé.) *Bud. in Comment. & quidem alterum legit: quidem eo modo accipi, vt apud Græcos συνῶ. & interpretatur Græcè, καὶ τούτων γνῶ ἕτερον παῤῥησιάζεσθαι, ἢ, ἕτερον δὴ τούτων, vel καὶ μὴν δὴ ἢ, ἕτερον. Adducit simile ex epist. ad Attic. Omnes suos quibus irascitur, crebrius tamē charos habet, me quidem seipso chariorem.* Liberé.) *Sed hanc libertatem etiam adulator imitatur, teste Plutarcho.* Pestem maiorem.) *Nam, vt Ouid. ait,*

Impia sub dulci melle venena latent.

Non autem sibi propterea nunc pugnat, quòd suprà dixit, non maiorē in amicitia pestem esse, quàm pecuniæ cupiditatem: non magis quàm si dicam, non proceriorem in horto arborem esse, quum alia æquè est procera. Quàm adulationem.) *Assentari, adulari, blandiri, ita differunt: quòd Assentari est, insidiosè & conciliandæ alicuius vtilitatis gratia, effusius & plerunque falsò quempiam laudare. Adulari verò, inseruire & captare, vt fauorem emereamur quoquo modo, vel voce, vel gestu. estq́ue tractum ἀπὸ τοῦ δούλου, quod est seruus. & sanè adulari seruile est, & non liberale & ingenuum. Blandiri verò ad tactum pertinet, & per abusionem ad alios sensus transfertur, & nonnunquam etiam ad animum. Valla lib. 5. cap. 64.* Multis nominibus.) *multis modis, multis causis. sicut apud Sallust. honestis nominibus, pro honesto prætextu.* Ad voluptatem.) *ἡδυγλωττούντων, χαριγλωττούντων, πρὸς χάριν λαλούντων. Exempla quære apud Ioach. de Imitatione, & Linacrum.*

BALDVINVS. Vt extinctæ potius amicitiæ q̄ oppressæ esse videātur.) *quod extinguitur, potest renouari, inquit Nonius: quod opprimitur, nō potest.* Natātibus, suibus, cicuribus, &c.) *media dictio expungenda est, quam veteres codices non agnoscunt, nec postulat sententia.* Quod in Andria familiaris meus Terentius dixit.) *scripta exemplaria Terentij nomen non habent: quod cùm facilè intelligatur, irrepsit tamen in contextum. Lælij & Scipionis familiarem fuisse Terentium non est quod hic dicam, quum prologis comœdiarum eius id satis innuatur.*

Cùm autem omnium rerum simulatio est vitiosa (tollit enim iudicium veri, idq́ue adulterat) tum amicitiæ repugnat maximé. delet enim veritatem, sine qua nomem amicitiæ valere non potest. Nam cùm amicitiæ vis sit in eo, vt vnus quasi animus fiat ex pluribus: quî fieri poterit, si ne in vno quidē quoque unus animus erit, idemq́ue semper, sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam deuiū, quàm animus eius qui ad alterius non modò sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum conuertitur? Negat quis? nego: ait? aio. Postremo imperaui egomet mihi. Omnia assen- Amicitiæ vis.

tàri: vt ait idem Terentius: sed ille sub Gnatonis persona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. Multi autem Gnathonum similes, cùm sint loco, fortuna, fama superiores. horum est assentatio molesta, cùm ad vanitatem accesśit auctoritas. Secerni autem blandus amicus à vero & internosci tã potest adhibita diligentia, quàm omnia fucata & simulata à synceris atque veris. Concio quæ ex imperitissimis constat, tamen iudicare solet quid intersit inter popularem, id est assentatorem & leuem ciuem: & inter constantem, seuerum, & grauem. Quibus blanditiis C. Papyrius Cos. nuper influebat in aures concionis, cùm ferret legem de Tribunis plebis reficiendis, dissuasimus nos? Sed nihil de me: de Scipione dicam libentius. Quãta illi (dij immortales) fuit grauitas! quanta in oratione maiestas! vt facilè ducem populi Romani, non comitem diceres. sed affuistis, & est in manibus oratio. Itaque lex popularis suffragiis populi repudiata est. Atque (vt ad me redeam) meministis Q. Maximo fratre Scipionis & L. Mancino Coss. quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinij Crassi videbatur. Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur: atque is primus instituit in forum versibus agere cum populo. Tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium nobis defendentibus facilè vincebat. atque id actum est prætore me, quinquennio antè quàm consul sim factus. Itaque re magis quàm auctoritate causa illa defensa est. Quòd si in scena, id est in concione, in qua rebus factis & adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modò id patefactum & illustratum: quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? In qua nisi (vt dicitur) apertum pectus videas, tuúmque ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne amare quidem aut amari possis, cùm id quàm verè fiat, ignores. Quanquam ista assentatio quanuis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei qui eam recipit, atque ea delectatur. Ita fit, vt is assentatoribus patefaciat aures suas maximè, qui ipse sibi assentetur, & se maximè delectet. Omnino est amans sui virtus. optimè enim se ipsa nouit, quamque amabilis sit, intelligit. Ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. Vir-

Scena.

Assentationem amat, qui ipse sibi assentatur.

tute enim ipsa non tam multi præditi esse, quàm videri volũt. Hos delectat assentatio. His fictus ad ipsorum volũtatẽ sermo cum adhibetur, orationem illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi.

Magnas verò agere gratias Thais mihi?

Satis erat respondere, magnas: ingentes inquit. Semper auget assentator id quod is cuius ad voluntatẽ dicitur, vult esse magnũ. *Semper auget assentatio.* Quamobrem quanuis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allectant & inuitant, tamen etiam grauiores constantioresque admonendi sunt, vt animum aduertant ne callida assentatione capiantur. Apertè enim adulantem nemo nõ videt, *Nota.* nisi qui admodum est excors: callidus ille & occultus ne se insinuet, studiosè cauendum est. Nec enim facilè agnoscitur, quippe qui etiam aduersando sæpe assentetur, & litigare se simulans blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiatur, vt is qui illusus sit, plus vicisse videatur. Quid autem turpius quàm illudi? Quod ne accidat, magis cauendum est: vt in Epicureo,

Hodie me ante omneis coamicos stultos senes

Versaris atque illuseris lautissimé.

Hæc enim in fabulis stultissima persona est, improuidorum & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiis perfectorum hominum, id est sapientum (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leues amicitias defluxit oratio.

ERASMVS. Coaptatio.) Ita ferme deprauatum est in omnibus libris, cùm scribendum sit cooptatio. Hodie me ante omneis.) Duo senarij trimetri sunt ex fabula cui titulus Epicureus.

BETVL. Deuium.) tortum. Hinc Plutarc. Polypo adulatorẽ confert, in omnes formas se transferentẽ. Vnus quasi animus.) μία ψυχὴ. de quo suprá. A cõtrariis impoßibile colligit. Sed etiã vultũ.) Theophr cũ Colacẽ suis notis depinxit, τὸ κεφάλαιον, inquit, τὸν κόλακα ἔστιν θεάσασθαι πάντα καὶ λέγοντα καὶ πράττοντα, οἷς χαριεῖσθαι ὑπολαμβάνει. Hinc Plutarch. adulatorem speculo comparat, quòd non propriis affectibus indulgeat, sed alienorum imagines in se recipiat. Et Parmeno Terent. de Gnatone: Ecce alterum ex homine

hunc natum dicas Vt Clisophus Philippi Macedonis parasitus, claudum se fingebat, quòd Philippus crus fractum haberet. Charisophus Dionysij parasitus, cùm videret regem separatim cum amicis ridentem, ipse procul etiam ridebat. Interrogatusq; ab eo quid rideret, quòd, inquit, existimem digna risu quæ dicitis. Volater. lib. Philolog. 28. Terent.) In Eunucho; Act. 2. scen 2. Multi autē.) Hoc quoque nomine præceptorum assentationem Quint. perniciosam fatetur. Popularem.) δημοτικὸν, hoc est populi partibus fauentem. Sed quo nomine ὀχλοκρατία à δημοκρατίᾳ differt, eodem popularitas sibi dissimilis est. nam popularium alij & sibi & Reipublicæ salutem afferunt. ita Publicola popularis fuit: ita etiam Cicero teste Fabio. Hanc inquam popularitatem Cic pro lege Agraria commendat, nihil tam populare affirmans, quàm pacem, quàm libertatem, quàm otium. Alij & se & statum publicum in præcipitium agunt, eos hic assentatores interpretatur. Qui, vt scribit in Agide Plutarch. populo temere grassante, sese efferunt, vt nec sibi deinceps, nec turbulento statu consulere queunt. Idque Gracchorum exemplo confirmat, quemadmodum hoc loco Cic. Papyrij. De quo Flor. Ep. 59. sic: C. Atinius Labeo Trib. pleb. Qu. Metel. censorem, à quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo deiici iussit. Quod ne fieret, cæteri trib. pl. auxilio quàm maximè fuerunt. Cum Carbo trib. pl. (is Papyrius hic est) rogationem tulisset, vt eundem trib. pl. quoties quidem vellet, creari liceret: rogationem eius Pub. Africanus grauissima oratione dissuasit, in qua dixit Tyberium Gracchum iure cæsum videri. Gracchus contrà suasit rogationem. Sed Scipio tenuit. Hæc Florus. Tribunus ergo, non Cos. C. Papyrius eius legis suasor fuit, App. Claudio Lentulo, M. Perpenna Nepote Aristonici victore Coss. anno ab Vrbe cond. DCXXIIII. quo Qu. Pomp. & Qu. Metel. primùm ex plebe censores facti: neque quisquam Carbo aut Papyrius eo tempore in Catalogo consulari cõsul reperitur. Influebat.) per insimulationē irrepebat, qua in causis per se non honestis vti rhetores consueuerunt. In manibus) διὰ χειρὸς ἐστιν. Idem in Catone M. in manibus est laudatio, id est, circumfertur, & doctorum manibus teritur. aliter est vxor in manu mariti. aliter apud Liuium, victoriā in manibus habere: aliter Catonis Originum liber in manibus est, μετὰ χεῖράς ἐστιν. Cooptio enim collegiorum.) Secundum Numæ institutionem defuncto eorum aliquo, alius in demortui locum subrogabatur, non quidem à populo, sed à sacerdotibus ipsis, maximè ex ciuibus idoneus visus eligebatur, autore Dionys. lib. Antiq. Rom. 2. & meminit Pomp. de sacerdotibus Rom cap. de Pontificib. Cn. tamen Dionysius Trib. pleb. offensus collegio, quod se in numero pontificum non cooptassent, ius subrogandorum pontificum sacerdotumque, à collegiis ad populum transtulisse fertur: ipseque Pont. Max. primus populi suffragio, alijque deinceps creari cœpere. Id tamen in admittendo pontifice sedulò cauebatur, ne quem eligerent, qui cuiquã ex collegio inimicus foret: hique per collegium admissi, capi dicebantur. Hæc & plura ab instituto non aliena scribit Alexander ab Alexandro lib. Genialium dierũ 2. cap. 8. Agere cum populo) id est, rogare quid populum, quod suffragiis suis aut iubeat, aut vetet. Nam concionem habere, est verba facere ad populum, sine vlla rogatione. Hanc differentiam ponit Gell. ex Messalæ auguris verbis lib 13. cap. 15. Vendibilem.) plausibilē, popularē, quæq; in vulgus probatur. Nobis defendentibus.) Huius orationis meminit Cicero in Bruto, Lælium cum Scipione conferens. At oratio, inquit, Lælij de collegiis non melior quàm de multis, quam voles Scipionis. Non quo illa Lælij quicquam sit dulcius, aut quo de religione dici possit augustius, sed multò tamen vetustior & horridior ille quàm Scipio. Et quũ sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & libenter verbis etiam vti paulò magis priscis Lælius, &c. Prætore me) Apud Liuiũ lib. 3. Decad. 9. L. Furio, Claud. Marcello Coss. Lælium prætorem inuenio, huius fortè Lælij patrem annis L. ante huius nostri

præturam. *Quinquennio antequam*) Prætor fuit anno ab vrbe condita DCIX. Cos. autem cum Qu. Seruilio Cepione DCXIIII. *Quòd si in scena.*) iuxta prouerbium, Amicus tragœdos æmulatur. In vtraque enim scena & concione omnia ad applausum fiunt. In scena siquidem fabulæ, quæ plusculum veritatis in se habent, & vitam humanam verius repræsentant, plus gratiæ habent: sic conciones quoque si dignos nactæ actores sint, veritatẽ maiori plausu excipiunt, tanta est vis τοῦ καλοῦ. *Apertum pectus.*) renudata, vt Erasmus interpretatur, animi penetralia totum enim pectus in amicitia requiritur. Cicero de Legib. 1. vbi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, vt dicitur. Vide Chiliades.

Quanuis perniciosa.) Quia iudicium corrumpit. *Omnino est amans sui virtus.*) Quia earum rerum sensum affectionemq́ue verè captat, quæ Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν appellata sunt. Natura enim omnium rerum, inquit apud Gellium Taurus philosophus, quæ nos genuit, induit nobis, inoleuitq́ue in ipsis statim principiis, quibus nati sumus, amorem nostri & charitatem, ita prorsus, vt nihil quicquam esset charius pensiusq́ue nobis, quàm nosmetipsi. Virtutis autem synceram φιλαυτίαν in iis magis agnoscimus, quorum origo minus vitiatus, quique remissius à natalibus degenerarunt, qui denique ex meliori sui parte sese æstimant, ij ita se tenere amant, ita animi sui commodis gaudent, ab incommodis rursus ita abhorrent, vt καλοῦ illud nusquam contaminari, nusquam obliterari patiantur. Quod quia sibi suapte naturæ sufficit, exotico præconio nec eget, nec capitur. Huius autem simia, quam hic virtutis opinionem, id est falsam persuasionem vocat, nusquam sibi sufficiens, palpum non modò nõ gratuitam admittit, sed etiam malè sibi inopiæ cõscia, magnis desideriis affectat. Hinc illud nascitur, quod ex Thucyd. Putarch. citat, & Cato apud Sallust. conqueritur, quòd (prò dolor) vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur. *Virtute autem.*) Sic Quintilianus plures affirmat esse, qui velint didicisse, quàm qui velint discere. Sed tu rectè viuis, si curas esse quod audis. Vt Horatius alibi præcipit. *Parasitorum.*) Glossogastoras intelligit, & κνισοκόλακας ἀπὸ [illegible] & σιτὸν frumentum, cibus, qui aliena viuunt quadra. Contrarium οἰκόσιτος, ὁ ἑαυτὸν τρέφων. Ostendit relationem esse inter parasitum & gloriosum, cuius medium est assentatio. Donat. in Phormione Terent. Vt parasitus regis est, & libertas patroni, sic è contrario rex parasiti est, & patronus liberti. Parasiti antiquitus honesto nomine vocabantur comites sodalesq́ue pontificũ, & magistratuum, vt docet Athen. lib. 6. quos Homer. φίλους εἰλαπιναστὰς appellasse videtur. Solon apud Plutarch. eos sic appellauit qui in Prytanæo, publico victu epulabantur. & qui præficiebantur sacro frumento, parasiti dicebantur. Lege Tusanum in epist. Bud. & Cælium in antiquis lectionibus lib. 7. cap. 1. *Magnas verò gratias agere.*) Verba militis ad Gnatonem, Gnatonis rursus ad militem, de dono Thaidi misso. *Semper auget assent.*) Plutarch. αὔξησιν assentationi etiam alio modo tribuit: vt si dicas immodicè te risisse, At ego, inquit, præ risu moriebar. Et hic est vnus ex characteribus, quo etiam à Theophrasto colax notatur. *Vt se insinuet.*) in sinum, adeóq; amicitiæ penetralia irrepat, & μὴ παρεισαγάγῃ, vt Tusanus interpretatur. à causis parum fauorabilibus metaphora ducta, quæ iusta legitima & aperta exordia non admittunt. *Quippe qui etiam aduersando.*) Plutarch. Interea, inquit, vituperat ac damnat & res & instituta vitæ. Vt idem Terentianus Gnato, cum Thraso de regis familiaritate gloriaretur, perpaucorum eum hominum esse asseuerans, latẽti vecordem ironia perstringit: Imò nullorum arbitror, si tecum viuit. *Det manus.*) ad vincula, ne intermantur, victori offerat id est. victum se agnoscat. Erasm. Simile prouerbium, herbam porrigere. *Sine me hodie.*) Decorũ senilis personæ. *Persona improuidorum.*) Sic Syrus Demeæ Terẽtiano illusit. *De hac dico.*) Per parẽthesin occupat obiectionẽ. Ad

in bello catilinario

parasi honesto nomine v… cabantur olim comites & sodales.

dare manus
herbam porrigere

leues amicitias.) vulgares.

BALDVINVS. Quibus blanditiis C. Papyrius consul) Hæc postrema dictio non est in codicibus D. Victoris, vt nec in quibusdã aliis manu scriptis, quæ imperitioris cuiuspiam enarratoris vitio adiecta fuisse mihi videtur, cui temporum ratio nõ satis constabat, nec quisnam hic esset C. Papyrius, videre poterat. id autem potest intelligi ex L. Flori in T. Liuium epitome 59. qui inquit, Cum Carbo Tribunus plebis rogationem tulisset, vt eundem Tribunũ plebis, quoties quidem vellet, creari liceret, rogationem eius P. Africanus grauißima oratione dissuasit: in qua dixit Tib. Gracchum iure cæsum videri, &c. Meminit huius C. Papyrij Carbonis Eutropius libro quarto. Atque is primùm instituit in forum versibus agere cũ populo) Lego ex cod. scriptis, Atque is primus instituit in forum versus agere cum populo. vt versus sit præpositio, quæ postposita nomini, etiam ferat alterius præpositionis consortium.

Vt in Epicureo, Hodie me ante omnes, &c.) scripta exemplaria nõ habent, in Epicureo, sed tantùm, vt, si me hodie, &c. Cæcilium autem eorum versuum autorem colligo ex eo quod eius nomine adducitur à Cicerone in dialogo de Senectute, Nam quos ait Cæcilius, inquit Cato, comicos stultos senes.

Epilogus disputationis de amicitia.

Virtus conciliat amicitias & cõseruat.

Quid sit amare.

Quamobrem ad illam primam redeamus, eamque ipsam concludamus aliquando. Virtus, virtus inquam, C. Fanni, & tu Q. Muti, & conciliat amicitias, & conseruat. In ea est enim conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia. Quæ cùm se extulit, & ostendit suum lumen, & idem aspexit agnouitq́; in alio, ad id se admouet, vicißimque accipit illud quod in altero est: ex quo eorum exardescit siue amor, siue amicitia. vtrunque enim dictum est ab amando. Amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla vtilitate quæsita: quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eã minus sequutus sis. Hac nos adolescentes beneuolentia senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, Tib. Gracchum Scipionis nostri socerum dileximus. Hæc etiam magis elucet inter æquales, vt inter me & Scipionem, L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium. Vicißim autem senes in adolescentium charitate acquiescimus: vt in vestra, & in Q. Tuberonis equidem admodum adolescentis: & P. Rutilij & A. Virginij familiaritate delector. Quoniamque ita ratio comparata est vitæ naturæque nostræ, vt alia ætas oriatur ex alia: maximè quidẽ optandum est, vt cum æqualibus posis viuere, quibuscum tanquam è carceribus emissus, cum iisdem ad calcem (vt dicitur) peruenire posis. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt quos diligamus, & à qui-

bus diligamur. Charitate enim beneuolentiaq; sublata, omnis est è vita sublata iucunditas. Mihi quidem Scipio quanquam est subitò ereptus, viuit tamen, semperq; viuet. Virtutem enim amaui illius viri, quæ extincta non est: nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara & insignis. Nemo vnquam animo aut spe maiora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque imaginē proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo quod cum amicitia Scipionis posſit comparari. In hac mihi de Republica consensus: in hac rerum priuatarum consilium: in eadē requies plena òblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod equidem senserim. Nihil audiui ex eo ipse, quod nollē. Vna domus erat, idem victus, isque communis, neque solùm militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid aut discendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne ocio sum tempus contriuimus. Quarū rerū recordatio & memoria si vnà cum illo occidisset, desiderium coniunctiſsimi viri atque amantiſsimi ferre nullo modo posſem. Sed nec illa extincta sunt, aluntur que potius & augentur, cogitatione & memoria. Et si illis planè orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium, Diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum. Omnia tamen breuia tolerabilia esse debent, etiam si magna sint. Hæc habui de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, vt ita virtutem locetis (sine qua amicitia esse non potest) vt ea excepta, nihil amicitia præstabilius putetis.

tantũ hęc mihi de amicitia erant dicenda

B E T V L E I V S. *Virtus inquam.) Epilogus, quo per* ἀνακεφαλαίωσιν *repetit ea quæ dicta sunt.* *In ea est.) Obseruare repetitionem.* *Quæ cum.) à causa efficiente.* *Siue amor.) ex altera parte.* *Siue amicitia.) ex vtraque. hoc enim nomine amicitiam ab amore differe suprà dictum est.* *Amicitia siquidem amor reciprocus est.* *Exardescit.) ignis enim amor est.* *Amare autem nihil.) ex definitione liquet verbum diligendi sui significatione tanquam sinuosius verbum, amandi velut genus formā in se complecti.* *Florescit.) Flos ergo vtilitas amicitiæ, non radix est, effectus inquam, non efficiens, non finis, nō materia.* *Hac nos.) Hoc idem de Pomp. Attico scribit Cor. Nepos. Sic Cato Fab. Maximum amasse testatur de Senect.* *L. Paulum.) Paulum Aemylium intellige, non patrem*

eius qui apud Cannas interiit. Fieri non potest, vt Lælius eum senem adolescens coluerit, cuius clades C. ferè annos huius consulatu, adeóq; hac oratione prior fuit. Fuerunt autem, quos hic enumerat, non modò σύγχρονοι, sed eodem tempore vnà senes. M. Catonem.) In libello de Senectute Scipio & Lælius adolescentes Catonem senem pari studio audiũt, vt hic Lælium Fannius & Scæuola generi. C. Gallum.) Hic est C. Sulpitius Gallus nobilis orator, quem Cato apud Cic de Senect. Scipionis fratri familiarem, astronomiæ peritissimum fuisse testatur. Meminit eius rei Cic. in Off. lib. 1. cap. de pruden. Plin. lib. 7. cap. 12. Quint. lib. 1. cap. 17. de huius eloquentia Cic. in Brut. Gracchum Scipionis.) Non dicit Gracchũ patrem, quos familiæ dedecus intulisse putat. Socerum.) Quia Sẽpronia Gracch. soror Scipionis vxor, quæ ob deformitatem & stultitiam nec illum diligebat, nec ab illo diligebatur: Appian. Sp. Mumium.) Numium alij legunt, alij Mumium. Tu Mummium rectius legeris. De hoc, quod meminerim, legi nihil, nisi quod Cic. in Bru. L. & Sp. Mumios fratres in mediocribus oratoribus numerat. Hunc item Stoicorum disciplina ductum fuisse, Lucio Corinth. ignominia gloriæ cessit. Aequales.) qui sunt eiusdem ætatis. Cic. ego Qu. Max. eum qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi, vt æqualem. Acquiescimus.) oblectamus animum, eumq́ue pelago huius vitæ iactatum quasi in tranquillo quopiam iucunditatis portu exceptum reficimus. P. Rutil.) Duorum Rutilorum mentio fit, alterum æqualis æqualem amauit, alterum senex adolescentem dilexit. Aequalis haud dubiè is est quem suprà Scipionis beneficio Cos. factum legimus, quiq́ue Lenatis in consulatu collega tum fuit, cum Lælius cum Blosio (vt suprà dictum) præsentibus Coss egit. Vbi in Mediolanensi exemplo Rupil. apud Flor. Attilius non sine errore legitur. Adolescens verò Rutil. est, qui cum aliis adolescẽtibus Tuberone videlicet, Scæuola, Fannio in lib. de Rep. (vt suprà ex epist. ad Att. indicatum est) inductus fuit. quem P. Scipione & D. Bruto Coss. hoc est anno ab Vrbe cond. dcxvi. adolescentem fuisse constat, ex Bruto Ciceronis. Hunc Pomponius cũ Mutio Virginio, aliisq; æqualibus iureconsultis numerat. Consentiunt ea quæ Cicero in Bruto cum Scauro eum conferens, de eius eruditione testatur: Multaq;, inquit, industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure doctus vir, & græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum & artis plenum orationis genus, scio tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Fuit is consul cum C. Manlio Maximo, anno ab Vrbe cond. dcxlix. Meminerunt huius consulatus præter Pomp. Val. lib. 2. Plin. lib. 7. cap. 36. Innocentissimus exilio mulctatus, Cic, de Orat. 1. Val. lib. 2. & lib. 6. Cap. 4. Seneca in 6. de benef. Quint lib. 11. cap. 1. Oros. lib. 5. cap. 17. P. Rutilij Virginij.) In Mediolanensi editione legitur P. Rutilij, & A. Virginij: cui lectioni astipulari non dubito, temporis æqualitate fretus. Nam Pomponius in titulo de Origine iuris, Paulum Virginium Rutilio & Tuberoni æqualem numerat. Nec me propriorum nominum diuersitas historicis admodum vsitata deterret: imo verò hoc est quod mihi puto palmarium me reperisse, quod Zazium maiorum gentium doctorem fugit, & Salomonius mihi hoc spicilegium reliquũ fecit. Quid? quod ne Bernardinus quidem Rutilius in iureconsultorum catalogo quicquam de hoc legisse fatetur. Famium quidem se apud Ciceronem de Claris oratoribus inuenire scribit. vbi Fãnius pro Famio, chalcographi fortè vitio, legitur. Fannius enim hic Lælij gener est, scriptorum monumentis haudquaquã incelebris. Vt alia ætas.) De ætatibus in libro de Senectute. Tanquam à carceribus.) Metaphora à stadiis. Vide prouerbiũ apud Erasmum, A carcere. item, à carceribus. item, ad calcem. item, minore finire pomœrio. Vide præterea Pollucẽ lib. tertio, cap. primo, περὶ δρόμου γυμνικοῦ. Caducæque sunt, id est, facilè casuræ, casumq́ue minantes: vt

paries caducus, qui vitium fecit, & ruinæ proximus est. Ireconsulti glandem caducam vocant, quæ iam recidit. l. sylua. §. glans. ff. de verb. sig. Nec video quid prohibeat, quò minus eo modo significet, quo apud iureconsultos (Cic. enim libens iuris verbis vsus est) caducum legatum, caduca hæreditas, & caduca bona. Sic hoc loco caducæ res, nobis mortuis ad alios occupantes delapsæ, quibus quasi substitutis caducas vices necesse est suscipere. Ante oculos.) præsens, chara enim semper ob oculos versantur. sic in oculis ferre, in precio habere, & insigniter amare, apud Erasmum. In manibus habui.) Vsus sum, prompta mihi fuit, atque adeò in potestate, quasi dicat, defuncti virtus non minus præsens est quàm viuentis fuit vsui & delectationi. Cic. Lentulo: Clodium sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic me præsente osculabantur, &c. Suscipiet.) conabitur. Semper aliquid addiscendi.) Id homini natura insitum scribit Cicero Officiorũ 1. cap. de Prud. Remoti ab oculis.) vacantes à negotio publico. ad exemplum Africani maioris, qui (vt Cic. & Velleius Paterculus testantur) nunquàm minus ociosus fuit, quàm cùm esset ociosus: nec minus solus, quàm cùm solus esset. Aetas ipsa.) in hoc totus de Senectute liber est. Ita locetis.) In eum dignitatis locum, in illud æstimationis fastigium. Sine qua amicitia.) καὶ γὰρ φίλῳ φίλον δεῖ τὸν ἀγαθὸν αὐδᾷν. Polyb. libro primo. Ea excepta.) In ingressu operis sapientiam excepit, sed eam quæ virtutem in se complectitur omnem, & superius paulò bonum & sapientem virum eundem dixit.

BALDVINVS. L. Furium, P. Rutilium.) L. Furium Philum intelligit, de quo antè meminit, vt & P. Rutilij. M. F. qui Cos. fuit cũ P. Popilio Lenate, vt suprà scripsimus, qui C. Mancinum Tribunus plebis de Senatu iußit educi, vt tradit Cic. in primo de Oratore, quòd eum ciuem negaret esse, quia memoriæ sic esset proditum, quem pater suus aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse pps tliminium. Vt in vestra & in Qu. Tuberonis, equidem admodum adolescentis, & P. Rutilij Virginij familiaritate delector.) In quodam exemplari sic satis vetusto legitur, & quidem etiam admodum adolescentis P. Rutilij & A. Virginij, &c. alicubi scriptum inuenio Verginij per secundam vocalẽ. Horum meminit Põponius. ff. lege secunda, tit. de origine iuris. Ab his profecti sunt, inquiẽs, P. Rutilius Rufus, qui Romæ consul & Asiæ Proconsul fuit, Aulus Virginius, & Qu. Tubero ille Stoicus, Panætij auditor, qui & ipse consul, &c. vbi mẽdosè legitur Paulus pro Aulo. Huius P. Rutilij Rufi Cic. multis in locis meminit, sed præcipuè in 1. de Oratore ad Qu. Fratrem, & in Bruto. de quo L. Florus epit. 70. in T. Liuium, P. Rutilius, inquit, vir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis, à publicanorum iniuriis Asiam defenderat: inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exiliũ missus est. Eutropius libro 5. & Val. Max. libri secundi & libri sexti cap. vltimis de eo quoq; meminerunt. Fuit & P. Rutilius Lupus, qui cum consul parum prosperè contra Marsos pugnasset, in prælio cecidit.

FINIS.

PARISIIS.

EXCVDEBAT THOMAS RICHARDVS.

10
ceron. de Amicitia
65